

39437

153.

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Ю. Клен: Жорстокі дні	241	Мовенс Вір: Про „всепрощення“ і справедливість	278
С. Кушніренко: Прогулька	241	Дм. Донцов: Нерозрита могила	283
„ Поезія життя	242	Сганарель: Але...	302
Арман Мерсіє: Дивна історія	243	Рей Гайлз: Великий бізнес в міні-ятурі	305
Курт Ріс: За кулісами Голівуду	250	М. Л.: З пресового фільму	309
Л. М.: СССР	255	Бібліографія	313
Л. Граничка: Стефаників світ	262	Від Адміністрації	316
Вол. Реш-Лозовський: Краса — без приписів і без вимог	274		

РІЧНИК V

КНИЖКА 4

ТОМ II

КВІТЕНЬ

1937

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П. К. О. 500*371.

Відновляйте передплату

НА

ВІСТНИК

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю вносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1937 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата вносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників „Вістника“ вносить половину.

АДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Читайте двотижневик

ГОМІН БАСЕЙНУ

що має завдання давати огляд життя українських мас та їх національно-соціяльних стремлінь

Дрогобич, вул. Пілсудського 39 (Народний Дім)

Передплата:

квартально: зл. 0.90, піврічно: зл. 1.80, річно: зл. 3.60

Вийшла окремою збіркою книжка

Ю Р І Й К Л Е Н

ПРОКЛЯТІ РОКИ

(ПОЕМА)

ц. зл. 1.20 на звичайнім і зл. 2 на кращім папері.

Замовляти в адміністрації Вістника.

III
П 12531/1937
P. 5 кн. 4

Ю. Клен

Жорстокі дні

3943/2

Жорстокі дні із криці й люті
У багрі роджені роки,
І сонце, з міді куте,
Що в невідомі світить нам віки.

Скажені вихорі, що кришать гори,
З глибинних надр — підземний грім,
І порох метеорів,
Розбриканий у гніві золотім:

Так нас доба вітала, на порозі
Ще не початого життя...
Так блиски передгрозя
Серцям кризь чорний дим років жагтять.

Вітри, немов кризь спалені простори,
Кризь душі гомоном гули,
Та не зійшли нам зорі,
Що трьох царів у темряві вели.

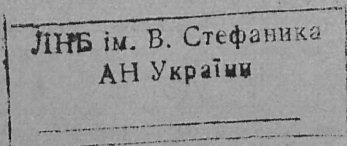
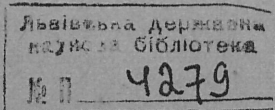
Благословенні дні прокляття й кари!
Цеж ми, гартовані в снігах,
Зав'яні в пожарах,
Загравою засвітим у віках.

Несить гарячий попіл у майбутне,
Безсмертний жар вражінь —
І вславить Незабутне
Колись співець наступних поколінь.

С. Кушніренко

Прогулька

Люблю коли осінню в місті й сухо,
А небо барви попелу і крові.
Тоді думки мої химерні й нездорові,
та я цілком не слухаю,

що каже серце, що диктують нерви —
 Лишаю течку, списані папери
 й виходжу в сквер.
 Ті самі лямки, люди і машини
 й задимлене повітря
 від бензини... —
 Не питай життя, не бийсь в мур головою.
 Воно таке, як цокіт зпід тяжких копит.
 Йди повз кафе і удавай, що ситий —
 Сам знай, що діється з тобою.
 Життя не мотуз, лиш ланцюг, щоб гризти.
 Красіж і в дійсності суворій жити.
 Сьогодні я романтиків і реалістів
 думав погодити...

Поезія життя

Поезія життя це: буря й громи.
 Це сіль і солод п'яної стихії.
 Це сонце, що криваво паленіє
 Тоді як шлях веде у невідоме
 І вірить хочеться самому
 в свої змагання золотії...

Поезія життя це: вічна праця.
 Це гумор, сміх і м'яві відпочинки.
 Напруга м'язів — думка соколина,
 Бравурна пісня й полум'я завзяття
 Тих, що терпіти не бояться
 і тужать повсякчас за чином!

Поезія життя це: сплести руки
 На точених ногах красуні молодої,
 Що шелестить тополею стрункою
 І відчувать як жарко серце стука,
 Коли весна цвісти спонука
 і соняшно горять настрої!...

Арман Мерсіє

Дивна історія

(З французької)

— Добре, що ми не чекали вашого чоловіка, — сказав Віняль до пані Лебрі, коли ми всі встали зза стола. — Коли він повертає?

— Се, на жаль, щоденна тайна, — зітхнула молода жінка, відводячи нас у садок.

Віняль запросив мене і Персонів на кілька день до себе на село у Верец. Того дня, крім нас, обідали місцевий лікар з жінкою та паризький інженер Ляплянь, що вів в околиці електрифікаційні роботи, і звичайно був нашим бріджовим партнером.

Добру чверть години говорили ми про тяжке життя сільських лікарів, нарешті надійшов запізнений Лебрі. Він не знав, як оправдуватися:

— Вибачайте, — сказав, стискаючи навкруги руки, — я вже мав вертати, коли погнали мене наспіх в Атте. Якогось селянина пострілили в голову...

— Очевидно злочин з любови? — спитав Персон. Невже одна жалюгідна героїня голосної драми завдячувала своє оправдання його правній обороні.

— Нічого подібного, дорогий меценасе, — відповів Лебрі. — Мого пацієнта, що мабуть вмере заки доїде до шпиталю в Турі, куди я його відіслав, вбили тому, що ось вже кілька місяців худоба його сусідів гине, як мухи. Кажуть, що його лихе око кидає вроки...

— Докторе, — обізвалася пані Віняль, — ви мабуть вмираєте з голоду. Ходіть до ідальні. Матільдо, — звернулася до пані Персон, — заступіть мене, скажіть подати каву і лікери.

— Ось вам, — сказав адвокат, як тільки пані дому відійшла з гостем до хати, — історія, що якстій перекинула нас на кілька століть назад... Наврочити!.. В 1934 році, в серці Турингії, країни поміркованости та спокою, вірять в чародіїв, карають їх. Таж тут саме підсоня повинно злагоджувати душу мешканців.

— Не дивуйтеся тому, — відповіла пані Лебрі. — Найповажніша конкуренція могого чоловіка, се дооколичні знахорі. Наші селяни їздять автами, слухають радія, а проте розпучливо довірчиві, коли розходиться про чари або вроки...

— А ви думали, що по містах инакше? — завважив Віняль. — Не відкриєш часописі, щоби не трафити на реклями хіромантів, магів і факірів. Казав Лебрі, що навіть нотаблі з Тур і Блюа їздять до якогось священника-

знахора, що торгує зіллями. Тай ви самі, Матільдо, як ви оберігаєтеся, щоби не сіло за стіл тринадцятеро, ані щоби не запалили одним сірником трьох цигарок.

— Дорогий Петре, всі складаємо данину всяким забобонам; очевидно не тому, що віримо в них, але щоби догодити пересудам...

— Як не як, — перебив адвокат, — але не караємо тих, що не притримуються звичаїв. Всіх нас потягає більше або менше несвідомо таємниче, і наші міські дури-світи просто використовують безграничне людське довіря. Але справа, що сьогодні затримала доктора, здається, зовсім иншого роду. Вона свідчить про сумні настрої, яких я рішучо не сподівався зустріти в сій закутині Франції.

Персон запалив цигару і розсівся в фотелю з лозини. Легкий вітрець слабо колисав над нашими головами густі чуби каштанів, що отінювали терасу. В долині, непорушна в місячному сяйві, ріка Шер здавалася неначе срібна нитка, перевита крізь луки.

Тоді обізвався досі мовчазний, неначе неприсутний Ляплянь:

— Проте, меценасе, ви помиляєтеся, коли не вірите в тих, що можуть наврочити...

Персон підняв руки до неба:

— Безсумнівно сей вечір готує нам несподіванки. Ось вам найпозитивніший з усіх, політехнік, якого освіта мусілаб забезпечити від подібних дурниць, стає в обороні чародіїв!

— Я нікого не бороню і нічого не пояснюю, — спокійно відповів Ляплянь. — Маю на увазі одну особисту пригоду. Коли дозволите, я вам оповім, а ви скажете, що думаєте.

— Дуже радо вас вислухаю, — підхопив адвокат, — але сумніваюся, чи мене переконаєте.

— Персон, тут нема клієнта, якого треба боронити, — скрикнув я. — Залишітьже вашу тогу в шатні та сідайте з нами на лаву присяглих.

— 26 травня 1918 року, — почав інженер, — моя батарея займала позицію в лісі біля Кормісі, трохи за Бері-о-Бак. Пригадаю тим, що забули ті давні вже, сьогодні, часи, що німецька загроза над Іпром і Кімельом спонукала головне командування кинути всі резерви на північні відтинки і заступити французьке військо, що займало Шменде-Дам, брітійцями, розтягненими як вузька заслона на захід Реймсу. В другій лінії стояло кілька баталіонів територіяльних. Артилерія також поправді не існувала. Були легкі гарматки англійців, а там, де торік стояли батареї одна коло другої, денедє торчали порозкидані старі пу-

гачі. Ніщо не нарушувало тиші. Протигазові маски спокійно висіли на цвяхах і можна було безпечно грати в бріджа на скринях з ракетами.

Отже 26 травня, ми спокійно обідали з капітаном, аж тут надходить старшина з штабу 21 британської дивізії та каже, що сеї ночі треба чекати німецької атаки. Ми отримали наказ зараз же почати турбувати огнем задні лінії ворога. Коли англієць пішов, веселість змінилася на здивовання. Вже тиждень не було ніодного гарматного стрілу, ворожі літаки обмежувалися дискретною контролею. Можливо, що на півночі вже розвивалася офензива, і тепер німці рішилися б заатакувати Шмен-де-Дам? Та наказ, хочби й як виглядав дивовижно, є наказом і ми відкрили вогонь.

Продовж трьох годин все йшло добре, але опівночі загорівся небозвід. Ворог почав оглушаючий гураганний вогонь, що пригадував найтяжші години Вердену, та показав нам всі батареї, потайки згуртовані перед нашим безборонним фронтом. М'яekali 77, гостро свистіли 88, глухо вдаряли 150 та 210 і маскували зрадливі газові бомби, що вневдовзі появилися. О п'ятій рано вогонь вщух. В нас тільки дві гармати були боездібні. Над пошарпаним лісом, де ще чути було солодкавий запах бензильового бромю, вставало сонце. Всі сполучення були пірвані. Телефоністи вирушили на лінії їх навіязувати, і до полудня не вернулися. З боку Еен чути було торохтіння рушниць. Ніякий новий приказ не приходив. Територіяльні частини за нами жили теж в непевности.

Зараз пополудні капітан вислав мене навязати сполуку з лінійними частинами і здобути відомости про положення на фронті. Біля другої години я був на узлісі і прямував до руїн Кормісі посеред садів, поритих лійками шрапнелів. Щоби виграти на часі, я йшов посеред піль, не скриваючися. Ряд димів нагадав мені, що хоч ворог по нічній навалі замовк, але проте пильно стежив.... Тільки я вскочив в напів розторощені окопи і попростував в село, як мою увагу звернув відгук швидкої ходи. Хтось біг мені назустріч. На закруті захисту я його побачив. Се був англійський старшина, з лицем заляняним потом під їх плоскою каскою. Побачивши мене, перестав бігти, проте далі поспішно йшов. За кілька хвилин ми стояли віч-на-віч. Ніколи я так не жалував, що не вмю по англійськи.

— Що діється? — спитав я на всякий випадок, може щось зрозуміє.

Задиханий, він кинув мені коротке речення, де я розібрав тільки слово «віледж», і вказав рукою на

хати. Сей рух поміг мені перекласти його слово: «село». Потім, не чекаючи, він побіг даліше на задні позиції.

Я знав не більше, як передше. Єдине слово, яке я второпав і жест, вказували, що в Кормісі, віддаленому від перших ліній на кілька кілометрів, я можу знайти якісь вказівки. Я подався далі та вийшов на головну вулицю, пориту «горнятами»-бомбами і наполовину засипану розвалинами. Прийшлося пробиратися поміж лійками від шрапнелів і звалищами, аж врешті добрався на майданчик, де стояв кістяк колишнього костела. Тут царювали пустка і тиша.

Аж ось з одного з домів потойбік майдану вийшло двох озброєних вояків, і рушницями стали мене прикликати. Мабуть якась англійська стежа, захована в якійсь з сусідних пивниць... Я поступив ще два кроки вперед і — спинився. Я пізнав масивні горнята, що сі юнаки мали на головах. Я вже не раз їх бачив на німецьких полонених, що переходили попри наші батареї... Сі «англійці» — сеж були найсправжніші німецькі стрільці. Ми нічого не знали, а ворог, розбивши окопи, пробрався без одного стрілу на п'ять кілометрів вглиб нашого фронту, не зустрівши ніякого спротиву, аж поки не наткнувся на мою батарею. Сі міркування забрали дрібну частину секунди, і я обернувся і кинувся поміж руїни, навмисне закрутасами, щоби не робити з себе надто легкої мети для куль, що вже свистіли і розкидали навколо мене землю і шматочки каміння. Й досі питаю себе, яким чудом мене не застрілили, заки я добіг до рову...

Я встиг добігти до батареї саме вчас, щоби счинити алярм. Десять хвилин пізніше ми кинули наші зачоповані гармати і відступали, стріляючи до німців, що вже пробіралися лісом. Нема чого оповідати, що було далі. Самі памятаєте відступ аж до Марни перед блискавичним наступом ворога, що вдруге підсувався майже до брам столиці.

— Тільки я не бачу, — завважив Персон, — що сей военний спомин має спільного з тими, що вікають...

— Потерпіть хвилинку, — відповів Ляплянь. — Хоч зустріч сього старшини попередила на кілька хвилин найнебезпечніші мінати з усього могого п'ятилітнього побуту на фронті, я не привязував до неї більше ваги, як ви. Але мені прийшлося знов зустріти сю людину, і знов зблизька подивитися смерті ввчі.

Пані Лебрі присунула фотель і більше ніхто не переривав оповідання.

— В 1926, точно 8 жовтня електричну централю, де я працював, приїхала оглянути делегація англійських інженерів. Бувають числа, що значать життя, і яких годі за-

бути. Я бачив, як галерією замовлень пройшов директор і з ним пів десятка чужих. Вони хвилину спинилися перед монументальною таблицею контактів і двигунів, що дозволяють розсілати на каблі 100.000 вольт нашого відтинка. Протягом сеї хвилини я встиг розглянути чужих гостей. Отже між ними пізнав я мого англійського старшину з окопів в Кормісі. Я не міг дозволити собі спитати його, ані пригадати йому нашу зустріч 27 травня 1918. Але як тільки відійшли, я зробив знак товаришеві, що йшов з директором, і просив його вяснити, хто є ся людина.

За годину я довідався, що містер Річардсон, директор поважної електричної фірми в Лондоні, дійсно служив при 21 дивізії, і в день атаки знаходився на Шмен-де-Дам.

Погоджуюся з вами, що досі нічого нема незвичайного, але о шостій повідомили централю про різкі нерівності в силі електричного току. Струм йшов 9-тим кабелем. Я закрив контакт А2, і передав всі 100.000 вольт на кабель 10. Потім пішов в салю високого напняття, щоби перевірити ізолятор 9-ки. Так небогато треба, щоби викликати перемену струму! Початок кабля був в порядку, але тріснув один з ізоляторів. Порцеляна пекла і прийшлося взяти її через хустину. Се й було дійсне джерело забурень. Я обернувся, щоби покликати бригаду репарацій, коли осліплюючий вогонь спалахнув коло зіпсованого ізолятора і в порох спалив хустинку, яку я лишив на порцеляні... Хто влючив контакт А2? Я скочив в салю замовлень, але сторож нікого не бачив. Невже двигун вправ сам? Я його знов виключив і стояв блідий зі зворушення. Дві секунди — і не хустинка, але моє тіло палало, немов смолокип.

Матільда Персон здригнулася.

— І так, — скінчив Ляплянь, — 27 травня 1918 я зустрів поручника Річардсона і німецьких вояків, яких я зовсім не сподівався побачити на вулиці Кормісі, і які стріляли до мене, немов до крілика. 8 жовтня 1926 той самий Річардсон відвідав централю і я знов тільки чудом уникнув смерті. Невже я не маю підстав звязувати ті дві зустрічі і небезпеки, в яких я потім опинився? І хіба я не можу гадати, що супроти мене в того англійця, що найменше таке «лихе око», як в сього пацієнта нашого доктора?

— І чого зараз вводити надприродне в хід подій, які зводяться до непередбаченого збігу обставин? — заговорив Персон. — Вас вразила небезпека, і спонукала шукати звязку поміж причинами і наслідками двох цілковито ріжних подій... Се зовсім людське і нельогічне. З вашого дозволу, розгляньмо ті випадки. При першій зустрічі по-

ручник Річардсон біжить повідомити своїх шефів про блискавичний та несподіваний наступ німців. Він крикнув вам по дорозі речення, якого ви не зрозуміли, і показав на хати в Кормісі. Він зовсім не бажав вашої смерті, навпаки попереджував, що ворог заняв село. Він не барився, бо доручення було дуже спішне. Ви зле зрозуміли його попередження і попали на ворожу стежу, на ваше щастя, слабих стрільців. У вашій історії навроки не мають ніякого діла.

Вдруге ви зустрілися в тій електричній централі. Поява англійця пригадала вам війну. Ви не занедбуєте служби, але не можете не пережити наново трагічних хвилин 1918 року. Найкращий доказ, що захотіли перевірити: хто той чужий гість. І коли вам довелося перетяти струю, ви просто не підняли двигуна до кінця. Тягар двигуна звалив його та пустив струю на зіпсований провід, на щастя, коли вашої руки вже не було на розбитому ізоляторі.

Коли вам вже конче треба винного в тих двох трагічних випадках, шукайте його в собі.

— Дорогий меценасе, — обізвався лікар, який прийшов підчас оповідання. — Правдоподібно, мій ранений так само мало завинив пошесть худоби. Проте бачите, що сусіди не завагалися вбити його, щоби усунути те, що ви звете прикрим збігом обставин.

— Хіба не будете радити Ляпляньові вбити Річардсона, щоби забезпечити себе від його чарів? — скрикнув адвокат, з удаваним перестрахом. — Се певно його завелоб на шафот, і наш приятель згинувби через англійця, хоч і не з його вини.

— Мені не треба аж так багато, — відповів Ляплянь, сумно усміхаючися. — Між 1918 і 1926 минуло вісім літ. Тепер ми в 1934. Вісім літ минуло від короткого спняття. Може се дурне, але маю певність, що сього року Річардсон мене таки схопить...

— Алеж мій милий Ляплянь, ви зовсім божевільні! — скрикнула Матільда Персон.

— Не перенешу подібних оповідань. Певно не спатиму всю ніч, — сказала пані Віняль. — Слухаючи вас, можна забути, що се країна Рабле, Куртеліна та Кацюса...

— Та хіба ви не бачите, що він забавляється вашим переляком? — сказав, встаючи господар. — Перш за все він зле рахує. Вісім не є фатальним числом. Колиб се була сімка, або тринадцятка, від біди можна було піддатися настроєві... Але з вісімкою не піде. Як гадаєте, Лебрі?

— Поправді, — глузливо відповів доктор, — я не зди-

вуюся, колиб мені хто сказав, що мій сьогоднішній чародій є ветеринарем...

— І, що коли займався пошестю, то виключно, щоби побільшити своєю клієнтуру, — йовіально перебив Персон. — Побачите, що і тут все в'ясниться зовсім природно, і що селянин мав так мало спільного з чарами і вроками, як пожарний, що для скоршого авансу сам робив підпали, а потім за добре гашення пожарів добився капральських відзнак.

— Се мені більше до вподоби, — зітхнула пані Віняль та потягла нас до хати. — Ходіть на чарку настойки, щоби позабути ваше чортовиння. А вас, докторе — (вона погрозила Лебрі пальцем), покараємо, як коли знов зведете розмову на подібні теми.

— Здається, що се я головний винувник, — визнав смішно зажуреним голосом Персон.

— Щож тоді мені казати, — сказав інженер, що неначе вже встиг забути свій жах.

— Киньте сваритися за пальму мучеників, — рішив Віняль, наливаючи шклянки. — Випиймо за здоровля Ляплянця та й берімся за справи поважні. Ми тут не для забави: нас чекає брідж. До праці, до праці!

На другий день по сніданку розмовляв я в сальоні з Віняльом, коли задзвонив телефон.

— Се Лебрі, — сказав він до мене, — я пізнав голос доктора.

Але раптом поблід, сів, як хтось, кому сильне зворушення відіймає ноги, і тремтячою рукою подав мені слухавку.

— ...Великий віз, що їхав з ліса Амбуаз, наїхав на закруті Шісо на його авто, — говорив Лебрі. — Рольс-Ройс, — додав він, скандуючи слова.

В очах могого приятеля майнув жах.

Доктор говорив далі: — перевернули його в рів. Ляплянь згинув на місці! Він вже не дихав, коли його витягнули з під розбитої машини.

Віняль провів рукою по чолі, неначе хотів прогнати мару.

— Машина англійська? — спитав він глухо, але не посмів просто поставити питання, що палило йому уста.

— Догадуюся, що ви думаєте, — сумно відповів Лебрі. — Маєте рацію. Сей Рольс-Ройс власність Тома Річардсона з Лондону...

— Жахливо! — прошепотів.

— Дійсно жахливе, — відповів голос на кінці телефонічного проводу, — хоч сам випадок в собі дуже баналь-

ний. Небезпечний закрут, де мури закривають обрій. Оба авта їхали заскоро, і пізно сигналізували. Доля.

— Я з тим радо погодивсяби, колиб хто инший провадив тим Рольс-Ройсом — сказав Віняль. — Отже Ляплянь добре прочував близький свій кінець. Я зовсім пригноблений. Мусите признати, що тут є щось жахливе, незрозуміле...

— Лишіть друже, — сказав доктор спокійно. — Щоденний контакт з людським терпінням дає лікарям сей дивний спокій. — Мусимо признати, що є навколо нас сили, над якими ми не маємо влади, і яких ані наше мізерне знання, ані найсубтельнійші міркування не можуть вияснити. В порівнанні з тим невідомим наше знання дуже мало значить. Не можемо виявити нічого більше, будьмо отже вдоволені, що можна приписати се збігові обставин. Пригадайте собі Паскаля: »Коли не знаємо правди, добре як якась помилка вважається правдою. Найбільшою хоробою людини є нездорова цікавість річей, що їй закриті. Краще, щоби люди помилялися, як зайво цікавилися...«

— До чорта Паскаля, — викрикнув Віняль. — Іду до вас...

Він глянув у садок де ходила з Персонами пані Віняль.

— ...Але як сказати про смерть нашого приятеля моїй жінці?

На хвилинку замовк.

— Як-не-як, — заговорив тихше, — нехай вона ніколи не дізнається, хто його вбив.

Курт Піс

За кулісами Голівуду

Режисери щоденного життя

Ще один репортаж про Голівуд!... Ви не думаете про такі речі... Тема суха, мов стара цитрина. Все вже було сказане, перемелене, прибране видумками... Звізди, імпресарії, атмосфера студію, ресторани, що мають вид капелюхів-мельників, реймські катедри з тектури, палати з берегів Льюари над скелями Паціфіку, басейни за мільон доларів, любощі зірок, їх подружя, розводи, чудесні діти... Все те описано сотки разів. Приходите за пізно внадто старий світ.

— ...У світ, що завжди можна оглядати тільки з фронту. Але мене цікавить не те, що цілий світ бачить, але те, що ховається за тою мальованою заслоною, яку звать Голівудом.

Мій співрозмовник Губерт Вау, агент кінематографічної реклами, снідає враз зі мною в ресторані Вандом, улюблено-

му місці сходит тутешних слав. Пізнаю тих, що сидять довкола нас при столиках: Джон Кравфорд, Кларк Гейбл, Франшо Тон, Марлена Дітріх, Шарль Буае, Маріон Дейвіс і двадцять інших.

Ціла та публіка розмовляє, клене і бавиться. Столковисько елегантне, можливо, що виняткове, але на загал, не дуже відмінне від публіки, яку можна стрінати в будь-якому вибагливому ресторані в Пальм-Біч, в Довіль, або в Кан.

Всі ті люди є славні, без сумніву; zdeформовані рекламою, алеж врешті-решт є се людські істоти.

Вертаю до моєї думки.

— Бо неможливо, щоби все відбувалося на екрані, — говорю до могого господаря. — Глядіть на них. Вони живуть. Але як живуть вони, ті чоловічі й жіночі істоти?... Саме се я й хочу знати.

Вау всміхається.

— Приватне життя зірок, що? Се вас турбує... Але, мій бідний приятелю, немає приватного життя в Голівуді, і можна навіть сказати, що й саме життя не існує тут... Говорите про куліси і декорації і хочете знати, що є за ними. Алеж за тими кулісами і декораціями ви не знайдете нічого, лише самі декорації та куліси. Чим даліше підете, тим більше заплутаетесь поміж розмальованими полотнами, картонами, перуками і шмінками.

— Що хочете тим сказати?

— Не зрозумієте ніколи.

— Чомуб ні?

— Просто тому, що ніхто не скаже вам правди. Коли видається мільйони на те, щоби вдягнути в декораційну маску життя цілого міста, ніхто не схоче, для вашої приємности, розбирати перед вами цілу ту чудесну механіку... Зрештою не булоб се таке просте... Всі ті, що живуть тут, живуть в атмосфері казки. Вони ловляться у власні сильця. Тільки ми, агенти реклами, майже знаємо те, що відбувається тут, бо наша професія полягає на творенні казкового і на тягненні мотузків.

— Отже мені не лишається нічого більше, тільки стати і собі агентом реклами.

— О, коли се справляє вам приємність, не важко.

Ті, що тягнуть за мотузки

На другий день рано займаю місце перед малим столом в бюрі Губерта Вау.

Кілька дуже модерних меблів дуже ясных. Долівка вкрита накривалом з часописів. Напроти мене сидить Вау біля свого бюрка. Він телефонує до своїх клієнтів. Яких клієнтів? Очевидно: фільмових зірок.

— Галльо! Жанет, щож се ви зробили вчора вечером?...

З ким обідали?... Сподіюся, що ви не забули перейти через Паляс?...

З слухавкою при вусі, Вуа нотує відповіді на записнику.

— А яка програма на сьогодні вечір? З ким виходите?.. Алеж ні, моя мала, я вже вам казав двадцять разів, щоби ви не показувалися з тим типом... Він зіпсує вам добру вашу славу... Чому не виходите з Джеком?... Знаєте добре, що Фред спартачив свій останній фільм. Він подобається вам?... Ще одна причина, щоби кинути його... Чи бачили ви Батлінга Брайна? Він щойно приїхав. Треба конче пообідати з ним... Кажете, що він туман?... Тим краще, його товариство не змучить вас. Він має тепер знамениту пресу...

Вуа продовжує свої телефонічні розмови в тому ж тоні дві години. Одним і другим він не щадить порад, завваг і наган. Мужчини, жінки, старі, діти, всі здають свій звіт. Се не агент реклями, радше навчитель, сповідник, пістунка.

Покінчивши сей перегляд на віддаль, Вуа збирає свій персонал і здає йому дрібничковий звіт з усього, що почув. Кождому визначає спеціальну задачу.

Задача полягає на тому, щоби розголосити на цілу ширину світу новинки про приватне життя клієнтів Губерта Вуа.

Персонал обхоплює різнородних спеціалістів. Один має за завдання приготувати репортажі для щоденників і синдикатів. Одній пані поручено радієві і кінові журнали. Інша дає „жіночу обрібку“. Вона є знавцем в справах моди і відживчих дієт. Вона вміє грати на родинній струні і зворушувати мамусі і бабусі.

Богато фотографів має завдання знимати зірки на тлі декорацій, відповідних до історії дня.

П'ять хвилин по відчитанні рапорту всі працюють. Стукотять машини до писання.

Маріон Х... повна зворушливого привязання до своєї старої сліпої матері: вчора вечером, вертаючи з студії, вступила до неї і сидючи при коминку протягом двох годин, читала їй книжку.

— Фреда Х... можна було бачити вчора у Вандомі, де він обідав з славною європейською танцюристкою, якої виступи увінчалися нечуваним успіхом в цілій Америці... Чи має се бути іділія?

— Славний англійський атлет тяжкої ваги, що прибув сього ранку до Голівуду, приїхав тільки на те, щоби познайомитися з блискучою Кльодіною... Запитаний нами перед хвилиною, заявив: — Я не по ніколи алькоголю. Каліфорнія є найкращою країною на світі...

Ось так розповсюднюється по світі приватне життя мешканців Голівуду.

Зла реклама

— Є агенти — каже мені Вуа, — які псують професію. Вони не розповсюднують правди, але цілковито вдумані історії. Вони роблять ще гірше, вони вломлюються в приватне життя їх клієнтів. Напр. коли Джон Кравфорд не була ще навіть заручена з Франше Тоном, одного дня, коли вона прийшла на умовлене побачення з ним, побачила себе серед цілої громади пресових представників. Перший цілунок між гарною Джон та її майбутнім чоловіком мав місце в сяйві магnezії. Все се спорудив власний агент Джон.

— Інший примір, тим разом більш трагічний: продуцент Ірвінг Гальберг винайшов у Відні малу акторку, яку привіз з собою до Голівуду. Змінилося її прізвище і охрещено її Евою Ван-Берн. Зроблено довкола неї кольосальну рекламу: — Ева Ван-Берн, віденська Грета Гарбо... — Перший фільм був таким погромом, що бідну малу відіслано негайно до Відня. Кілька місяців пізніше, нещасна померла з горя, з зломаним серцем... Вона напrawdę повірила голівудській рекламі.

— Лиха реклама — закінчив Вуа, се мов бумеранг.

— Скільки агентів реклами має Голівуд?

— Двацятьпять відомих, з них п'ять, найбільше шість варта щонебудь. Вони одержують постійну платню сто до двіста п'ятьдесять доларів місячно від кожного з їх клієнтів і рідко буває так, щоби вони займалися більше, ніж двадцятьп'ятьма акторами рівночасно.

Агент реклами — бог творець

Агент реклами є для приватного життя своїх клієнтів тим, чим мистець постановки для їхніх публичних виступів. Те приватне життя є на ділі тільки продовженням фільмового студію.

Від хвилини, коли актор віддається в руки агента реклами, він повинен всеціло йому повіритися. Довгі години посвячується на розмови, в яких агент розпізнає вдачу свого нового пупіля. Коли він вже знає всі деталі його життя, його замишування, його мрії, він піддає їх глибшій аналізі.

— Ось по чому — каже мені Вуа — пізнається доброго агента реклами. При помочі людської істоти з тіла і костей, він має створити особистість, яка не існує, але яка має бути правдоподібною. Є се рід відливу, більше або менше докладного.

— Є в житті кожної істоти тисячі анекдотів. Але треба знати, як вибрати їх і цілковито відділити з них ті, що противорічать легендарній особистості, яку намагається створити.

— Щоби мати успіх в тій фабрикації, треба знати все, що відбувається в світі, бо те життя, хоч і яке воно штучне, повинно лучитися з актуальністю. Коли є політична криза,

або коли станеться катастрофа, клієнт мусить сказати свою думку, або дати милостиню. Коли професор Айнштайн відвідує Голівуд, треба, щоби панна така й така, що вчора ще була продавчицею у Вульворта, була здібна провадити з ним інтелігентну розмову про теорію взглядности.

— Світ не повинен ніколи бачити безпосередно майбутню зірку. Агент реклами є призмою, через яку має постійно проявлятися, подібний до себе самого образ, якого він є творцем і для якого його клієнтка є тільки засобом.

— Не думайте, що се легке заняття — додав Вау, бо завжди нам треба поборювати більшу, або меншу впертість наших підчинених. Наше існування є постійною боротьбою, в якій реальність, що дуже часто є позбавлена кольору, протиставляється надприродному, яке ми пробуємо створити.

— Агент реклами живе в постійному страсі і під безустанною загрозою, що через помилку його клієнта розсиплється ілюзія найстаранніше будована.

— Коли агент реклами Клярка Гейбля довідався, що його клієнт розводиться з жінкою значно старшою від себе, радісно зітхнув, бо ніколи не можна було впровадити сю трохи за стару жінку до міту про вічно гарного і молодого героя. Той самий агент жив у безупинному страсі, щоб акторка, розрекламована, як молоденька, непорочна дівчина, не попала одного дня в якийнебудь скандал. Бувби се кінець легенди і кар'єри.

— Але чи Голівуд — не втерпів я, щоб не скрикнути — дійсно вірять у всі ті історії?

— Так, Голівуд вірять в свою власну рекламу, бо він з неї живе.

— І завжди ви маєте нові історії і нові сміховинки?

Вау отвирає шуфляду, наповнену дбайливо уложеними картками.

— Ось — каже — мій збірник вигадок. Практично він є невичерпаний.

— Він показує мені картотеки з наголовками: родинні історії, автомобілеві випадки, спадкоємства, собачі оповідання, уродини, подружа і т. п.

— Декорації, — каже він — ще раз декорації і завжди декорації. Все тут є фальшиве, все є комедією, все є штучне. Голівуд є казкою, що не покінчиться ніколи.

День праці — скінчений і я виходжу з чародієм, що стався моїм новим приятелем. На вулиці він нагло затримується і бере мене за рамя.

— Маю думку — скрикнув він. — Завтра, на двірць в Л'ос-Анджельос приїде молода дівчина...

(Д. 6.)

Л. М.

СССР

Роланд Доржелес (Roland Dorgelès), французький письменник, автор знаного роману „Деревляні хрести“ подав у літку мин. року, по пороті з СССР свої вражіння, з якими хочемо наших читачів познайомити.

Редакція

1 Розкриття обману

Потяг, що саме залишив останню польську станцію, їхав ще кілька хвилин ніби на прохід, пройшов під тріумфальним луком, потім зупинився задиханий біля убогого перону, на яким уже чекали якісь люди в білих фартухах, що надавали їм вигляду різників. На знак свого начальника вони кинулися в наступ на наші вагони...

Ніби вже бачив я колись сей залізничний двірць в Негорелов, куди ми тепер прибули, його великі фрески, що оспівують працю, його каси, де товпляться люди, щоб виміняти гроші, його митників у високих чоботах, молот, серп і славне гасло, яке повторюється довкола головної салі на чотирьох мовах: *Пролетарі всіх країн єднайтеся!*

Отож я в Росії совітів. Усі можливі вражіння нараз дотикаються мого обличчя, дають мені облизня своєю несподіваністю. Ось хочби наприклад сей вагон-реставрація, ся „ізба“ на колесах, що раптово наповнюється в Мінську. Цівілі й воляки гудуть і гойдаються. Люди напихаються, пють, плюють, курять. Важкий добродушний настрій, в який моя зацікавленість втинається мов ніж.

В мене вже нетерплячка скорше познайомитися з режимом, який стільки ганяють і хвалять. Книги й статті, які я читав, мене не задовольняли і я хотів пересвідчитися сам.

— Щасливіші вони? Свобідніші вони? — Шукаю відповіді в очах сусідів, близько посаджених одне біля одного.

Простягаюся на ліжку й не можу заснути. Тисячі думок нараз напосідають мене. Думаю про Европу, яка тріщить; яка, можливо занадто вже стара, щоб могла видужати. І про сей відважний світ, який зробив собі кровопуск, щоб міг відродитися. Хто має рацію? Теорія, історія, одиниця, юрба, минуле, майбутність?

Зднервований вісю, яка десь калатає саме під мною, вискакую з постілі й вертаю на коридор. Всі пасажери вже на своїх місцях. Кондуктор куняє. А я, притиснувши до вікна ніс, намагаюся розгадати таємницю ночі...

Москва...

Перше вражіння: Нужда. Нужда похмура й брудна, яка обштовкує одних об других, щоб зробити їх однаковими. Переважаюча барва — сіра.

Небо, одяг, вулиці, будинки, все тої самої сірої барви.

Білі плями полотняних черевиків, бо се зразу звертає увагу: рідкість шкіряного взуття.

Немає також капелюхів, самі кашкети. Кашкети робітників, кашкети урядовців. Але неподібні до себе. Коли дашок кашкета новий, то й ноги добре взуті. Така є рівність.

Я не чекав тут розкоші, але ся нужда вражає. Полатані сукні, штані, знизу обштрипані, куртки замазані болотом.

Звичайно, що в Парижі й у Лондоні, в Римі й у Берліні стрічаються згорблені спини й так само обшарпані постаті, але лише в околицях добродійних їдалень і притулків. Тут обдерті складають більшість населення.

Ані одного гарного одягу. Ніодного милого усміху. Чистота виняток, а елегантія булаб провокацією.

Ся юрба булаб трагічною, якби не було руху, який оживляє її. Хідники перетікають, тролейбуси набиті. Кублється мурашник, якому розкопали гніздо. Минають тягарові авта повні озброєних вояків. Потім тягарові вози, повні обідраних жінок, які валяються на пакунках. Виглядає се так, ніби вони втікали перед наїздом...

Нужда шириться, як проказа. Люди перенесли її на стіни або стіни на людей. Сі останні випадають ніби відлиті з одної форми. Стандартизована одиниця, нуждар серійового виробництва.

Одначе мене заразже в готелю запевнили, що я помиляюсь. Ті, що їх погляд отупів, не бачуть уже сих річей. Навпаки, вони розпізнають ознаки поліпшення, ознаки добробуту. Перед кількома роками ходили не в полотняних черевиках, а босі... Вмирали з голоду. А в тягарових автах, огочених вояками, були нещасні полякани постаті, яких відвозили, і які вже не повернулися.

По сій першій зустрічі з дійсністю я хотів себе стримати. — Не спішися з висновками... Дивись... Міркуй! — Я усвідомив собі, що коли пічну міряти речі своїм європейським мірилом, то швидко не буду вже розуміти нічого.

Але якже не бути здивованим? Все що спостерігаю, про що довідуюся є несподіванкою.

Хтось при від'їзді сюди казав мені: — Відвідайте в моім імені редактора *Journal de Moscou*. — Не можу, бо його саме арештували... Той самий приятель радив мені відвідати Рикова, найправовірнішого між правовірними, який по Ленінові став головою совіту народних комісарів. І тут не можна, бо Риков в неласці й з нього не спускають очей. Залишається Карло Радек. Але мене відмовляють від того: його чекає розстріл... Нарешті в *Союзі культурного зближення* особа, до якої я хотів звернутися, зникла без сліду. Коли я називаю її імя, наступники починають говорити про щось иншого й дивляться ні в сих ні в тих на кінчик черевика. Отож ще один, якого „зліквідували“. Не тревало довго, доки я пізнався на сім разі. Уживають його часто.

Такий початок зовсім не міг придати мені довіря, але на мене чекали ще й інші несподіванки.

Ніхто мені перед тим не казав, що царський паспорт знов повернувся й що совітський робітник не сміє відійти з міста до міста без поліційної реєстрації. Не казали мені, що Росія стала мілітаристичною і що при одному лише погляді на однострої, хочби й на театральній сцені, починаються овації.

А чомуж мене переконували, що новий режим відкинув відзначування? Яж бачу на грудях більше відзнак і блискоток, аніж бачив їх деінде. Ордер Леніна, Червоного прапора, Червоної звізди, Почесна відзнака... А для старшин особні нашивки, повози... Безумовно, я зробив дуже добре, що приїхав повчитися.

Деж ті славні досягнення, від яких мені аж брентило в ушах? В статистиці? В інституті Леніна? В агенції ВОКС?.. Ні, дякую. Я не вибрався в сю подорож, щоб порпатися в паперах.

Крамниці вбогі, як лише віддалитися від центра міста. Тепер вже чотирнацять днів як не знайдете в них ніякого взуття; тепер в Москві також недостача штанів. І сквород. Іноді бракує пневматик або огірків. Ніодна кооператива не має ніколи всього, що треба.

Ось велитенські кам'яниці-уряди. Ось сконфісковані палаци-уряди. Половина Росії дивиться, як друга половина працює, а сама лише підраховує. Взяли собі за знак молот і серп, але сього не вистарчає. Повинніби до того додати ще великанське держально на перо. Воно тут має найбільше значіння.

Думаю, що дивлюся чесно: все тут робиться проти здорового розсудку. В суді приходять прокуратор на розправу з кавуном під пахою. Якась служниця йде стиснути йому руку. Се голова трибуналу. А ся простенька блондинка, яка всеж таки має помальовані нігті, се секретарка.

Як я не мудрую, як не струшую з себе свої старі звички, але не могу заздрити совітським мешканцям їхньої долі, яка поставила їх під керівництво начальника кам'яниці. Се занадто нагадує касарні.

Оповідують, що Сталін живе так само як всі. Але його стережуть немов царя, а з Кремлю виїздає при звуках труб і вибухах військових мотоциклів. Чому нам у Франції не скажуть, що військову службу громадяни ССРСР виконують аж два роки без нарікань*). Чому нам не скажуть, що в деяких варстатах праці відбирають паспорти й тим прив'язують робітників як муринів на плянтаціях? Чому заборонено читати європейські газети? Чому?

Сі вічні запити нарешті роздражнюють.

— Дай спокій з твоїми „чому“. Раніше дивись, а вже потім критикуй!

*) Натяк на напади лівих на довготривалу військову службу у Франції.

Звичай тут, мушу признатися, завдають мені стількиж турбот, як і мова. Я йду на прохід, через руку несучи непромокальний плащ, а довкола мене товпляться люди, які хочуть його купити. Здається, що се тут звичка. На цілому світі є місця постою самоходів, тут витворили — місця постою пасажирів. Вони ждуть на визначені місця й чекають в черзі, може приїде за ними якебудь авто...

Все, все виглядає тут до гори ногами. Тиждень має п'ять днів, а річниця 25 жовтня припадає на 7 листопада. В Парку Культури я дивився на грача волейболу й довідався, що се вязень, якого випустили на двацять чотири години відпустки. Хіба се не є природне, що я дивуюся?

Однак я стрічаю туристів, які проходять сим жахливим світом без слідів здивовання. Вони мандрують як вантаж, з наліпкою на хребті й бачуть лише те, що їм хочуть показати. Сьогодні „ікони“, завтра простітутки.

Дами в шовкових панчохах, які в своїй країні не вступили ніколи до захоронки, аж жахаються зі здивовання коли знаходять їх тут. Вони подивляють зразковий захист для бідних матерей, які саме приїзять з села, але ніодній пані не прийде до голови подивитися до почекальні, де діти сплять на лахмітті, як щенята. Сього в програмі немає.

Але не мусілиб далеко ходити, малиб можливість децю пізнати. Саме коли я виходив з готелю — так званого Палляс-готелю, де совітських громадян є стількиж як і чужинців, побачив я, як до готелю входив сліпий, спираючись рукою на плече хлопчини. Оба дуже чисті, в барвистих шапках людей з півдня (мабуть українці! — *переклад.*). Як лише портієр їх уздрів, — кинувся до них.

— Сюди не можна, товаришу. Тут готель.

— Знаю, — відповів сліпий. — Ми шукаємо кімнати. Хлопчина стомився.

Уніформований швайцар не мякнув.

— Шукай деінде, тут місце не для вас...

— Ніде місця немає, відмовляють нам.

Люди ходили довкола, навіть не застановляючись: у Москві обідають пізно. Віддаючи плащі й кашкети до гардероби вони входили до великої салі, звідкіля звучала музика. Хлопчина, спершись об батька просив своїми чорними очима, а батько вбогими білими очима сліпця...

Орхестра грала *Пісню веселих хлопців*. Починав сіяти дощ. І сліпець відійшов, намацуючи хідник кінцем своєї палиці. В сю хвилину згадав я гарне гасло в Негорелое: *Пролетарі всіх країн, єднайтеся!*

2 Відкритий лист робітникові

Послухай, товаришу... (хоч мої руки не мають мозолів, але я також робітник).

Наперед даю тобі слово, що все, що я тобі тепер скажу

правда. Що я говорю до тебе не як клясовий ворог, лише хочу позбавити тебе тягару. Навіть з чимсь тобі звірюся: я ніколи ще не голосував. Політичних переконань я ніколи не мав. Чи власне мав: я є проти. Проти еґоїзму, проти гнету, проти несправедливості, проти брехні. Не бажаю нічого досягнути сим монольоґом. Хіба трохи лайки від тебе, а від інших трохи похвали, без якої цілком добре обійшовсяб. Але приходжу з країни, яку ти подивляєш, не знаючи її й думаю, що моєю повинністю є сказати тобі все те, що я бачив, щоб пізнав се й ти.

Тобі казали, що в совітській Росії робітники є панами. Се неправда. Тобі набрехали.

Робітники мусять слухати як і в нас. Мусять тягнути, стільки саме як і в нас. Стягають ремінь; ще більше аніж в нас.. Знизуєш плечима? Можливо, що й бурчиш під ніс, що я запродався. Але всеж послухай, я не перебільшую.

Те, що хочу тобі прищепити — є правда. Або будьмо трохи скромніші: моя частинка правди. Але я здобув її, бігаючи до схочу по судах і фабриках, по селах і по базарах, а як хочеш дальших доказів моєї незалежності, то я відїзджав з Москви, не діставши ані одної копійки.

Свою подорож, свій готель, свої авта, свої пароплави, свій кавяр і „водку“, театр і метро, все те я заплатив власними грішми і не винен нічого.

Одначе знаю деяких червоних прочан, які не моглиб тобі таке присягнути.

Було се одного ранку, в вестібюлі одної фабрики консерв, де я чекав на дірєктора і де почав виправляти свої погляди. Щоб якось мені пройшов час, почав я дивитися до настінного часопису сього підприємства — до кількох листків, писаних рукою або й на машинці, денедє оживлених незграбними малюнками, — і був дуже здивований, відчувши, що не маю тої радости, як на початку. Швидко усвідомив я собі, що сі „вивіски“ були лише знярядом в руках шефів, або вентілем, призначеним на се, щоб підлеглі робітники вірили, що до їх критики ставляться поважно. В сім листку, рівнож як і в інших, знайшов я деякі пропозиції спеціального характеру, нарікання на страву, неминучу оду місцевого поета, але також і ті свинства, які в „буржуазних“ фабриках можуть „публікувати“ лише на стінах виходків. Магазинера обвинувачували в лінощах, а стеногіпістку в кокетстві. Ніхто не зазнав ласки. Робітник нападає на інжинера, що не є членом партії. Члени партії картають матерей родин, які мешкають в дідька за оборою, що не бувають на зборах, бож для партійців немає нічого світлішого, як балаканина. Але ніколи я не читав нічого смішнішого від того позову проти товарища, обвинуваченого в тім, що не ходить на курси політграмоти.

Я ще сміявся з сього, як зявився дірєктор з заклопотаним виразом. За ним якийсь чоловічок колибався до виходу

з непритомним обличчям й тремтячими устами. Се був робітник, якого саме товариський суд проголосив дезертиром праці, тому що без причини пропустив два дні.

— Чи се важна річ? — питаюся, здивований зміненим обличчям засудженого.

— Так, — відповів директор суворим голосом, щоб закрити своє зворушення.

— Ніодна фабрика не сміє його прийняти.

— Шож з ним станеться?

Знизуванням плечима було єдиною відповіддю.

Коли дістане перепустку — виїде з Москви. Поїде на Урал, де є недостача робочих рук. Як нічого там не дістане — помножить стадо „нелегальних“, яких ГПУ переслідує, аж поки не здохнуть десь під плотом.

Ще один „ліквідований“.

Сей випадок звернув мою увагу, я продовжував свої досліди й швидко побачив, що советська дисципліна є не менш твердою аніж в буржуазних країнах.

Один лише товариш секретар комсомолу може собі все дозволити, кинути працю й бити байдики. За те коли його сусіда прийде п'ять хвилин пізніше, бо спізнився на метро, то дістане „виговор“. За третім разом, його викинуть. А як на нещастя напишуть йому до посвідки: „недостача дисципліни при праці“, то вже його ніхто не прийме. Се значить: вулиця і голод.

Тобі казали що іншого? Я не дивуюся. Але тобі брехали.

В совітськiм союзі мають вигоди лише члени партії.

Привілейованих є півтретя мільона. Один на сімдесят обивателів. Двадцята частина промислового персоналу. Можливо що одна сота частина персоналу колхозного. Решта нічого не значить.

Зрозуміло, що є вибори, але знаєш як се робиться? Партія (все партія!) визначає кандидатів, а голосуюча худоба немає іншого права, як вибрати їх — без дебатів — піднімаючи руки під контролею уряду. Якби хтобудь голосував проти — я думаю, що його замкнулиб до дому божевільних, але се мало коли стається. Сі „делегати“ з свого боку виберуть інших „делегатів“, і так все йде далі й далі, аж з того виходить нарешті славетний конгрес советів, який збирається двічі до року, щоб влаштувати диктаторові овацію. Кажуть, що нова конституція все змінить, але я почекаю аж буде застосовуватися...

Бачиш, що я не роблю собі ніяких оман. Стільки разів тобі повторювали, що совітський робітник є найсвобідніший і найщасливіший з людей, що сього тобі вже ніщо з голови не витовче. Але всеж спробую тебе переконати і наведу докази, яких не зможеж відкинути. Докази Кагановіча. Се народний комісар. Великий приятель Сталіна. Знаєш що сказав

він 23-го квітня минулого року в раді комісаріату шляхів?
 — Від першого липня цього року кількість робітників, які дістають менше ніж сто рублів на місяць, збільшилася на 20 відсотків.

— Що ти скажеш на се? Робітники, людська худоба, яка мусить жити менше ніж на сто франків місячно!

Ти ще протестуєш? Кажеш, що рубель вартий більше, ніж двадцять су?... Але, вибач товаришу, я знаю, що кажу. Рубель коштує три франки (по девальвації чотири франки двадцятьпять) лише для таких тюхтіїв як я, що не розуміють як се зробити. Або в білянсах державного банку. Але в дійсності вистарчить на рубель трохи менш ніж дев'ятьдесять сантимів. Такий курс має „чорна біржа“.

Можеш нарешті й сам зупинитися перед першою крамницею й подивившись на ціни, вирахувати сам. Масло: десять рублів пів кіля. М'ясо: від десяти до дванадцяти рублів кілю. Молоко: півтора рубля літра. Яйце: п'ятьдесятьпять копійок. Звичайне вино: десять рублів. Нові підшви шістьдесять рублів.

Якщо ти ще настоюєш на тім, щоб рубель множити на три, — я тобі не можу цього заборонити, але тоді се треба робити й з усіма видатками. І тоді твій товариш зі сто рублями місячно буде платити за свою шклянку вина — шість франків, за пару кепських чобіт — п'ятьсот, а замість зупи ввечері буде їсти сухий хліб. Чорний. Кільо — один рубель.

Можливо, відповіси мені, що совітський робітник, хоч погано й плачений, але має бодай певність, що дістане працю. На сей раз погоджуюся. Але скажи мені, скільки ти дістанеш денно, коли підеш у Франції зареєструвати свою легітимацію безробітного? Одинацять франків... А се більше, ніж діставби там за сім годин праці. Французькому безробітному ліпше платять, ніж совітському робітникові.

Я чисел ве вигадую. Не хапаю з воздуха. Занотував собі зарібки в двадцяти фабриках і в стількиж інших підприємствах. Замітач — вісімдесять рублів, кваліфікований — сто або стодвацять, деякі спеціалісти аж триста. Триста франків: ані на гріш більше! З одною вигодою, що дістануть за дешевше комірне якубудь діру. Якщо хочеш доказів, поглянь до часопису *Плян*, орган державного статистичного уряду (все в Леніновій країні кінчиться в уряді). Там прочитаєш, що пересічна заробітна платня робітників у р. 1936 се двісті чотирнадцять рублів проти сто дев'ятьдесяти перед тим.

З такими голодовими зарібками — не вискочивби з шкіри?

Щож торкається прекрасної свободи, яку совети обіцяли, то про неї ані слова. Діректори, шефи — які їздять окремо, далі від замащених рук — дістають від тисячі до двох місячно, а завдяки спеціальній системі винагород можуть дістати аж два рази тільки. Якщо твій діректор зявиться на фаб-

рику в кожуху, в черевиках і капелюсі, то можеж помістити його в стенгазеті, розкритикувавши його елегантню. Але вважай на слова й не назви його буржуем, бо се булoб образою.

Я подаю лише факти. Ти їх сам перевір. Запитайся товаришів, які туди їдуть і вони тобі скажуть чи я брехав.

Я не маю ніякого капіталу, який мусівби боронити, повторяю тобі се. Ще менше якібудь привілеї. Навпаки, советський союз є державою, де письменники мають згляди. Мають найліпші помешкання, великі платні, гарні подорожі. Навіть не мусять багато працювати. Від них жадають лише одне: щоб покорилися.

Але се власне мені й перешкоджає. Я не зношу нашийника!

(Д. б.)

Л. Граничка

Стефаників світ*)

Пригляньмося новелі *Палій*. А. Крушельницький бачив в ній тільки «конфлікт поміж двома суспільними верствами в селі». Не перечимо, що є тут і конфлікт, та запитаємося, чи тільки він? Чи справа «конфлікту» — се головна проблема новелі? Треба ясно поставити справу: чому не було «конфлікту» між богачем Курочкою і Федором тоді, коли сей останній міг працювати? Таж Федір ціле життя був бідним, ціле життя гарував у скупиндряги Курочки. Ось Федорова фільософія: він кладе собі хату і нехай вона буде, як куча, але все «його», він має «свій» кут, він вернувся до «нашої віри», покинув жидівську службу, бо Бог дав йому такий «розтулок у голові»:

Як єм уздрів його ласку небесну по полю, як жито просило си під серп і земля аж цєпала: «Йди, Федоре, бери з мене хліб», — а я лишив жида серед дороги тай пішов до Божої роботи. Декую Господеви і до сегодни!

Се оповідає Федір тоді, коли його пастухи не хотіли прийняти до панських ясел. Федір халупник — та й він має ще честь в порівнанні з наймитами, він до них кричить: «Ти віл, ти ніколи хати не видів! Ти порядного чоловіка з ясел буком!» Чи так промовляє той, хто, як се міркує Коряк, з халупника «вступає до армії пролетаріату»? Та ще одне треба підкреслити. Федір підпалив Курочку аж тоді, як дістав від нього на виборах в лице. Сей Курочка — се єдиний несимпатичними красками змальований

*) Див. Вістник кн. II б. р.

богач у Стефаникових новелях. Він, як влучно завважив Др. О. Грицай, — «томиться у ярмі свого багатства, проклинає свою долю і вічно підганяє своїх дітей і наймитів до праці»¹⁸), жалуючи їм навіть їжі. Інші постаті богачів мають риси своєрідного аристократизму, «мужицької панськості», як каже Др. Грицай, і їх Стефаник малює з великою симпатією; з подивом про них згадують бідніші селяни, бо богачі для них се майже життєвий ідеал. Згадаймо, як письменник змальовує в *Давнині* старого Дмитра, якого Кор'як називає виразно «куркулем». І хоч люди в селі за нього давно забули — то читальники його згадують, бо від нього «то сам початок читальні заходиг». Сей Дмитро, не так як Курочка, жив «мирно і супокійно», щасливо, ніколи його «ніяка слабість не терла і зуби не боліли»; земля йому родина, він дочекався синів і спокійно «помандрував на могилу».

Так само з любов'ю змальовував Стефаник таких не бідних селян, як Данило й Семен з *Вона — земля*, героїню *Марії*, Максима зі *Синів*; героїв з *Нитки*, *Давньої мелодії* і *Роси*. Та не тому тільки любив їх Стефаник, що вони богачі, ні, се не є причина письменникової симпатії! Всі ці герої, як і всі майже інші персонажі Стефаникових творів, — не вирікалися самих себе, а як деколи мусили се робити — то робили так, як Антін з *Синьої книжечки* і Іван з *Камінного хреста*. Вони знали, що «без свого» важко жити людині. І тому то так Федора тягнуло до ріллі (*Палії*). Тому саме і «третинник» говорить у *Сні*:

Грунт то спосіб до всего, як твій є. Він тебе і загриє і накриє і погодує і честь тобі поведе... ..Землю цулуй... ..зубами держи її, кохай, як коли жінку, що тобі під руку вдала си.

Тому саме і Федір просить брата, щоб його синів «навчав на розум» тай «зробив з них газдів» (*Лист*). Стара баба називає себе «помийницею» і гатить головою в стіну, як скажена, промовляючи до себе: «Як ем с торбов за поріг переступила тай я вже не газдиня, нема рихту». Їй тоді здавалося, що чоловік у гробі перевернувся від сорому за свою жінку (*Святий вечір*). Паціфістичний критик бачить у новелях *Виводили з села* і *Страгився* — «жертви мілітаризму» і співчуття до них «українського мужика»¹⁹). Чи справді наш нарід, що мав Запоріжжя в своїй історії і що достарчав найкращих боєвих полків чужинним арміям — мусить бути «антімлітаристом», бо так захочується деяким слабосилим інтелігентам?

¹⁸) Др. Остап Грицай *Стефаникова людина* Національна Думка ч. 5 стор. 1.

¹⁹) Згадувана книжка А. Крушельницького стор. VI.

Треба виразно підкреслити, що Стефаникові *Сини* се не *Два сини* М. Вовчка. Правда, як »виводили з села« — то всі »хлопи в селі заревіли« — та сю Стефаникову »мягкість« в сих двох »некрутських« новелях треба вяснити тим, що рекрут їхав »у далеку дорогу«, що його відривали від рідної землі, тягнули в »чужі краї« згинуті »десь далеко« на дорозі чужого цісаря, »в чужі чужиници!« Се найбільше гризе Миколового батька! Бо своя земля »як дівка, все молода, сьвито є — то вбере си, будний день — то вона по будному вбрана, а все дівочит — відколи світа та сонця«. Так розумує старий мужик з »померклими очима« в *Озимині*. На тлі сих слів треба сприймати чи не всі трагедії Стефаникових людей.

Катрусин батько ніжно любить свою дочку, він »дув на неї як на жінку«, він за неї »мав честь у людей, як за хлопца«, бож вона робітниця на все село; він-би їй »мізинного пальця врубав«. Та одночасно він бачить, що для дочки немає ліку, він уже зазичився тай готов стратити навіть останню хату. І тому з його уст, таких ніжних на слова любови до доньки — чуємо й жорстокі слова:

Бодай я вже не дочекав вас дохторувати! Кобисте поздыхали, то бим раз поховав, тай збув си!

А відкиж я наберу на вас, на дохторі, на аптики та на дідька рогатого?!

Вжем гроший набрав, тай ще наберу на похорон, тай на старість жиди з хати віженут. (*Катруся*).

Як загрожена можливість існування — то Стефаникові герої бороняться всіми зусиллями. Ось Лесиха тяжко гартує, щоб прокормити свої діти, а чоловік — піяк »розносить працу змежи дітий« до корчми. Мати зважується на трагічний вчинок, каже дітям бити батька. (*Лесева фамілія*). Гриць Летючий не може по жінчиній смерті годувати свої діти і топить одну дівчину (*Новина*). Сей єдиний випадок роздмухав совітський критик до щоденних явищ, пишучи про »дикунство« селянського життя в одній половині Стефаникових творів:

Злидні такі, що кожен зайвий рот мусит згинуті страшною наглою смертю (?): старі, малі, хворі гинуть, як худоба, ба навіть худобу шанують більше, ніж батька-матір, коли вони вже непотрібні й мусять виглядати смерті. Діти кидають (?) на призволяще хворих батьків, батьки топлять своїх дітей, гине, поневіряється все слабе, хворе на селі.²⁰⁾

Погляньмо, чи справді вони така вже люта дич, оті Стефаникові селяни, як про се пише »ніжний« підданий »делікатного« Сталіна. Стара Тимчиха нарікає, що по смерті

²⁰⁾ В. Коряк *Селянський Бегловен* стор. 29.

чоловіка вже »не газдиня«, бо все взяли в свої руки діти. Та по наріканнях говорить сама до себе:

Таке-м понаплітала, що встид перед сонцем світим! Вони, сараки, мають свої діти та мусі за них дбати!

Жінка ся живе в достатках, вона ще за життя настрала всього собі на смерть (*Янгол*). Те саме діється зі старою бабою з новелі *Сама саміська*. Як діти йшли на роботу, та лишили бабі, »аби мала що їсти й пити«. Мати на них не нарікає, бо знає, що »сидіти коло слабої у горячий час, то, Бог видів, не було як«. Такий уже закон землі! Старе й слабе має вмерти — се зі спокоем приймають Стефаникові герої. Старий з *Озимини* свариться зі смертю:

Я своє вже відбуду, я контетний, мині нічо не бракне. Озми собі пушку того духу тай пусти зза стола — я контетний. Ти не пхайси межи молодих, але бери то, що до твого писка. Молодий най газдує, най він діти до розуму приведе, він тобі не втече, а хоть він у війні, а ти його не руш! Збирай у яму того, що до ями...

І Лесеві зі *Скону* »смерть не страшна — але довга лежа ота — юто мука«. На землі доснули покотом сини і доньки, бо »не могли стільки ночей не спати«. І старий з новелі *Діти* спокійно думає про смерть, хоч в його дітей »нема Бога, ой, нема...« Цікаве, що Стефаник, якого багато критиків вважало за песіміста, каже тішитися життям навіть такому бідакові, як старий дід Михайло з *Вістунів*. Дід сей йде зі своїми трьома внуками збирати по стернях колосся і тогорічні ковіньки. Він дивиться на внуків і »сотає« свої думи:

Хлопці здорові, рослі, аби лиш дочекатися! Менший то штудерний, такий як старий. У зимі то допоминаєся чобіт, бо каже, що на печі ему не добре. Кілько сміху є з него, що якби вмер, тай бим осиротіли...²¹⁾

IV

Всі новелі, що про них ми вже згадували, треба оцінювати тільки зі становища світосприймання Стефаникових мужиків-людей. Світосприймання — се значить та духова цілість, що на її основі людина оцінює всі життєві явища. Се духова постава сих людей. Се те все, як репрезентативні

²¹⁾ Як однобічно представляв сі оповідання Коряк у згадуваній розвідці (стор. 29-30), свідчить сей факт, що зараз по наведених словах про »дикунство« нашого села — цитував вступний і останній розділ з *Вістунів*; з оповідання *Янгол* навів отсе речення Тимчихи: »старого візьми та закопай«.

представники Стефаникових героїв реагують на доволі щільний світ, а ще стисліше, на сей і на той світ. Зазначуємо, що не є се те саме, про що писав В. Дорошенко і за ним повторяв В. Коряк.

Майже всі персонажі Стефаника — люди одної масти. Інді—від майже не вирізняється з сірої маси. Сливе всі разом творять одну колективну постать, з однаковою нескладною (? Л. Г.) психологією, яка знайшла в Стефаника знаменитого обсерватора.

Вол. Дорошенко гадав, що селяни Стефаника реагують тільки при помочі «еміграції й сліпого стихійного протесту у виді дикої розправи в своїм крузі». Та се не зовсім вірно, подібно не можемо прийняти також його твердження про «пасивність, безвладність та інертність» сільського життя²²). Ми бачили на обговорених довоєнних оповіданнях Стефаника, що така характеристика не змальовує вірно духової постави героїв письменника, що сих селян не сміємо називати пасивними, безвладними та інертними. Правда, є в нашого письменника один нарис, що його герой «сидів як стовп і чув, що буде спати». Він чекав довго і не важився зайти до панської брами. «На нього спадала сонність і байдужність». Тай «всі мужики, багато їх мільонів, уміють чекати довго і терпеливо». (*Май*). Се правда, але сей «Данило» з *Маю* — не має багато товаришів між Стефаниковими літературними постатями. Але й він, як се вірно закріпив О. Грицай, немов правдується в своїй душі з невидимим паном. Навіть Іван з *Кленових листків* — в новелі сій бачить А. Крушельницький «безнадійне положення» мужика — не є пасивний ані інертний. Він знає, що «де у світі є найгірше, то мужик має то спожити, що де у світі є найтяжше, то він має то віконати». Та він не опустил рук, тільки пішов на лан коло ставу працювати за дванацятий сніп, щоб дітей нагодувати. Він нарікає на те, що має діти, та йому гості заперечують:

Куме, ви це пусте говорите, так ніколи не буде, бо люди маючись плодити.

Сей Петрів Іван каже, що «злодія не шкода», те саме твердять Михайло і Гьоргій, що «злодія живого з рук не випускає». В них ні сліду пасивності. Вони хотілиб, щоб злодій навіть перед смертю не боявся.

Ов, чоловіче, ти дуже боїшси, ов, це нефайно.

Мнекому не варт бути, бо мнєкий чоловік нездалий до нічого.

Селяни сі воюють як лицарі. Один каже: «Ви злодієві не дивуйтеси, бо кождий хоче боронитиси». Другий відпо-

²²) В. Дорошенко: *В. Стефаник* стор. 11.

відає: »Та я нічого не кажу«. Гьоргій дає злодієві води, каже йому затамувати кров, хоч і пригадує йому, що його чекає. Гостить його горілкою. Злодій сам знає свою долю. »Пропало, нема що говорити! Бий, та дай мені спокій!«²³⁾.

В. Коряк гадає, що »газда« убиває злодія за те, що »він особливу« ліз не до богача, але до бідного. Та, ми чули висше, що й нуждар Іван з *Кленових листків* казав, що »злодія не шкода«, навіть якщо ним була власна дитина. Стефаникові селяни далекі від большевицького гасла »граб награбленное!« А тим саме способом бажав А. Крушельницький в'яснити »вельми дикий рис« сільської психології. »Він зрозумілий на тлі ось таких слів: »А чому ж ти не лізеш до богача, але до бідного?« На взір Стефаникових покутських селян, пізніше, в часі боротьби з червоною Москвою, так само »судять« українські селяни в Косинчиному оповіданню московського »злодія«, що окурадав не одного селянина, тільки цілу Україну.

Ні, Стефаникові селяни — се не большевицькі грабіжники, вони тверді («мой, я твердий, я камінний» — каже Гьоргій) — але впоминаються за своїм »рихтом«, для злодія »гріх мусить бути«, без гріху »не обійдеться«. Се найліпше потверджує Суд. І на нього вказують марксісти, бо там бідні повбивали богачів. Та ці критики не хотять знати, що в сій новелі важливіша ідеологічно друга частина Суду — де бідні судять вбийників! Судили самі бідні, богачі не мали права приходити.

Всі, що стояли в сінях, почали кричати: »Вони вбили, найже відпокутуют!«

І витягали одного за другим і подавали в дальші руки. А ті, руки, багато їх, хапали їх, мстилися і ревли по селі, а за собою лишали страшний зойк жінок і конаючі хвилі помсти.

Так, се правда, в українського селянина, що його змалював В. Стефанік у своїх творах, бачимо »безмежне привязання до свого достатку, до своєї власности«. Селянин сей, як з жалем писав А. Крушельницький — »жатує на смерть« злодія. Відорвати нашого селянина від його власности стараються червоні москалі чрезвичайками, каторжними працями, засланням на Сибір та жакливі Соловецькі острови. Отой »достаток« власний, ота »зем-

²³⁾ Подібно в Суді. Богач Михайло каже: »Говори, дурна бабо, тут нема просьби, тут смерть«. Відні хвалять його вже по вбивстві, а ганять Касіянка: »Касіянку, боїтси, не то що Михайло, цес не боявси«. Одна з жінок сміється з тих чоловіків, що »стоять подалеки тай скавулять, як щенюки«.

ля — як 'своя ек' — се панівна риса в Стефаникових селян. Її бачили ми вже в *Синій книжечці*. Була вона і в усіх дальших збірках. Та горячою лявою бухнула вона в останній збірці поета, в *Землі*.

Як Данилиха »не 'вздріла вже свого села, то зааніміла«. »Розум свій загубила під колесами«. Та Семен картає Данила. Селянин без 'землі, як птах без гнізда. На своїй землі Бог буде благословити.

Наше діло з землею; пустиш її, то пропадеш, тримаєш її, то вона всю силу з тебе вігортає, вічерпує долонями твою душу; ти припадеш до неї, горбиш си, вона з тебе жиє висотує, а за то у тебе отари, та стада, та стоги. І вона за твою силу дає тобі повну хату дітей і внуків, що регочуться, як срібні дзвінки, і червоніють, як калина. (*Вона — земля*).

Данило послухав Семена²⁴⁾ і вертається додому. »Грішний я, Семенку, грішний перед Богом і перед вами. А то в мене ниви, як вівці добре годовані, чорні та кучеряві«. Др О. Грицай вірно підкреслює тісний ідеологічний зв'язок повоєнних новел Стефаніка з творами з першої доби. Чи Семенові слова — се не те саме, що снилося бідному третильникові на чужому лані? Бог дав йому землю тай каже: »Але тримай, не пусти... Зубами держи її, кохай, як коли жінку, що тобі добре вдалася...«.

Герої останньої збірки Стефаніка — се тіж самі прапервісні сини своєї землі, ті самі елементарні ества зі своєю стихійною психікою... що і його людина досі..

Але село в них розгорнулося в їх очах своїм обрієм так широко, погляд їх душ видвигнувся так високо, що їх коханка-земля являється їм тепер не тільки дрібним вирізком власного ґрунту, а Рідною Землею в усій маєстатичній величі свого символу, як вітчизна. Як збірний експонат свідомого національного колективу.²⁵⁾

Так, земля для Максимових синів, — се вже не тільки земля Івана Дідуха, не тільки його »горб« з камінним хрестом.

Послідний раз прийшов Андрій: він був у мене вчений. Тату, каже, тепер йдемо воювати за Україну. — За яку Україну? — А він підоймив шаблев груду землі тай каже: Отсе Україна, а тут — і справив шаблев у груди — отут її кров; землю нашу йдемо від ворога відбирати. (*Сини*).

²⁴⁾ Отсей Семен, се рідний батько письменника, як до сього сам Стефанік признається: *Вона-земля — се була розмова мого батька Семена з людьми, утікачами з Буковини* («*Новий Час* 1937 ч. 15).

²⁵⁾ Др. Остап Грицай: *Стефанікова людина* »Національна Думка« Прага 1927 ч. 5 стор. 9.

Максим зрозумів його слова:

Сину, кажу, та ще в мене менший від тебе, Іван, бери і его на се діло; він дужий, най вас обох закопаю у цю землю нашу, аби воріг з цього коріння її не віторгав у свій бік.

Ось як по спартанському прощає Максим своїх синів:

Андрію, Іване, взад не йдіт, за мене пам'ятайте!

Подібно зробили й Маріїні сини. Два «пішли до охитників», а найменшого взяли москалі на Сибір за те, що казав їм правду в очі. «Ви — каже — цілу Україну перерили, як свині, та ще й до нас прийшли рити?»

Д. Донцов правдиво вважає Стефаникову *Межу* за есенцію всієї філософії письменникових героїв.

В останнім (*Межі*) творі поета зібрані, скондензовані, як ніколи передтим, в одно: і його символіка, і його основна ідея. Є і жінка, що плаче — символ дочасного, тілесного, яке хоче заглушити голос правди; і Бог, що карає за самовільний вимір справедливості — символ абстрактної правди.. Виступаючи деінде нарізно, тут вони здані в одно, зміцнюючи вражіння твору.. Тут же нарешті — як позивання з жінкою і з Богом, злучені разом: і особистий, і колективний «гріх». Ніж тому, хто зазіхає на його ґрунт, кулі й гармати тим, що прийшли відібрати землю йому та іншим.

Земля Стефаника — се вже не «село», і не «горб», і не «лан» — се великий символ. Се вже не та земля, яку треба «соціалізувати»²⁶⁾. Се та земля, за яку «полегоша (колись) храбрії русичі на брезі бистрої Каяли». Від неї заносить срібним полином Ігоревих степів.²⁷⁾

V.

Ідея «землі», ідея «України» — се в Стефаника основна філософія всіх його літературних постатей. Люди сі вміють сильно боротися за сю ідею,

²⁶⁾ Мабуть тому совітські критики (згадані в I частині) або не хотіли, або може не могли, вияснювати повоєнні Стефаникові твори. М. Івченко відважився написати досить вірну інтерпретацію *Синів* та *Вона — земля*. Критик сей бачив героїчні мотиви в повоєнного Стефаника, основані на давніх ідеалах: «боротьба за землю — боротьба за свою Україну!» Івченко досить несміливо та неясно висловлював сю думку, — та жандармський нох В. Коряка занюхав зраду (Івченко вразно писав: «ся схема (Стефаникова) нашому революційному суспільству є чужа») — і доносив московському начальству: «Так одіное творчість Стефаника орган М. Грушевського, науковий двоохмісячник українознавства...» (Пор. В. Коряк: *Селянський Бетловен* стор. 51).

²⁷⁾ Д. Донцов *Поет твердої душі* — *ЛНВістник* 1927 кн. II стор. 151-152.

вони стають на прою з Богом за неї; вони жертвують своїх синів; вони як «камінні» борються з руїниками «свого достатку» — дарма, що се не подобається «мнеким» критикам, що сміються з «енергетистів».

З сією начальною ідеєю лучиться й друга основна нотка, що брентить через усі майже твори Стефаніка. Землю треба «зубами» тримати і передати її своїм дітям і внукам. Тому Стефанік такий перечулений і ніжний до дітей. Пригадаймо собі, як то в *Нитці* тішиться його мати, що має «здорового і дужого» чоловіка, який, кілька «дітей вона не народить — то всіх погодує». Або подивімся на ту стару з *Роси*, що «здуріла від внуків» — «радується ними та буде Україну». Або згадаймо того бідного діда Михайла з *Вістунів*, що так тішиться «здоровими, рослими» внуками, хоч збирає з ними на панському лані колосся. Навіть той бідолашний Данило з *Маю* боронить своїх дітей перед паном: «То Бог, пані, дає діти». Те саме твердить куми Петрового Івана: «Куме, ви пuste говорите, так ніколи не буде, бо люди мають си плодити». А ось селянин з *Озимини* правдується зі смертю, щоб не забирала молодих, бо молодий «най газдує, най діти до розуму приведе». Ідею «землі» найкраще получив з ідеєю «дітей» Семен:

Земля за твою силу дає тобі повну хату дітей і внуків, що речуть си, як ерібні дзвінки, і червоніють, як калина.

Бачили ми і любов батьків до хорої Катрусі. Старий Федір спав у стайні як свинар, а дочка служила в кухні. Дочка вийшла заміж і батько в хліві, аби ніхто не бачив, заплакав: «Тепер жий, з ким хочеш!» На тлі сієї батьківської любови до дітей ще грізніше зарисовується дантейське пекло з *Новини*, де Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчину. На сьому тлі зможемо зрозуміти богохульство побожного Максима зі *Синів*. Земля — для дітей. До Максима приходять чужі, «підкьопані» таї кажуть: «Запишіт нам поля», а «ми будемо вам робити». Та Максим не дає:

Сі подерті суки гадають, що я їм поле тримав? Як умру, то най на моїм поли чічки ростуг та най своїми маленькими головками какут Отченаш за діда.

Тому то Максим просить коханки своїх синів, щоб приносили «байстрьитка», а дід для них порубає найтонше полотно на пеленки. Дід мавби тоді кому передати «землю». Мавби ціл життя.

Та є в Стефаніка єдиний випадок, де мати нищить свою дитину. Се здорова етика нашого народу, як то вже змалював Шевченко в своїй поемі про Катерину. Може воно не припадок, що Стефанікова героїня зветься рівнож Катерина? Стара Вережиха змусила доньку, щоб пові-

силася за те, «що цілому селови принесла ганьбу, що найліпші коні з москалем забрала, що справляла, в кого гроші», що «курвилася в жидівських перинах». Які мізерні є всі ті «милосерні», що тепер обминають стару маму, а раніше тровили матір проти доньки. Се каже їм в очі Вережиха: «Чого ще хочете від мене, дикі звірі?» Мати ся живе ще тільки для своєї внучки, а потім хоче йти за донькою (*Мати*).

Інша відміна сього сюжету є в *Пістунці*. Мала пістунка Парася оповідає:

Я чула, що мої тато в ночі казали, аби ся дитина не находила си в хаті, бо вона не наша дитина, а гусаря московського.

Тут батько рішає знищити дитину «не нашу». Сі два оповідання (*Мати* й *Пістунка*) — се немов контраст до багатьох інших новель, де бачили ми любов до дітей поруч стихійної любови до землі. З сією подвійною любовю вяжеться ще одна риса в Стефаникових людей. Ніхто інший не відчуває так дуже потреби стихійної віри в Бога — як селянин; і се знаходимо в Стефаніка. Воно може виглядати на парадокс для декого, — кому се немиле! — та аналіза новель каже нам тільки так твердити. Ми наводили вже висше місця з позитивним стосунком селян до Бога. В 55 творах Стефаніка знайшли ми аж 31 новелю, де герої позитивно відносяться до Бога. Ані в одній новелі нема заперечення Бога. «Якто» — крикне читач — «а *Сини*, *Межа* або хочби Гриць Летучий — чи се в згоді з існуванням Бога?» Гриць Летучий чує свою вину («він си карі приймає, бом завинив») і, йдучи до міста, молиться. А старий Максим? І він вірить. «Поки Бог назначив, берімси, брїи, до цеї землі» — каже він до звідочолого. А що зробити з його богохульськими вигуками? Він свідомий свого бунту проти Бога, свого богохульства — і саме в тому велич його горя! Таж атеїст — скажїм, Маркс, Ленін, Сталін і всі його віруючі учні — не «богохулять» у свому розумінні — вони попросту не визнають Бога. Максим правдується з Богом; «говорить з Богом» і герой *Межі*: «Гріх гріхом, а я землі і тепер (вже по карі!) не дам». Він «не відсварюється, але він мав рихт». Дід закопував наших стрільців, як «за межу справляли ворогови кулі і гармати». Він подібно, як Шевченко в *Заповіті*, Бога не боїться, бо не може своїм кровю обкипілим серцем зрозуміти, «чому Бог не благословив» наших воїнів, «молодих як пінка», що «співаючи йшли на смерть».

Гвєра з мертвої руки не мож їм вирвати... Лиш очі сміються, бо нема мами, щоби їх затулила. А я плачу та гадаю: Доки ми сі сміючі очі, як перли, закопуємо, то й наша межа буде... І чому Ти, Боже, не благословив їх? (*Межа*).

Ми наводили висше думку Д. Донцова про сей твір. І справді, ся півтора-сторінкова новеля Стефаніка — се невіршовий *pendant* Шевченкового гимну (*Заповіту*).

Не можемо не згадати ще про одну рису, яку старалися і стараються вмовити в Стефаніка наші критики, що такі вічним повторюванням сієї «нібито правди» зуміли представити нашого поета в кривому зеркалі. Маю на думці т. зв. Стефаніків «песімізм». Не помогли тут навіть заперечування самого автора, що кілька разів спростовував наших песімістичних критиків — хоч «не любив» про себе публично говорити. Навіть такий тямучий критик Стефаніка, як М. Івченко, писав про «глибокий, безнадійний песімізм, що насичує всі твори Стефаніка». Івченко стрався сей Стефаніків «песімізм» вивести з загальних законів, що кермують всім органічним життям на землі. Ось один з *Басарабів* мусить вночі вухом ловити сей світовий хаос, сей безлад, сей розклад. Івченко гадав, що трагедія людей полягає в тому, що вони «відчувають сей хаос у своїй душі, але не можуть перемогти його». Ось «звідси» і походить той песімізм у Стефаніка.²⁸⁾ Не треба великого зусилля, щоб звалити Івченкову аргументацію. *Басараби* — се єдине оповідання в Стефаніка з паталогічної ділянки людського життя — і на його основі не можна робити ніяких висновків про цілу творчість письменника. Та Івченко має ще один аргумент на те, що Стефанік любить виявляти жажливу безсилість і розпуку своїх героїв. Критик сей питається, навіщо треба було авторові нищити Романиху в новелі *Шкода*, або дитину в *Лані*. Відповідь на се одна: таж сам Івченко хвалить Стефаніка за оригінальність — а *Лан* без смерти дитини — бувби твором Марка Вовчка, а не Стефаніка, так само *Шкода* з інакшим закінченням булаб Бордуляковим *Дай, Боже, здоровля ко-рові*. Та важливіша така відповідь: більшість, і то величезна більшість, не має такого жажливого закінчення сюжету. *Лан*, *Шкода* і *Новина* — се трійця з сієї групи, а вже *Кленові листки* сюди не можна зараховувати, хоч новеля ся так часто тисне сльози з очей читачів. Та послухаймо в сій справі оборони самого Стефаніка.

І коли вже маю казати вам правду, то скажу що, коли слухаю вас, як про мене говорите, то мені вічно видається, що ви заглядаєте мені за пазуху і скрізь, так, що сам уже дивлюся коло себе, чи яких онуч не маю, бо так ви мене з тим моїм песімізмом роздягаєте. Не знаю, як вам на се відповісти. Та мені здається, що з вас, тут усіх, можнаби скласти всяку мозаїку, яку завгодно... тут у місті поміщались вам фарби... Але коли в мене на селі робиться ясно, тоді я

²⁸⁾ М. Івченко *Творчість В. Стефаніка* Київ 1926 Україна кн. 2-3 стор. 192.

бачу перед собою такий один великий різьблений камінь, якого не можна обійти, інакше змалювати. І чогож ви хочете? Як я побачив те, що перед моїми очима робиться, як я вам напняв струну мужицької душі до такої границі, що вона ось-ось могла обірватись, як я розтягнув сі нерви так, що вони грають, як у Бетговена, то звідки ви маєте право казати, що я — песіміст? Я застерігаюся проти песімізму. Бо те, що мужик не має що їсти, так само, як ви, те, що він ломить собі голову над хлібом або вмирає — то се не є ніякий песімізм. А як є десь там у мене якийсь бідне хлопщине, якого мама посилає із дзбаночком по воду і воно мусить йти²⁹⁾ — то чи в сьому не можна, наприклад, бачити так само добре зразку кольосальної дисципліни? Я не люблю говорити, що мужики скривджені. Може, ви, інтелігенти, делікатні, переніженні, часом бідніші, як вони. А чи ви самі не признаєте, що у вас нема тої сили, що в мужика, чи ви вічно не звертаєтесь за тою силою до нього. Я епігон, але не песіміст, і вважаю себе оптімістом». (Цитую з книги М. Рудницького).

Та в нас розпущені фрази — тяжко знищити і ось той сам критик, що наводив повищі слова з Стефаникової «сповіди» — одночасно писав, що в його трагедіях нема «одного ясного промінчика», бо... так писали попередні, ще довоєнні критики. Для нас є Стефаникова «сповідь» — немов підсумком нашої аналізи його творів. Та для ясности запитаймося, що воно таке песімізм? Песімізм се таке світосприймання, яке вірить, що в нашому світі переважають злі, негативні сили, — або що розвиток світу йде до гіршого. Чи можна на основі Стефаникових творів вивести такі переконання про світ та про напрямні його розвитку? Обмежим поняття світу — до тої «землі», що її підіймав шаблею Максимів син Андрій — чи тут заважимо, на основі еволюції поетових ідей від *Синьї книжечки* і *Камінного хреста* — до *Синів*, *Марії*, *Діда Гриця* і *Межі*, — шлях до гіршого, чи до вершин, де золотом сонця ссяє повнота національного життя?! Чи друга ідея в поетових творах — оте життя на землі в тій цілі, щоб сю землю передати дітям і внукам, чи се песімістичне заперечення — чи potwierдження, афірмація життя?! Чи те, що деякі поетові постаті при своїй глибокій вірі відважуються з Богом «правдатися» в обороні своєї правди на землі, свого «рихту» — чи їй се малоб бути песімізмом, як се називають «бідні, делікатні, переніженні інтелігенти»? А як у передвоєнних творах переважали «тверді», «камінні» мужики, бо «мнекому» не варта бути — то чи їй се можна звати песімізмом?

Ні! Не песімістичний світ поетів!

²⁹⁾ Се в *Кленових листках* посилає мати Семенка з обідом батькові на «лан коло ставу», бо сама вмирає по злогах.

Праворуч нього сине поле і чорні скиби і білий плуг і пісня і п'ят солений.

Ліворуч нього чорна машина, що з червоного рота проклоном стогне.

А в серці поета його світ шовком тканий, сріблом білим мережаний і перлами обкинений.

Поет у своїм царстві.

Він там, як буйний вітер панував, він там співав свою пісню. Він виспівав *Синів* «для наших жовнірів, які повернули з визвольної боротьби»,³⁰⁾ — чи він мавби бути «песімістом»?!

Ніколи в світі!

(Докінчення буде)

Вол. Реш-Лозовський

Краса — без приписів і без вимог*)

Гасло „без приписів і без вимог“ давно закорінилося у нашій збірній душі. Цілі століття ми не любили ставити приписів, не любили слухати вимог, тому цілі століття не знаємо розкоші правдивої краси. А й сьогодні ще у великій кількості людей „покутує“ це гасло й сьогодні ще є воно для них їх твердим „вірую“, їх другою природою.

Стаття п. І. Коровицького, поміщена у *Вістнику*¹⁾, немало здивує приклонника „ідеологічної лінії“, яку веде саме названий журнал. Вона сю ідеологічну лінію загинає.

Чи дійсно можна так помітувати умом і уявою? Щоб бути людиною, не вистарчає мати в собі якусь тільки „неокреслену стихію“ і „пульсуючу кров“... І одно й друге мають теж звірята, та ніхто не каже, що вони люди, а вже зовсім нездібні вони сприймати мистецькі твори. Про сю „неокреслену стихію“ і сю „пульсуючу кров“ уже не раз говорили різні автори у *Вістнику*, та якже інакше!

Колиж ум і уява стоять на перешкоді до сприймання мистецького твору, то, думаючи консеквентно, требаб сказати, що найкраще сприймають мистецькі твори люди без-уяви й люди без-умні... Мистецького твору не потребуємо розуміти, а вже зовсім „зайве“ його аналізувати — розуміє далі автор згада-

³⁰⁾ Се слова самого поета (*Новий Час* 1937 ч. 15).

*) Стаття дискусійна — Редакція.

¹⁾ Іван Коровицький — *З психології поетичних образів* — *Вістник* 1936 кн. VI стор. 278.

ної статті. Розумування консеквентне... Бож, не ставляючи вимог, нема що аналізувати чи критикувати.

Чи дійсно в творчому процесі мистця не бере участі ся сила душі, що її називаємо умом? Легковажить сю силу п. Коровицький, та не легковажать її мистці. Приклади допоможуть вяснити справу:

...! слово розумом святим
І оживи і просвіти...

просив Тарас Шевченко.

...Так увесь свій мозок, й нерви, і серце
Ти в свою пісню, співаче, вкладай...

радив співакові Іван Франко. Сейже поет скаржиться:

...Ночі безмірні, ночі безсонні,
Горе моє!
Мозок наляжуть думи невгомонні,
В серці грижа, мов павук той полонні
Сіти снує...

В иншому місці, згадуючи про свою пісню, І. Франко говорить таке:

...Кожда стрічка її
Мі зку мого часть...

П. Коровицький помилився, бо, творячи теорію про поезію, злегковажив саму поезію й її творців. Так теж поступив з поезією Маланюка, бо й у нього:

Мозок видрапатись не годен
З міцно збитої кулі кісток...

Тому, що „чинність поетичної творчости й поетичного сприймання в своїх підставах однакова“ — сприймаючи мистецькі твори, ніяк не можемо гордити умом.

У мистецькому творі є багато люк, недосказаних думок... Якже можна виповнити сі люки, як договорити думки, не послуговуючись ані умом, ані уявою? А без сього не можемо створити собі конкретизації мистецького твору, не можемо сприйняти його як певної естетичної цілості. Не треба боятися уяви тому, що „звичайно підмовляє сприймачеві щось инше“. Мистецький твір і його конкретизація — се зовсім ріжні речі й треба знати, що вони ніколи не будуть ідентичні. Яке щастя, що уява підмовляє нам „щось инше“. Колиб не се „щось инше“, світ напразду бувби нудний, а мистецтво ще нудніше...

Чи дійсно при напруженні уяви мистецькі образи стають неокресленими й „незрозуміло-дикими“? Мені здається, що читке „срібло тиші“ стає ще читкішим! Візьму під увагу ось хочаб сю „аксамітну тугу“, що про неї згадує О. Кобилянська в *Битві*. Попри сей поетичний вислів читачі дуже часто проходять зовсім байдуже. Їм здається, що те все зовсім ясне. Аksamіт — знане слово; не німецьке ані не турецьке; туга — ще більше знана. Отже обидва слова аж надто „читкі“... А я додам: та як холодні й байдужі! Та пристаньте лиш на хвилинку, призадумайтеся, погладьте отсей аксаміт бо-

дай в уяві, коли дійсно не можна — а туга стане на правду „читка“ й „солодко-аксамітна“. Читач разом з творцем мусить немало натрудитися, немало виказати активності, заки здобуде якусь тайну мистецького світу. Навіть „аксамітну тугу“... треба відкривати. А отсе відкривання — се одна з найбільших тайн усякої естетичної насолоди.

Мабуть не дуже помиляється В. Барагура, коли твердить, що поет „мусить вплинути на фантазію відборця й перенести на неї все те, що сам переживає“. Бо хоч поет не „мусить“ — то в кожній мірі конечно „хоче“ перенести на відборця все те, що сам переживає. Переконається про се кожний теоретик, що не легковажить поезії.

...Прийми сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри...

З таким зазивом звертається І. Франко до свого народу.

...Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав?..

Таке найщиріше бажання Тараса Шевченка. Поети не хочуть тільки самі входити до обітованої землі, але разом — „серед трубного грому“...

...Так хотілось разом з вами
Входить серед трубного грому,
Та смирив мене Бог,
Доведеться дійти самому...

Кожний правдивий поет бажає вплинути на психіку відборця, хоче втягнути його в свої світи — свої орбіти, хоче полонити людську душу й запрягти її до возу своєї творчости.

Поети в своїх творах сміються, плачуть, моляться, проklinають. Всі ті афекти, на думку п. Коровицького „наслідки без причин“?

Представмо собі таку сцену: Входимо до кімнати й застаємо там двох поважних мужчин. Один з них до нестями заноситься сміхом, а другий плачем. Котрий з них мудріший? Щоб на се питання відповісти, треба передусім спитати за причину сміху й плачу. Колиж ані від них не дізнаємося про сю причину, ані самі не зможемо її викрити, коли сміх і плач будуть безпричинові, тоді обидвох назвемо божевільними. Поетичний образ, як і кожний поетичний афект, має свою причину. Як можна співати пісню ненависти без ненависти — питав колись старий Гете. Сим хотів поет сказати, що кожде правдиве почуття мусить мати свою узаasadнену причину.

Психологи наших часів дошукуються причин навіть у несвідомих поступках. Якже можна говорити про свідомий твір поета, як про афект без причини? Ся думка про поезію не знаходить відгуку в самій поезії.

Дуже часто про причини своїх афектів допитувався Тарас Шевченко:

...Чого мені тяжко? Чого мені нудно?
 Чого серце плаче, ридає, кричить,
 Мов дитя голодне?..

Чи п. Коровицький не може дошукатися тут причини поетичного плачу й поетичного крику?

„Коли нема великої літератури — нема великого критика“ — каже Oskar Wilde в своїх *Діалогох про мистецтво*. Іншими словами: література зроджує критика, або: поезія будить думку. Тому нема ніякої помилки, коли хтось каже, що „поетичне думання — предтеча наукового“. Навпаки — маємо докази, що дуже часто так буває. При цьому мусимо завжди пам'ятати про істотну різницю поміж сими двома родами думок.

Ходить туга по голій горі,
 Мов туман по пустині,
 Сіє думи й бажання свої,
 По широкій країні...

Коли Іван Франко писав отсі слова, то вірив, що туга (поетичне думання) не тільки сіє думи, але криє в собі зародки реального чину.

Колиб тільки в долоні не плескали байдужі! Та сама туга може бути спонукою до наукового пізнання. Бож не кожде пізнання є зимне. А вже хіба ніколи не може бути „зимним“ пізнання, що повстало з туги! Чи зимним є пізнання, що каже відкривцям кільометрами запускатися в стратосферу або незбагнені глибини океану? Чи дійсно такими „зимними“ є отсі науковці, що так пристрасно бажать видерти тайну Монт-Евересту? Отже й тут треба повести певну границю. Правдиве пізнання, як і правдива поезія, потребує — загорільців, фанатиків. Бо правдиве пізнання є — поезією, а правдива поезія є великим — пізнанням!

Ще одно місце вразило мене в статті п. Коровицького, а саме те, де він твердить: „Казковість, наївність — запорука правдивої поезії“...

В наведених при сім віршах є поезія, може й казковість, але наївности нема.

Може тільки „мале непорозуміння“?

Розумію, коли говориться про силу міту, силу легенди. Та зовсім не можу повірити в так великі можливості „наївної казки“. Не хочу сям сказати, що сьгоднішні люди не потраплять слухати ніякої казки. О, ні! Наша епоха саме тим замітна, що любить слухати казку, та тільки казку не наївну. Коли напр. Леся Українка розказує казку — то се буде казка про „Прометей“ або казка про „Велита“. Ціла *Лісова пісня* — се теж одна велика казка. Хто хотівби слухати тієї казки, колиб вона була наївна? Наївне — се щось негідне уваги. Навіть діти не хочуть слухати наївних казок. А врешті роля казки в житті дитини не така наївна, щоб взагалі казку можна назвати чимось наївним.

Чи дочекаємося коли дефініції краси? Булоб утопією укладати її на всі роди й на всі часи. Мабуть найбільше залежить поняття краси від характеру людини й від цілі, що її бажає осягнути. Де нема цілі, там поняття краси зглядне й байдуже. Сновиди з космосу п. Коровидького приймають красу „непідлеглу ніодним приписам — красу, що її прагне зчавлений дух“. Либонь таке поняття краси не заведе до „конкретного царства духа“.

Мовенс Вір*)

Про „всепрощення“ і справедливість

В *Новій Зорі* з дня 7 лютого 1937 ч. 9 (1009) появилася вступна стаття п. Осипа Назарука під заголовком *Морський кіт*. Вже на самому початку статті віє від автора некатолицьким духом, а питомим йому глузуванням.

Кождий, хто читав ту передовицю міг винести тільки од-но вражіння, що авторові не так йшло про охорону моралі серед українського молодого покоління, як радше про перемогу свого „ідеологічного“ напрямку в „католицькому“ дусі... Від автора, як звичайно, бє переполох, щоби українське молоде покоління „не дай Боже не стало націоналістичне“... Він взагалі має себе за великого апостола українського католицького руху. Саме не про що инше, як про католицьку мораль, яку він заступає, хочу писати на сьому місці.

Щодо згаданої статті, автор в многих місцях робить нелогічні висновки з преміс *Вістника* та підсуває авторові статті 1937 рік др. Донцову фальшивий зміст, неначеб сей глорифікував протикатолицькі сили, як прим. Лютера. Тимчасом Донцов підносить Лютера не як ворога-борця з католицьким, а хвалить його як борця за свою ідею. Иншими словами, закидає католицькій церкві того часу брак рухливости, войовничости й фанатизму. Бож метою автора, за-разом як редактора *Вістника* є саме виховати молоде українське покоління в ідейній безкомпромисовости.

Вдаряє ще закид п. Назарука, зрештою не новий, що, мовляв, Донцов послуговується „різними цитатами та виривками з чужих творів, які закривають лиш абсолютну пустку того місячника, в яким нема ні літератури, ні мистецтва, ні науки, ні ніякої цікавої вістки з громадського життя“... Відповім, що послуговуватися чужими здобутками (цитуючи джере-

*) Статтю Автора дістали ми з кругів галицько-українських теологів.

ла) — вільно. Зрештою й п. Назарук робить се. Щодо „пустки“, про яку він говорить, то той, хто читає пильно *Вістник*, а разом і *Нову Зорю*, мусить безсторонно ствердити, що *Вістник* краще й глибше редагований.

Вістник, як чинник виховуючий нашу молодь в такому дусі, якого нам якраз треба, є незаступимий, бодай в теперішности. Се найкраще виказати через аналізу статті-перекладу самого *Вістника* під наголовком *Героїчна ненависть*.

Річ ясна, якщоби я й інші читачі *Вістника* розуміли її так, як зрозумів її п. Назарук (чи радше обставини так казали йому розуміти...), то певно требаби було замовчати... Алеж п. Назарук сам признає, що „католицька церква вчить, що се річ неможлива, не мати злих думок“... А я скажу ясніше. Вона вчить нищити причини зла, ненавидіти зло цілим серцем і цілою душею й тут автор згаданої статті не розходиться з церквою.

Мушу на сьому місці ствердити, що *Вістник* є далеко більше католицьким і моральнішим аніж статті п. Назарука з *Нової Зорі*, які нераз не перебирають в засобах, щоби тільки другого обезцінити. Наколиби п. Назарук дійсно бодай старався писати в католицькому дусі, то не писавби такої недорічности, як, те що *Вістник*... ще чваниться тим, що він „оригінальний творець зла“... Редактор католицької *Нової Зорі* навіть в часописній теоретичній не може виявитися католиком. Правду кажуть, що шило з мішка вилазить. Замало заявитися перед владиками, що „я католик“ — віра без діл мертва. Та нам не влизати в душу п. Назарука, лише нам якраз, по засаді католицької церкви, яка каже противитися злу, треба розглянути, чи *Вістник* атеїстичний, чи протикатолицький, чи шкідливий для молодого покоління?

Свою ідь вилаяв п. Назарук на *Вістник* за три нібито тези *Вістника*, сформуловані п. Назаруком не все влучно, на основі статей *Вістника*: 1937 рік і *Героїчна ненависть*. Ті тези, на думку Назарука, булиб загрозою для нашої молоді, якщоб на них виховувалася. Ті „тези“ такі: 1) Маловажна річ, чи діло виконує ненависть чи любов. 2) Лютер се взірєць героя. 3) Лютер не був гуманний.

Найважливіша теза перша, бо якраз вона була провідною думкою статті *Вістника* (лютий 1937). Другу поминаю, бо як я вже згадав, випроводити її з статті *Вістника* не можна й се зі сторони редактора *Нової Зорі* чисте натягнення. Щодо третьої „тези“, то нас, як і, думаю, автора статті цілком ближше не доторкає чи Лютер був гуманний чи ні, инша справа — чи треба бути гуманним в розумінні схиленої науки різних соціалістів. Річ певна, що в сім питанні, як *Вістник* так і здороводумаючий загал українців займає становище негативне і згідно з наукою католицької церкви „всепрощення“ не признає і не признасть. Справедливість, в якій якраз міститься правдива гуманність, і наука церкви говорять, що „за добро

треба нагороджати, а за зло карати.“ А в молитві Господній *Отче наш...* говориться: „і прости нам довги наші, як і ми прощаємо довжникам нашим“... Ми в своїх діланнях моральних все мусимо орієнтуватися на Бога — т. зн. робити так як робить Бог, себто дарувати так, як Бог дарує і прощати, як Він прощає. Колиж йде про „всепрощення“, то Бог прощає, (є, що так скажу, гуманний) — щойно тоді, як Його ворог абсолютно, внутрішньо, в душі покається, поправиться, направить то, чим переступив Його заповіді, — словом, в стислому значінні Бог ворогові діючому не прощає, його ненавидить як свого ворога. А коли говорять, що Бог прощає ворогам — то се тільки буденний, спрощений вислів, бо протирічність булоби, щоби справедливий Бог любив, а не ненавидів дійсного, в теперішности активного ворога, як справника гріха-зла. Бог, як найвисше Добро, згідно з засадою *omne bonum oronitur malo*, — яку признає цілий католицький світ, не може не противитися ворогові діючому, грішникові, кривдителяві і переступникові закону. Він як Добро — добра бажає, а тим самим хоче знищити причину людського горя, нещастя й зла. Він все хоче добра, а зло й злих ненавидить (карає!), а хоче, має *benevolentiam*, щоби вони перестали бути злими, щоби віддали „Боже Богові, а чуже тому, від кого то добро забрали“... Якщо вони не хочуть Його у-слухати, вони є Його ворогами. Він їх не любить, а коли вони є ворогами Бога, є разом і нашими. Коли Бог їх ненавидить, мусимо й ми їх ненавидіти. Се самозрозуміле. Наколи вороги перестають бути нашими ворогами, а може се статися тільки тоді, коли покаються, направлять свій гріх, тоді стають приятелями, тоді ми не маємо до них ніяких закидів, ненависти. Як довго сього не зробив грішник, так довго маємо право вважати його за ворога й ненавидіти. Се не противиться волі Бога, се згідне з засадою, що добрий ненавидить справника зла, бо добрий доброго любить, так як злодій злодія любить а ненавидить чесного. Думаю, що бодай трохи проясниться деяким „читачам“ клітинка чи „шуфлядка“ з „моральними запасниками мозку“ і зрозуміють вони як належить розуміти справу всепрощення, справу гуманности.

Щодо першої тези, то вона властиво є вияснена, бо коли я вже доказав, що можна розумно ненавидіти, — (не сліпо, не знаючи чому!) — то тим самим можна прийняти тезу, яка говорить („тяжкий закид“ в сторону п. Донцова!) що: „маловажна річ, чи діло доконує ненависть чи любов“... Ся теза моральна, нешкідлива й незагрозлива, лише, щоби нею дійсно жити. Теза ся говорить, що діло можна виконувати з двох спонук а) з любови б) з ненависти. Я скажу, що сі дві вартости з собою стисло злучені, нерозривні. Любов є противенством до ненависти. Коли я чогось хочу, то все хочу його тому, що воно мені є добре, я його люблю; коли щось ненавиджу то тому, що воно мені не подобається, є в моїм

понятті злом. Може бути випадок, що коли я щось полюбив, то можу його мати без перешкоди і тоді його опановую. Але частіше є так, що коли я хочу бачити тріумф якоїсь ідеї, а натрапляю на перешкоди, то змагаючись за тріумф доброї справи, мушу кермуватися любовю і ненавистю. Любов маю до ідеї, яку я собі уподобав, а ненависть — до того, що мені не дозволяє побачити тріумфуючою ту ідею. З сеї рації можна ствердити, що великих діл dokonується любовю й ненавистю. А що величина героїчних вчинків, — залежить від вартости об'єкту і величини спротиву, в простому відношенні, то тим самим, чим більша любов і ненависть, то тим більший героїзм. І навпаки. Інша справа — коли питаємо, що є перше в душі й в бажанні і що перше мусить бути. Тут треба сказати, що любов до ідеї все є перша в душі, чим ненависть. А коли думаємо, що є лише ненависть, то се тільки так здається. Любов є перша, бо перше мушу щось пізнаного хотіти, а опісля щойно за него борюся, при чім родиться ненависть. Одначе любов може бути більш підсвідома, не видвинена в ясну свідомість і перевисшена, заглушена другим актом: ненавистю. Може бути так, що любов є менша до ідеї, як ненависть до сили, що виступає проти ідеї, що хоче її понизити. Не треба отже боятися ненависти, бо ми і так нічого не змінимо, вона мусить бути в того, хто щось полюбив і хоче його осягнути, а стрічає перепону.

Так любов як і ненависть належить до душі. А коли добрим є бажання розвивати душу, то *ipso facto* не злим є бажання *Вістника* розвивати ненависть і любов — ті, як він висловився, „пристрасти душі“. Так як любити маємо добро цілою душею, так і зло маємо нанавидіти цілою душею. Вже се нам говорить, що при діланні є присутна ціла душа, отже і любов і ненависть. Лише інше завдання має одна, а інше друга. Любов має любити предмет, позитив, а ненависть має нанавидіти зло. Ріжниця у відношенні тих двох вартостей до ділання є та, що любов все є при акті, а ненависть не мусить бути — є лише тоді, як є противна сила й вона щойно противажить ту силу. А що в змаганні життя є і добро, за яке боремося і злий початок, який бореться проти того добра, то *ipso facto* мусить, пане Назарук, бути і любов і ненависть. Чи Ви хочете чи ні, одна й друга, як світ світом зістане.

І чим більша в нас буде любов до добра, якого хочемо, й ненависть до початку, що нас того добра позбавляє, тим ми сильніші будемо, тим чуйніші на моральність і справедливість, тим далші будемо від помішання правди з фальшом. Аж тоді будемо правдиві католики, бо й інші нас тоді узнають за католиків...

Правда! — ненависть не сміє бути сліпа, т. зн. вона є оправдана лише тоді, коли ми маємо моральне право до добра, за яке ведемо боротьбу з злом. Отже нанавидіти, як мігби думати п. На-

зарук і його однодумці, не значить хотіти зла комусь; протинно, ненавидіти значить: мати бажання паралізувати instrumenta mali, factores mali, сильно й непохитно хотіти, щоби не затріюмфувало зло. Коли хтось ненавидить оправдано і справедливо, то той не спротивляється заповіді любови, а навпаки він любить другого, має супроти нього benevolentiam, бо хоче не допустити його до злого ділання, до неоправданої крадіжї, утиску, ограблювання й заперечування свобідної волі одиниць і загалу в справедливих рямцях — словом то параліжує ворога добра, той його хоронить від гріха й себе охороняє від „чужого гріха“, про який говорить богословія.

Бачимо, що висше сказане в достаточній мірі вияснить, що ненависть є впливом змислу справедливости. Чим більше хтось є справедливий, тим більша в ньому ненависть до зла, а у *Вістнику* можна лише знайти ненависть як чинник протидіяння злу. Ненависти задля ненависти в доброму чоловікові бути навіть не може. Се філзофiчно неоправдане. Можуть бути справді люди, що любуються у всякому нищенні, люблять нещастя — та се аномальні, садисти — таких потворів в житті рiдко стрічається. Ви, пане Назарук, маю вражіння по Вашій статті, якраз хотілиби зробити з вістниківців таких потвор. Та помиляєтеся, якщо думаєте, що українці до тої міри умово ограничені, що підуть за Вашими забаганками й цілями.

Нас досить вже вчили плакати, нарікати й „любити“! Ми нині за всяку ціну мусимо бути справедливі. Правду треба положити на першому місці нашої як індивідуальної, так і збірної моралі. Хто має правду, той знає свій шлях, свою дорогу, а хто знає дорогу, доходить до цілі — має життя — инакше гине, або блукаючи животіє. Кладу засаду: ніяка збірнота так довго не може дійсно жити, як довго не вміє ненавидіти того, що є початком зла в житті. *Вістник* якраз згідний з тою тезою. А тому, що розумний все хоче жити — то й нам пора, якщо ми дотепер такими не були, зрозуміти се й над сим дальша діспута зайва.

Ваша моральна наука, п. Назарук, є трійлива для здоровля нашого народу — але Вам нема що дивуватися, бо Ви потрафите й таке сказати: „що націоналісти більше принесли зла народові чим комуністи“. Так говорити католик абсолютно не повинен.

Вістник обстоює засаду ненависти зла, от хочби в статті *Про відпущення гріхів* (січень 1937): „Хто не карає зла, той сприяє тому, щоб воно ширилося“... *Вістник* як цілість голосить що треба розуміти під тим злом. Читачі *Вістника* розуміють його, лише не хоче розуміти п. Назарук.

Але його рецепта нашого життя не оздоровить.

Дм. Донцов

Нерозрита могила

Роковини революції 1917 р. на Україні збіглися в Росії з великим „бум-бум“ на честь Пушкіна.

Не припадково. Не через самий календар. Ніюдин народ не робив переворотів, щоби перекреслити своє минуле. Лише, — щоби скинути касту, яка не шанувала спадщини минулого. Англійська революція не виреклася Ірландії, ані французька — своїх колоній. Ні Блюм, ні Торес не збираються віддати Мароко — Абд-Ель-Крїмові. Революція російська не хотіла парцеляції імперії. Хотіла її скріплення — новими методами і генієм нової, ще морально невичерпаної касты.

Тому й „бум-бум“ довкола Пушкіна в роковини революції; довкола бояна Петрівської імперії. Довкола-того, хто з відшумілої доби,

Когда Россия молодая,
В бореньи силы напрягая,
Мужала з генієм Петра, —

з тої доби видобув цілий її патос для нащадків. І для большевиків — що його патосом напамповують виснажену п'ятилітками душу московського народу. Тим самим патосом житиме напевно і та Росія, що вже вилуплюється з червоного комуністичного яйця.

В Пушкіні не було — ні скепсісу Гоголя, ні демонізму Лермонтова, ні сатанізму Достоевського. Тим менше радикального заперечення Росії — Чаадаєва. В нім була безоглядна „осанна“ імперії. Він славив „Невы державное теченье“, „град Петров“, що стоятиме — „неколебимо как Россия“. Він грозив „надменному соседу“. В його поезіях — „пишно, горделиво“ блестів образ царської Росії і того, хто

рукой железной
Россию вздернул на дыбы.

Він проголошував, що

От финских хладных скал
До пламенной Колхиды,
От потрясенного Кремля
До стен недвижимого Китая —

все одна „русская земля“.

Він п'янував імям „клеветників“ всіх, хто не схилявся в поросі перед Москвою. Тим зухвальцям готував він спільну могилу в рівнинах Росії — „среди нечуждых им гробов“. Він жалував, чому Мазепа не скінчив „на плахе“. Для нього Європа і Америка — були „мертвеччина“ в порівнанні з пиш-

нотою імператорської Росії. В його віршах дзвеніло „тяжело-звонкое скаканье“ імперського кентавра, що чавив під ногами племена і народи.

Бояни більшовізму — перелицьовують лише його. Оте „державним шагом“ Блока запозичене у Пушкіна. Його „Скифы“ — пародія на „Клеветникам Росії“. І в „казонній“ ідеології сталінської Росії знайдете Пушкіна. Плягят з нього — „советская рбдіна“ від Білого до Чорного моря з одним російським народом. Большевицька „стенка“ для „зрадників“ сеж та сама, звеличувана Пушкіном „плаха“, совітські „бандити“ — сеж його „изменники“. Лишилося для ворогів Москви і пушкінське окреслення „Іуди“, як він назвав Мазепу. Лишилося і хвалькувате вимахування кулаком „надменному соседу“. Цілу чванливу бутафорію імперського патріотизму теж запозичили сталінці в миколаївського камерюнкера Пушкіна!

Російська революція не виреклася давнини. Не віддала до складу старих бебехів — ідею петербурського царату. Лише „збогатила“ ту ідею — переїхавши до Москви — практикою Івана IV-го, з його компартією, якої члени з Малютою Скуратовим — носили при сідлі голову пса і мітлу: знаки собачої відданості і неблаганої „чистки“... „Железний марш рабочих батальонов“ перших років революції — хутко змінився у важке, наче слоневе, методичне смертеносне гупання старомосковських „собрателей земли русской“. В таким вигляді обрушилася російська революція на Україну. Тим виглядом означала вона свої завдання і методу.

Що протиставила їй, отсим „песоголовцям“ революція українська?

Але — що розуміти під „українською революцією“?

Московська революція — се не був Керенський, що старався зєднати її собі „приятными розмовами“, як „бойкуку Наталку“ возьний Котляревського. Російська революція — се був Ленін, Евгєнія Бош, Криленко, „матросня“. Німецька революція перейде в історію не під знаком соціалдемократії, а гачкуватого хреста. Революцію французьку втілювали в собі не маркіз шантеклер Ляфает, ні череватий граф Мірабо, а хто инший...

„Від часу — пише Карлейль — коли ціла Европа тряслася мов у пропасниці, зогріта словами Петра Амїєнського; коли рушила визволяти Гроб Господень, — ніколи в ній не спалахувало полумя такої горячої віри, як за французької революції...“

Відколи замовкло протестантство, відколи не лунав голос Лютера, ні бубен Жіжки, відколи ніхто не кликав боронити Божу Правду перед брехнею Люципера, — не бушувало серед народів полумя такої віри... Вибух того почуття — се було правдиве чудо. Чудо, яке досі з жахом згадує світ¹⁾.

¹⁾ *The french revolution a history* by Th. Carlyle B. III Ch. 1.

Маколей закидав Пітові, що він не збагнув дійсної суті французької революції, що йому треба було поборювати у Франції не державу, а „нову секту (нове плем'я, нову породу людей), повну фанатичного захоплення, безмежної пихи, дикого завзяття і зухвалої жадоби обновити світ“²⁾. Люди, що натхнули сею вірою мільони, — символізували ту революцію.

Символом фляманської революції XVI віку — став у літературі не Панца-Гольдзак, а Уленшпігель, той що переходив з кутка в куток цілу країну з криком — „Прокинься, Фляндріє!“³⁾, що обіцяв втомленим царство утопі на землі не скорше, аж у фляндрійських садках, на кожній галузці — зависне по одному еспанцеві³⁾...

Сі люди були провідниками революції. Вони втілювали і формували її запал і патос, цілий світ її думок.

Треба розрізняти. Санкюлотів, паризьких ланців, що бігли здобувати Бастілію чи на границі битися з наїзниками, і — автора *Марселізи*, який дав тим ланцям ідею. І Руссо, що надав їх безладному поривові напрям і сенс. І Марата, що неосвідомлену ненависть зраженої двором паризької вулиці сканалізував в систему терору, натхнув подувом великої боротьби за справедливу справу.

Треба розрізняти — „озорство“ п'яної матросні, крадені годинники, мордування тих, що носили „шляпи“ — від тих, що надали тому „озорству“ ідейний підклад і печать великого руху гаслами — „смерть буржуям“ і „грабь награбленое“; що — бажанню північних зайд пожитися працею і достатком „благословенної Малоросії“ — дали ідейну підставу боротьби з „контр-революцією“, з „зрадниками“, з „Іудами“, з „клеветниками Росії“...

Маса — і ті, що оформлювали її неясні інстинкти, — її підсвідомі, неупорядковані, хаотичні пориви в приступні пекучі кличі... Без такого оформлення — ідейного і емоційного, нема динаміки руху, нема успіху...

В тім, — хто саме у нас оформлював ті пориви і інстинкти, — і був великий трагізм української революції.

Ся революція — говорю про стихію — була для багатьох несподіванкою, чудом. Переміна вишневого раю в Дантівське пекло, а двоногих степових волів — в грізних Ярем, — в сім було несаможиттєвим, жакливе: для Косак-Шудької, для Бражньова, для Айхгорна, для Леніна.

Була в тім пеклі і величезна неспожита сила молодости і бажання помсти тих, що ходили по власній землі з ганьблячим імям „гада“. Була й бутафорія, властива кожній революції, з оселедцями і шпиками, замість червоної фригійки санкюлотів. Була романтика старокозацьких часів, як романтика

²⁾ Macaulays *Kritische und historische Aufsätze VIII William Pitt.*

³⁾ Де Костер — *Уленшпігель.*

грецької і римської республік була в революції французькій, а князівська — в революції Хмельницького. Були й пригмарені спогади яскравого минулого, коли плебс ще був нацією; було дике бажання роздоплати неfortunного їздця, шойно скиненого з сідла... Мов розшошений бик, металася Україна по закрівавленій арені, роздрочена, поранена, шукаючи на кого кинутися...

Революція чекала гасла, цілі. Чекала, щоби хтось взяв її в карби, щоб накіпїлі віками зневаги, — вилялися в однім яскравім кличі, як отой — „Прокинсь, Фляндріє!“, або як не-смертельний початок не-смертельного гимну марсельських добровольців...

Ся наша стихія, що зірвала береги в березні 1917 року, не була безформна. Мала вона свої тверді заповіді, дарма що не вириті в скрижальях. Їх прагнула вона тепер — давним предківським звичаєм — списками вискородити в анналах історії.

Одною з тих заповідей була пошана власности. Така пошана, що за межу — „справляли вони ворогові кулі й гармати“, як ті Стефаникові селяни. Така шана, що того, хто протягав руку по їх добро, конокрада живим „з рук не випускали“. Лиш „кидалися на нього мов голодні вовки“, як в оповіданні *Злодій*... Така була їх відвічна правда. Їх героїчний кодекс моралі. Як в американських „фронтієрсменів“ з Далекого Заходу, що їх і досі можна оглядати в фільмах, де револьверовий стріл є негайною відповіддю на порушення власности. Сей кодекс — сеж був і героїчний кодекс Вандей! Сю сувору правду життя нашого селянина відчули на своїй спині й большевики. Читайте Косинку або Тенету!

Марати нашої революції, що хотіли вести її, повинні були надати тій правді всіх шляхетних барв ідеалу, великої правди землі, змобілізувати в імені її — народний ентузіязм. І то не тільки проти „байстрюків Єкатери́ни“, не тільки проти „панів“, але й проти зайшлого „босяцтва“. Не тільки проти тих, хто право приватної власности толкував лише на свою користь; але й проти тих, хто й право соціалізму толкував на свою користь. Наш селянин казав — „в чужій кошарі овець не розплодиш“, „чужим волом не доробишся“... Наш селянин казав: „чужа хата — гірше ката“, „хоч не красне, але власне“, „кум не кум — а в горох не лізь“, „сват не сват — а мого не чіпай“. В сій ментальности було стільки власницького інстинкту, стільки ворожости навіть до „кума“ чи „свата“ („товариша“), коли він некликаний приходив ділитися не своїм, стільки ненависти до кошарницького ідеалу соціалізму! Треба було той жевріючий інстинкт роздмухати в пожежу, взяти підложем до всенародного бунту, до такого, що тепер прокидається в цілій селянській Європі проти соціалізму. Уняти в яскраві формули, зробити двигуном імпозантного вибуху, як був ним напр. рух ірландських селян в ХІХ віці або є те-

пер рух французьких селян під проводом Доржелеса, якого за свого найгіршого ворога мають Тореси і Блюми...

Але українська революція мала інших Доржелесів і Парнелів. Їх душу ліпили інші різьбярі, не ті, що ліпили душу селянина. Певно, „садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями“, „соловейко“ — поезія тай годі... Але всеж — се, як наоливлена дядькова чуприна в неділю в церкві або матня, якою „вулицю мете“ — провінційальні забобони! Висша, поступова форма володіння землею — сеж колектив! А миж у своїй програмі — як і большевики — маємо соціалізацію чи там націоналізацію землі... Дядькові вони видаються аракчевськими кошарами? Дядько — є реакціонер! Привязаність до свого, власного, сеж міщанство! А забивати людину за крадіж безсловесної худоби — се вже чорт зна що! Се негуманність і брак освіти. А Вандея? Вандея — символ контрреволюції! А ми — за поступ! Однаково, хто і звідки ним нас обдаровує.

Так звучала відповідь жовто-блакитних Маратів. Се не був голос, що йшов з серця народних мас, не був голос їх інстинкту. З тих слів говорила чужа мудрість. Щож дивного, коли підсвідома стихія, що вийшла з берегів, не знайшла собі відповідного виразу в свідомій волі провідників? Що та воля провідників — була лиш кривим зеркалом затаєних бажань стихії? Правда, пізніше таки довелось зачати оборону свого не тільки проти панів, але й проти „сватів“ і „кумів“ з Півночі. Але нагле створення нового фронту лише збило з пантелику неприготовану до того масу, яку досі тягнули в інший бік.

Друга сторона — та, що сунула на нас з Півночі, як колись Перси на Елладу, — не знала ні „садків“, ні „хрущів“, ні „соловейків“. Зате знала глибоко в ній закорінене — право голої сили. А крім того вміла ще щось. Не вона, — а ті, що вели її. Криленки вміли надати еґоїстичному, вовчому апетитові своїх мас — вигляд боротьби за велику „вселюдську“ ідею, за соціалізм. Там не було суперечности між „апетитами“ маси та ідеєю провідників. З ідеї соціалізму вони зробили конденсатор звірячого голоду своїх мас. Ординарній захланности північної раси надавало се слово велитенської динамічної сили розгону, виправдуючи його морально в їх серці. Той хто вступав в компартію — купував розґрішення за всі гріхи, що соціалістичний зайда чинив або гадав чинити в „благословенній Малоросії“ — розґрішення, з боку громадської думки, з боку світлих ідей поступу і справедливости.

Ся ідея, яку зручно причепили московські словоблуди безладному рухові своїх мас на південь, — ся ідея соціалізму виправдувала їх не лише у власних очах. Навіть в очах культурних європейських снобів. Скількижто Істратів, Жідів, Доррію і Томів Манів гляділо на єгипетські роботи на Україні,

і на большевицьких фараонів, як теля на нові ворота. Або — як Вольтер на „Семіраміду півночі“ — Катерину II-гу.

Здемаскувати сей обман, назвати біле — білим, а чорне — чорним, здемаскувати велику брехню нашого часу — заборчий соціалізм, знайти і для своїх мас клич, щоб кинулися мов „голодні вовки“ на напасника, озброєного хоч не знати якими гарними гаслами, — се було завдання над силу і мозок наших революційних провідників. Їх душа була роздвоєна так само як почуття. Ані не любили вони до безтями свого, ані не ненавиділи чужого. Як могли вони мобілізувати нашу приватно-власницьку стихію проти північного соціалізму, коли їх вчитель Прудон казав, що „приватна власність — се крадіж“? Затруті чужими мудрощами, були вони глухі на голос інстинкту свого народу... Так — несформулована ідея — нідила. Гальмувався нерозгойданий динамізм.

І не лише на сім відтинку! Крім соціалізму друга хмара сунула на нас з Півночі, стара, але прибрана в свіжі шати революції — ідея одного народу „от фінских хладных скал до пламенной Колхиды“. Передовою стежею сеї ідеї — були сини „вибраного народу“, ті, як їх зве Клен — „горбоносі“ Месії, що вже в крові мали атавістичну злобу до всього, що носило на собі — хоч найменшу — печать Риму, — що збурило колись їх храм... Становище наших мас до представників сього народу, як і до ідеї соціалізму — знане.

І коли ми відтворимо собі вичини Кагановичів і Радеків на Україні, будемо змушені признати, що у відношенні до того народу на певнішій дорозі був інстинкт наших Гриців і Ярем, аніж розум поступової інтелігенції. Пригадайте Шевченкову оцінку сього народу, пригадайте народні прислів'я („щоби жид був з неба, вірити му не треба“) і пр. Чи на тлі останніх подій, що їх тереном була Україна під владою Троцьких і Ягод, — сі прикази народної мудрости не є в тисячу разів мудріші від інтелігентського мудрагельства про гуманність, толеранцію і рівноправність народів?

Чи кольонізаційна акція Агро-Джойнту на Україні, чи склад „уряду“ УСССР, чи ухвали Ліфшиців з Укр. Академії Наук, як ми маємо розуміти Шевченка, не виказують, що аспірації світового жидівства на Україні були далеко ширші, аніж рівноправність і автономія, якими думали їх укоськати провідники української революції? І чи супроти тої трагічної дійсности — не був оправданий рух, що замість ліберальних хімер, з яких глузують самі ті, кого ними хочуть ущасливити, — чи не був оправданий рух, що замість тих гасел висунувби ґрунтовну програму такої розв'язки жидівського питання, якаб унеможливила раз на все появу Троцьких, Кунів, Ягод і агентів Агро Джойнту на Україні?

Українська революція домагалася сього. Вона остро поставила сю справу. Народна мудрість вичувала, що рівноправність сьому народові серед нас, — значить в руках Троць-

жих і Кунів батіг і наган на нас. Що свободу для себе на Україні вони розуміють як примусове виселення з неї наших селян, як творення на нашій чорноземі другої Палестини — з безправною більшістю і з упрівілейованою меншістю... Недовіря хлібороба до ганделеса, злоба того хто ходить простою стежкою, до комбінатора, нехить того, хто шанує силу, до того, хто її боїться — сей куняючий в національній душі комплекс почувань власної висшости мала революція уняти в яскраву програму, щоби створити рух подібний до гітлеризму.

Але сеї програми провід нашої революції не створив. Жидівські анекдоти? — чому ні! При бріджовім столику — думали наші Марати безкомпромісово. Але не на людях. Але не на естраді. Юдофобсто?! Сеж щось як Вандея... А Вандеї ми не приймаємо... Бо щож буде тоді з поступом?! З братерством народів?!

Так ембріон другого великого політичного руху, яким — як і боротьбою з соціалізмом — була вагітна наша революція, — не побачив світла дня... Наші акушери воліли його забити. Але він вродився — і вродився потвором. Щоби потім — за грихи акушерів — покутував наш народ, висміюваний, винищуваний гуманними соціалістами Конами і Кунями і буржуазним Агро-Джойнтом, щоб чував по невчасі потилицю соціалістичний хохол, повіривши в Маркса; щоби надаремно в свинячий голос згадував народну мудрість: „щоби був з неба, вірити му не треба“...

Невтральними лишилися наші провідники революції і в справах релігії і церкви. В справах — які теж видвигнула остро на денний порядок наша революція. Гірш як невтральні. В Галичині є один політик, провідна постать безбожницької партії. В своїм повіті — він церковний „брат“, що в урочисті свята ходить по церкві з свічкою в руці. На Великій Україні — був міністр соціаліст, отже матеріаліст. Але вірив в Христа Спасителя, в безсмертність душі і в загробове життя. Пізніше вложив ясу. Але як соціаліст — писався на церковну програму своєї партії, яка підготовляла церковну практику большевізму. Як соціаліст він нічогоб не мав, щоб в церквах були музеї. Як віруючий, — щоб в них були святі образи... Хто тільки нічого немає ні проти одного, ні проти другого, той завше скориться третьому, який дуже хоче або одного або другого... Чи подібні провідники могли стати на Україні Петрами Амійєнськими? Могли визволити Святу Софію з рук недовірків? Яких уважали братами в соціалізмі?

Тут, як і в усіх інших питаннях — в соціалнім, в жидівським — українська революція мусіла ставити чоло російській. Протести проти воюючого синодального православ'я і проти воюючого комунізму — мусіли вилятися в форму ре-

лігійної війни. Так як в Ірландії, де таку саму релігійну війну викликала протикатолицька революція Кромвеля. Або як тепер в Іспанії де націоналісти б'ються проти військ Азані з відзнакою Пресвятої Діви на грудях.

Але відповідний момент не знайшов у нас ні таких служителів вітваря, як колись в Ірландії, ні нових Іванів Вишенських. Не чути було в нас ні голосу православного Лютера, ні бубнів православного Жіжки. Відлетів мабуть від православ'я дух старої віри, коли приймаючи нову, наші предки Перунів топили водою... Забули мабуть, що може тому і прийняв Київ грецьку віру, що серед усіх апостолів, що прийшли нас наверхати, лише греки — „хуляще всі закони, свійже хваляще“, лише греки — аж до заперечення чужого — аж до „хули“ на нього були віддані своїй вірі...

Чому московська церковна влада за Петра I, коли ломила українську церкву, не вагалася проголосити еретицькими — найстарші наші церковні звичаї, аж до вимови богослужбних книг і до акту хрещення („хохлы-обливанцы“) включно? І чому, коли нам треба було відробляти недороблене, коли нам треба було раз на все зірвати з чужою церквою — чому стали наші політичні й церковні діячі смирні мов голуби? Чому капітулювали перед синодом? Перед Антонієм? Перед канонами, з яких нічого собі не робив синод? Лютер нічого собі з таких річей не робив. Коли теологічні виділи на університетах в Кельні чи Парижі, поборюючи лютеранську „ересь“, поклалися на стародавність своїх устанів, — реформатор відповідав, що Євангелія Спасителя старша від всяких університетів. А коли його взивали злагодити свою полеміку, він казав, що Спаситель прозивав ворогів віри „зм'ями і кодром гадючим“, а апостол Павло — „собаками“, „марномовцями і дурисвітами“...⁴⁾

Чому не лунала тоді на Україні така мова? Чому в нас не було — або було так мало — служителів церкви, які так виступалиби проти безбожницької чи синодальної Москви, як еспанські виступали проти безбожницьких французів і їх цісаря, що і вбивати їх не уважали за гріх, а „за добре діло, завдяки якому можна визволити рідний край від гнету чужого завойовника“? Чому така мова п'ятувалася в нас протихристиянським шовінізмом? Чому не піднесено хоругви антисинодальної революції мовою, яка палилаб серця?

Се сталося з тої самої причини, з якої не розгорнули ми стягу боротьби з соціалізмом, ані з всесвітнім жидівством. А коли й розгорнули, то аж змушені обставинами і напором стихії, — запізно, не формулюючи ясно завдання, не випалюючи нових гасел залізом в душі... Програма рідних Маратів не черпала своїх ідеалів з поривів своєї землі, з її затаєних стремлінь,

⁴⁾ Martin Luther — *Ausgewählte Schriften* Berlin S. 322, 418.

ні з її повитих серпанком забуття традицій. Деінде черпали вони своє „вірую“. А з Дреперами, з Дарвінами, Лясяями, трудно було боронити хреста проти пятикутної звізди. Час, коли на Україні міг зявитися православний Лютер чи Жіжка — був — може безповоротно — змарнований.

Соціалізм ворожий нам, що йшов не так від Маркса, як від Плеханова і Леніна — був для наших революційних провідників т а б у. Всесвітнє жидівство — що вже тоді поставило карту на російську революцію і проти нас — теж було т а б у. Синодальне православя — теж.

І ще в більшій мірі — сам російський народ.

Стало труізмом говорити про наше москвофільство. Тисячу разів промовляв наш історичний досвід устами мас: „москалеві годи як трясці, а все бісом дивиться“, „Москва слезам не вірить“... Але кожде покоління посилало до Москви нових плакальниць. З всіх ідей „весни народів“ 1848 року, наша революційна інтелігенція, пяна драгоманівським братолюбством, засвоїла лише властиве п'яним — непоборне бажання розцілюватися з сусідами... Коли одні воліли „братів-соціалістів“, а другі — „братів-хліборобів“, то се були нюанси... Психічне наставлення те саме навіть коли „брат“ називався Каїн. „Народи відновляються лише в боротьбі“ — звучала мужня проповідь Ма цц і н і. „Душі змарніли в довгій неволі, відновляються лише в ненависти“ — писав він теж підчас „весни народів“⁵⁾. Але — не для братолюбців, що обсмаровували себе п'яними цілунками, була ся проповідь. Їй, правда, прислухаласяб, її домагаласяб, як спрагла земля дощу — розбурхана революцією стихія. Але ся проповідь не пролунала в час...

„Рідний, улюблений, наш!“ — так гукав до читачів в своїй статті про Пушкіна бувший поет Тичина⁶⁾. „Рідний, улюблений, наш!“ — гукають менші Тичинята до Сталіна. І так — гукали наші земляки колись до Толстого, Плеханова, Мілюкова, Леніна, Шаляпіна чи до Павлової. А в одній статті київської Ради — навіть до двохголового орла російської імперії: з нагоди забійства Століпіна невіджалованої для українців памяти. Дивуємося, що року Божого здається 1935 — деякі органи преси нашої виправдували Панейка? Дивуємося, що ріжним малоросам на памятник збирають українці, що затирають самі ріжниці між „нашими“ і „вашими“?

Але як могло бути инакше? Коротко перед революцієюю шаповалівська *Українська Хата*, поборювала „флілестерську думку, що міняють національність найслабші елементи“. Навпаки — найсильніші!... *Українська Хата* обстоювала „право“ кожної одиниці — вільно кидати свою націю і приймати наці-

⁵⁾ Marceli Handelsman — *Rozwój narodowości nowoczesnej* st. 23.

⁶⁾ *Колуміст* 16 II.

ональність иншу, таку, „де її сили можуть бути прикладені з найбільшою користю“... Обурюється *Укр. Хата*, що на такого перекінчика — кидається „дике і безглузде слово „ренегат“! Се право (право ренегатства!) — писав орган М. Шаповала „мусить тепер визнавати кожний українець“. Не сміє „своя нація деспотично заявляти йому — ти наш і... до скону мусиш лишитися нашим“!... Бо се бувби „найгрубіший і найстрашніший шкурний егоїзм загалу нації“. Навпаки, нації просто заінтересовані в тому, щоби „перед індивідуумом як найскорше було відкрито шлях до вільного виходу з одної нації і до вільного входу в другу“. Того вимагає „розум, мораль, етика і толеранція“...⁷⁾

Російська література, політична і неполітична, різні організації і партії, буржуазні і соціалістичні, — цілими серіями плодили на Україні перекинчиків. Коли ми виправдували їх, то якже могли повставати проти сонця, проти самого джерела тої енергії, що ростила ренегатів — проти Росії, її народу, її культури, її демократії, її політичної місії, проти генія російського народу?

Ціла пропасть ділила таку ментальність тодішньої нашої інтелігенції від ментальности народу, від ментальности Шевченка, який на муки вічні засуджував душу дівчини, яка „кождому годила“, яка — несвідомо — „цареві московському коня напоїла“...

Чи з такої ментальности, що виправдувала ренегатство, могла зродитися та ненависть, яка бухала до Еспанії у флямандців? У французів великої війни до тевтонів? В ірляндців до англійців? Чи люди такої психіки — а з них рекрутувалися наші пізніші соціалістичні провідники — могли стати акумулятором того народного гніву, який виріс в 1917 році на Україні з насіння Мазепи, Орлика, Полуботка і Калнишевського? Чи з такою психікою можна було мобілізувати жадобу історичного обрахунку з „Петра творенем“? Чи серед тих людей міг зявитися український Руже де Ліль, з своїм гимном, що накликав „зіпсутою кровю ворогів“ — „зросити наші борозди“?

Історичний момент на цілий зріст ставляв трагічну — і якуж тяжку — ділему — ми чи вони. І якже могли, не кажучи рішати, а хочби ставляти в цілий її зріст ту ділему люди, які допускали вільний перехід від ми до вони, і які в ім'я розуму і толеранції виправдували національне ренегатство?

Так, ще один величезний збірник енергії нації, яку рихтувалася вихлиснути революції — лишився невикористаний або, коли використаний, то спізнено, невдалою рукою...

„Брати-соціалісти“ і „брати-хлібороби“, „брати-слов'яни“, а часом і брати-ренегати. Чи супроти братів бував опозиція? Чи

⁷⁾ *Українська Хата* Київ 1910 ч. 7—12.

можна було сумніватися в їх жичливості? Коли посол Мардонія, генерала перського царя, обіцяв грекам мир, аби стали його союзниками, спартанці радили: „коли ви мудрі, не підете за радою Мардонія, бо виж знаєте, що не можна довіряти варварам, та що нема й зерна правди в їх словах“... Так само відповів атенець — „ми не можемо обернути Грецію в рабство. Навіть колиб того хотіли, не моглиб зробити того з ріжних причин. Перша і найважлива — се статуї наших богів спалені варварами і погребані під руїнами храмів. Се змушує нас скорше помститися над справниками сього лиха, аніж заключати союз з ними“⁸⁾.

Так могли дивитися на пропозиції Мардонія греки, які уважали ворогів за варварів. Які знали, що варвар, який увійде в країну і стане її паном, не вшанує ніколи їх богів, ані їх храмів. Ось чому їх відповідь була — заклик до борні. Але чи такий заклик могли кинути по всіх кутках країни провідники нашої Еллади, які в глибині душі ворогів з півночі уважали за братів, не за варварів? Які тих, що до варварів переходили — не уважали за ренегатів? Які вірили, що варвари вшанують нашу віру, нашу мову, наші звичаї, бодай в імя спільної великої правди — соціалізму? Влада, влада і ще раз влада — ось з чим йшли нові Мардонії до нас. Миж торгувалися — за храми, за богів.. Остаточо переконалися в страшній помилці. Але час, коли її можна було уникнути, коли можна було задалегідь змобілізувати психіку мас проти варварів — безповоротно минув. Вогонь, що зачинав тут і там лизати фортецю московських Мардоніїв на Україні — не був підсичений, і згас...

Оскільки мудріша була наша стара історична мудрість до щенту винищена драгоманівством! Князі Вячеслав і Юрій противникам, що вдерлися в їх землю і пропонували мир, відповідали — „обаче оже ни ся велите мирити, то не стойте на нашай землі“...⁹⁾.

Він знав — чия влада, того і правда. Він знав, що правда варвара инша. „Те, що є правдою по сей бік Пірінеїв, є брехнею по тамтой“... — казав Паскаль, ніби передбачаючи наші часи ген. Франка і Блюма. Але такої простої мудрости не могли мати провідники нашої революції, виховані в ідеалі спільної правди для всіх і в пошанівку до варварів, в респекті і толеранції до ренегатів. Бо така була ментальність майже цілої нашої інтелігенції перед 1917 р.

Революція не знайшла адекватного виходу в нашій провідній верстві. Чужий був їй патос тої революції, понурий і грізний, чужа безкомпромісовість, чужа хоч і неясно усвідомлена мудрість старих Вяче-

⁸⁾ *Histoire d'Hérodote* L. VIII.

⁹⁾ *Хрестоматія церковно-словенская и древно-русская* Відень 1854 стор. 168.

славів, яка чекала лиш на формулу, на відсвіження, на забарвлення моментами сучасности, чекала — надаремне.

Надаремне тому, що — можете назвати се парадоксом — наші Марати були люди — глибоко відсталі. В 1917 році вони думали і відчували думками і почуттями 1848 року.

1848 рік! Весна народів! Братерство людей проти тиранів! Доба великих стрясень, перекидуваних тронів, великого ентузіазму, визволення неісторичних націй і — безграничної наївности!

На паризькім листопадовім обході (де головував Дверницький) 1847 Михайло Бакунін подавав долоню польським революціонерам. „Сю війну (Росії проти Польщі) — казав він — зачато в інтересі деспотизму. Цілком не в інтересі російського народу, бо ті два інтереси зовсім собі суперечні.. Миж діти одного племені, наша доля нерозірвальна і наша справа повинна бути спільна“... Мусить наступити „великий день згоди“ двох братніх народів...

В Брюселі на подібнім обході Бакунінові віддячувався Лелевель: — „повалім перш тирана — говорив він — що нас гнітить і таранію, що упідлює нас, піднесім справу люду, збудім його демократичний дух, а все уложиться і погодиться за спільною волею... обох народів. Так! Нема поділу між тими поляками і росіянами, які кохають свободу! Брати поспішають на ратунок братів... Друже Бакуніне, подай нам братерську долоню, обійміся сердечно!“

А польські легіонери в Римі уложили в 1848 свій символ віри, в яким м. и. стояло: „словянщині простягаємо долоню... Ізраїлеві, старшому братові, братерська пошана і поміч на шляху до його вічного і дочасного добра. Рівне в усім право“... А на однім з таких свят в Парижі в 1848 — німець Евербек кричав: „демократія німецька подає польській демократії руку... Спір про границі зникне, коли справу розважатимуть з точки погляду братерства і взаїмних уступок“¹⁰⁾

Ось вам виривки, щоби дати поняття про те повітря, яким дихали прекраснодухи 1848 року і яким дихали їх спізнені епігони з часів революції 1917 року на Україні.

Скільки наївної романтики крилося в тім потопі дзвінків і безплідних фраз! Скільки нічим не оправданої смішної віри! Якжеж тяжко відбився по тім бенкеті в головах його впорядчиків „катценяммер“, або (вираз Котляревського) „вчорашній чад“...

Але голови наших революційних провідників, що жили й ділали не в 1848 році, а значно пізніше, мимо тисячів розвіяних оман — всеж були вщерть переповнені тими фразами. Тому вчас вибуху 1917 — вони спершу тільки й робили, що

¹⁰⁾ B. L i m a n o w s k i — *Historja demokracji polskiej w epoce porobiorowej.*

„простягали братерські долони“ російській демократії, „сердечно обіймалися з нею“, єдналися „в ім'я спільної правди“, раділи „великим днем згоди“, не забуваючи і „старшого брата“ — Ізраїля. Бо „немаж поділу між українцями і росіянами, які кохають свободу“...

Приспали себе і — що було гірше — свій народ — нездійсними оманами, щоби нагло, „в вогні“ Україну збудили події, окрадену з усіх оман...

Хто читав *Відродження нації* Винниченка, сей з нічим не зрівняний документ маніловської прекраснодушності і демократичного кретинства — той має добре поняття про сю безпорадну, закохано-ентузіастичну, обурюючу ментальність тодішних Маратів... Якими довірливо-розкоханими очима споглядали вони на „вздорнуту на дыбы“ революційну Росію, з червоним вершником на хребті, як вона готувалася до нового полтавського рейду.

Росія, переражена програною війною, відпадом і бунтом „окраїн“, яких уважала за вічних підданих, ошаліла від образи, люти і злости. А проти неї — простягнута долоня згоди наших Маратів... Якими вони знали, що сю долоню нова Росія правда, не відштовхне, але стисне як долоню Дон-Жуана камінний командор...

Навіть тоді віра в долоню російського командора не була оправдана. Хочби тому, що не тільки в 1917 але і в 1848 були такі, що бачили наївність тих оман... Як Бакунін до Лелевеля, так з простягнутою долонею підходили висланці ліберальної Росії тоді м. и. і до Міцкевича. Але він відповів їм инакше. Відповів про заслання своїх земляків, про Сибір, арештантські роти, про різки, тілесні кари, про те, як „знущалися ви над вашими братами слов'янами“... „І щож ви тоді робили? — питався він. — Чи піднесли братерський голос? Чи вказали цареві, що тут помста, нелюдська несправедливість? Ні! Ви були йому знрядом і помічю! Відійдіть геть від мене, царські наймити! Змийте перш плями з крові Авеля на руках ваших, — а тоді шойно як слов'яни приходьте на пораду до вільного слов'янина“...¹¹⁾

Коли Міцкевич майже сто літ тому кидав такі слова в обличчя російської ліберальної демократії, чому того не зробили наші Марати в 1917 або в 1918? Та демократія не показала ще своїх зубів? Показала і ще як і то перед війною (Струве, Мілюков і пр.) і з вибухом революції.

В одній часописі читаємо спогади про недавно розстріляного большевика Григора Пятакова, що добре дався нам в знаки. „За перший день масового терору (в Києві), жертвами Пятакова впало до 20.000 українців... В числі жертв були визначні українські соціалісти-революціонери..., які повірили

¹¹⁾ тамже

в большевицьку самостійну Україну та лишилися в місті, щоб пристати до большевиків¹²⁾.

Чому по таких фактах — а скільки їх було тоді! — не тільки тоді, а ще тепер, на еміграції представники тих власне партій, які падали масово жертвами Пятакових — все ще розмовляють з Сталіном (як Винниченко) або признають, що в праці большевиків на Україні — було „всеж таки багато позитивного“ (*Трудова Україна* шаповалівців в Празі)? Чому пишуть, що „московський большевізм спричинився в нечуваній мірі до поширення клясової свідомости серед робітництва Росії і поза нею і що се його велика історична заслуга“? Чому пишуть, що „розмови про „чужість“ і „окупаційний“ характер радянської влади на Україні треба вже залишити“¹³⁾.

Що ся влада, отже наша рідна? Чому „скавулять мов щеняки“? Чому не кликали вони большевиків насамперед „змити пляму від крови Авеля на руках“, а тоді щойно розпочинати розмову про „спільні цілі“ тих, що „кохають свободу“? Чому — непримущений! — стискав ту закрівавлену руку Каїна М. Грушевський? Чому ідея патріотизму, ідея „отчизни нашої“, „козацької отчизни“, така голосна і горяча у Величка — вмерла в душі тих людей? Чому на її місце виплинув дух комбінаторів?

Ненависть до насильства теж була двигуном всякої революції. Чомуж революційні соціялісти старанно уникали в своїй пропаганді „тонів ненависти до чужого народу“¹⁴⁾.

Відповідь на сі питання привелаб нас в круг загадок чисто патольогічної натури. Але не про відповідь йде мені тут. Лише про ствердження факту, що люди, з такою душею не могли, не могли хотіти — роздмухати той пожеж, який вибух на Україні з упадком царату..

Міліони розпорошених енергій, затаєних бажань, причаєної ненависти, оправданої віками гнету з великими позитивними ідеалами, які ту масу одушевляли, — чекали магнету, який зібравби їх до купи, щоби лявіною скинути на голову здихаючої імперії. Чекали, щоб по всій Україні пішов клич подібний до того — „Прокинься, Фляндріє“!.. Того клича не було. Його висунули пізніше, його накинула революційним провідникам сама нація, почасті проти їх волі і бажання. В часі, коли момент до найкрасшої мобілізації тих почувань був майже втрачений..

Мені закидають, що я не шаную традицій „батьків“. Але є ще традиції прагдів. Запорожців незгірше за теперішніх на-

¹²⁾ *Новий Час* 5 III 6. р.

¹³⁾ *Нова Україна* 1923 V. *Об'єднання* 1924 I статті В. Левинського і А. Жука.

¹⁴⁾ К. Пушкар — *Націоналізм* стор. 6.

ших демократів трактувала Петрова імперія. Але не все вони при тім тратили почуття гідності і гумору. Пригадуєте собі в Руданського епізод, коли то

Раз московські сенатори
Змовились мовчати,
Щоби нашим запорожцям
Відвіту не дати.
Ото входять запорожці,
Москалів вітають,
А ті сидять бовванами
Не відповідають.

Запорожці — теж не вступили в дискусію, не сказали ні слова. Але на зневагу відповіли зневагоюж

тай пішли до дому ждати
другого указу...

Я волю сю традицію, від традиції тих, які простягаються до ніг „бовванів“ запевняючи їх про спільні інтереси обох народів, від традицій „дядьків отечества чужого“... Сі останні може від запорожців культурніші, але рішучо менше від них мають почуття гумору — і дійсності..

Інакше робили провідники російської революції супроти нас! Під якою наліпкою не важно — але завше, в перші роки по жовтні — не лише тепер — вони розпікали до білоти ксенофобію своїх мас. Вони, як Петро Мазепу — вішали in effigie Пуенкаре, Чемберлена, Фоша, вішали чужинців! Збуджували ненависть своєї маси не до капіталістичної, а до Європи взагалі. Кликали до оборони країни — проти кого? Проти чужинців! Що називали їх „акулами імперіялізму“ — се не мало значіння, се був „фасон де парле“ звиклий там де двох б'ються, який зовсім не свідчив про соціалістичний характер тої ненависти до чужинців. Тут була просто інтензивна проповідь ворожости до чужинців яко таких, мобілізація одідичених від царату ксенофобних інстинктів маси, така зрозуміла у війні на витереблення..

На нас теж сунули з Півночи акули червоного імперіялізму, червоні Піти, Кобурги і Чемберлени, хоч і називалися Муравьови чи Пятакови. Але чому ж у нас, навіть в розгарі боротьби — п'янувалося ксенофобію як злочин? Чому не кинуто гасла боротьби з чужинцями незалежно від клясової приналежності? Чому — по стількох досвідах — ще тепер, всякого, хто хоче заглянути життєвій правді в очі і протиставити зломальності Пятакових — таку ж саму нашу, єдиний спосіб зломити тамту, — чому всяку таку людину зневажається, у подібнюючи до власної мізерности? От як недавно напр. в одній статті,—про Лесю Українку, з якої зробили „противницю всякого фанатизму“ і апостолку „конечної потреби братерства з другими народами“¹⁵⁾.

¹⁵⁾ Жінка 15 II.

Повторю, се вже пахне патологією. Але ся патологічна ментальність пояснює, чому наші Марати, наділені нею, не змогли протиставити фанатизмові Пятакових — такийже свій, чому великі підскірні вибухові сили нації — лишилися невикористані.

Сі Марати ставляли питання революції в зовсім иншу площину. Є кепські і добрі чужі соціалісти, є кепські і добрі Троцькі, є кепський і добрий московський синод, є кепська і добра московська демократія. Тому — завше треба простягати руку і наставляти на всякий случай уста для поцілунку. Не можна знати, ануж прогавиш нагоду „великого дня згоди“...

За рідкими виїмками — соціалістичні провідники, що кермували нашою революцією, — не ставляли ніколи питання революції (хіба з мусу) — в площину неминучої боротьби і неминучої проби сил.

Чому Енгельс отверто проголошував, що нічого великого в історії ніколи не ставалося без ужиття сили? Чому отверто говорив про „гевальт“ і її закони? Чому про се недвозначно говорив Лясаль? Чому — хоч в карикатурній формі — відомоном грає ся прадавня мудрість ще в *Енеїді*? Бо завше вже такий закон, що „вовк овець смиренних душить, коли в кошару завита“, що — „курчатам тхір головки сушить, без крику мозок висмокта“... Чому дзвенить сей суворий закон життя в *Поученні Мономаха*, який епічним тоном розповідає, якто „Бог ни поможе і свята Богородиця, і ізбиша девятьсот половців“... В нього сила оправдана, а її благословляє Бог. Чому сей мотив вічної боротьби, як чогось єдиного, що оправдує життя, — дзвенить в Стефаніка, що „доки ми ті сміючі очі закопуємо, доти і наша межа буде“... Доти, не доки встановимо спільною інтерпретацією Маркса чи Леніна в „великий день згоди“. Чому проти більшовізму не уживалося у нас мови нпр. сього культурного француза:

— Я маю велику пошану перед життям навіть супроти робака земного і істот, якими погорджую. Пошана перед життям, але не тоді, коли людська злоба змушує нас забути про неї. Пошана до життя перестає ділати там, де нікчемі хочуть зневажити життя інших. Для сих нікчем я теж проповідую витереблення, екстермінацію. Чи жертви хижих звірів не можуть послугуватися проти них бомбами, кулеметами, отруями? Хто ви є, що можете зносити те все? Вбивайте, як вас вбивають... Витеребляйте нікчемну наволоч, що трактує вас як псів. Покажіть, що нікчемну пиху насильства теж може досягнути ваша помста, коли й ви рішитесь на насильство. Хто жив з погорди до інших, з насильства і з зневаги..., треба щоб і він впав жертвою насильства, зневаги і погорди¹⁶⁾

Думаєте, що се казав якийсь запеклий фашист? Ні, се казав Андре Сюарес, який ненавидить Гітлера, а Герінга инакше не зве як горілем... Але така є душа француза, яка прокинулася в нім за Жанни д'Арк, в 1793, підчас великої війни — символом її став Клемансо, — і яку обудити в нас навіть

¹⁶⁾ André Suarès — *Valeurs* p. 366.

тепер уважають Марати нашої революції — за злочин проти Духа святого... Чому слова подібні до слів Сюареса — як горох від стіни — відлітали від твердих чол нашої „еліти“? Чому супроти правди Енгельса, Леніна, Пятакова — ми все ще висуваємо свою, яка бідкається, що життя таке жорстоке, що

Так багато недовіря, ненависти, антагонізмів намножилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (а властиво вже й маємо) формальну релігію основану на догмах ненависти...

Чому тій релігії — без якої згинемо в сім світі — протиставлялася навіть в часи змагання з большевизмом — проповідь

щиролюдського соціалізму, опертого на етичнім, широко-гуманнім вихованню мас народних, на поступі і загальнім розповсюдженню освіти... не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів¹⁷⁾.

Чому релігії голої сили Півночі — протиставляємо досі проповідь прекраснодухів 1848 року чи їх наслідувачів з нашої революції? Чому в 1917 р. в момент, коли життя цілого народу було поставлене на карту, коли треба було протиставити одне — другому, коли треба було апелювати до сил, щоб її протиставити іншій, що йшла на Україну — чому в такий момент говорилося про порозуміння братних народів і про обійми? Чому проповідується, — що життя не джунглі, що один люд завжди буде справедливий до другого, („братисоціалісти“, „брати-хлібороби“), що ніколи сила не є порядкуючим елементом, а згода і культура...

Марати революції 1917 р. як взагалі наші соціалісти вродилися з душею — феллахів як їх назвавби Шпенглер. „Феллах, як жид ненавидить насильство. Подоланий, він ненавидить все, що йому пригадує його поразку і його слабкість“ (Сюарес). Ся слабкість не дозволила нашому феллахству розгорнути в тривожні часи 1917 прапору, за яким несвідомо тужила маса...

А їх прапор не міг гуртувати коло себе. Не був він ні протисоціалістичний, ні протижидівський, ні протимосковський, ні протиімперський, ані висував боротьбу як конечну засаду життя. Доба висунула завдання на місце старого, поваленого будувати новий — власний світ. Соціалістичні Марати — не знайшли гасла, в ім'я якого можна було успішно згуртувати націю. Їх половичні ідеї — се не був динаміт, якого потребувала революція. Не новий світ, а по правки до старого проповідували вони. Не всякий зайда — був ворог, леше — пан. Не всякий жид ворог — лише такий як Бея Кун... Не всяка російська церква ворожа нам, але — та, що не шанує нашої мови... Не всі російські партії ворожі нам, а — деякі (для одних Маратів — лише монархістичні, для других — навпаки — лише соціалістичні). Не всяка імперія ворожа нам, а лише

¹⁷⁾ Слова І. Франка.

централістична. Щось спустимо ми щось вони — і якимось буде!

Соціалістичні Марати, яким довелося провадити революцію мали панічний страх перед фразою. Миб і за „садок“, але між не буржуї!.. Миб і за церкву, алеж ми не клерикали! Миб і проти жидів, алеж ми не антисеміти! Миб і проти Росії, алеж ми не шовіністи! Чом не протиставили вони — як писав Карлєйль — Божу Правду, свою правду — брехні диявола, брехні чужинця? Чому не створили нову породу людей — як колись у Франції — повну — як писав Маколей — „фанатичного захоплення, дикого завзяття і зухвалої жадоби обновити світ“?

Вони не любили нічого пристрасно, ані нічого не ненавиділи... Вони в багатьох були чужі інстинктові широких мас. Що дивного, що той інстинкт вони вагалися викликати на поверхню, що боялися, що потім не дадуть йому ради.

Чому повстанці проти Еспанії — коли їх прозвали „ге-зами“ — старцями — не соромилися того? Чому гордо причепили собі ганьбляче прізвище, щоб під ним боротися в ім'я свого? Ми в 1917 теж як англійці в 1789 мали перед собою страшно ворога, заборчу революцію; нам теж треба було протиставити секті — секту, засліплену в своїм ідеалі, безкомпромісову супроти того, що ніс на Україну новий вершник на хребті Петрового коня...

Така секта могла б пірвати зовсім инакше масу, яка так прагнула її, готова до посвят і ентузіязму. Як слушно писав Лімановський — „в усіх революційних рухах, в усіх боях за свободу, а навіть в релігійних війнах, завжди бачимо в перших хвилинах найбільший запал, найбільшу жертвенність і посвяту. Змарновання перших хвилин ентузіязму є страшним злочином, злочином проти нації“¹⁸⁾.

Матеріал був чудовий. Лише його треба було видобути на поверхню. Треба було „розрити могилу“, про яку писав Шевченко, з закопаними скарбами князівської й козацької доби. Коли ми знали що є Бог, що є рідний край, що є нація, що свій а що чужий, що є слава і пригода, нагорода і — кара, милосердя, але — і безпощадна сила.. Матеріал був чудовий. Він був вартий наших власних Жіжок, Гітлерів, Де Костерів, Кіплінгів, Руже де Лілів, Лютерів, Кромвелів... Треба було хотіти того — чого підсвідомо хотіла маса — перевернути світ до гори ногами і знати, що лише силою се дається зробити... До сього душевне наставлення, переважно соціалістичних провідників революції не було підготоване...

Тому революції бракло стилю. Коли ми захочемо шукати стилю французької революції — ми розгорнемо декрети конвенту, проклямації Бонапарта, промови Сен Жюста і памфлети Марата... В яких декретах, в яких листах і памфлетах.

¹⁸⁾ Op. cit.

в яких промовах нашої тодішньої еліти шукатимемо ми за правдивим стилем нашої революції, яка робила з неї не бунт а революцію? Там ми того стилю не знайдемо. Щоби знайти його — мусимо пригадати Крути, Базар, зимові походи, повстанчих отаманів, Соловки, в'язниці Чека. Мусимо звернутися до великого многоголового аноніму з Шевченком, з шликами і оселедцями, що заповняв собою армію, до великого аноніму, перед якого памятю кожний в сі роковини встане з пошаною... Щоби знайти стиль нашої революції, мусимо його шукати в чинах маси, не в заявах проводу, який тим чинам не дав адекватної організуючої формули і кличів. Там — в революції, що йшла на нас з Москви — гасла її утопії будили жах, методи — обурення чи огиду, гумор — морозив кров... Ми протиставляли тій силі — *Соняшну машину* (Винниченка) — як утопію, *Соняшні кларнети* (Тичини) — як методу, соняшні чи вишневі *Усмійки* (Вишні) — як гумор...

Тепер гуманісти, опльовувачі дійсних наших традицій вийють з подвійною силою. Чіпляють модні наліпки і намагаються під сим фальшивим стягом — знову провести в народ збанкрутовані гасла. Кажуть — світ хутко отямиться! Інтермедія большевицька кінчиться! Наступлять знову часи, коли спори поміж народами полагоджуватимуться взаїмним порозумінням... Хай вчасна смерть заощадить їм оглядання нової Росії, що вже брикає в утробі сталінівської! Націоналізований большевізм, чи краще — збольшевізований націоналізм — се буде щось страшніше за царат і за його чорну сотню. Се буде дика реакція ображеного, побитого, одуреного в своїх снах про пановання над світом, переляканого стратою окраїн — російського народу... Тоді щойно зрозуміємо ми, що значить боротьба на життя й смерть. Що таке вовчий апетит народу-екстермінатора, отого нашого „брата-хлібороба“...

Не належу до тих оптимістів, які оглядаючи себе в зеркалі або свій портрет в часописі, — промовляють: ах який чудовий і могутний наш нарід! Яку імперію колись за Володимира творив він! Ще коли москалі за дерева хвостами чіплялися. Не треба бути паціфістом! Воріженьки? Ніжками затопчу, хвостиком замету!..

Не гадаю, щоб так легко було затоптати ніжками чи язиком імперіялістичну Росію, з якою досі не дають собі раду гітлерівська Німеччина, ні самурайська Японія. Ся Росія буде знищена. Але не скорше, аж зрозуміємо, що здійснення сього велитенського завдання вимагає інших людей, людей іншої породи... Людей, які звернуться не до мальованих, а до правдивих, засипаних „рідним“ туподумством, традицій нації; які віднайдуть правдиму її душу; заапелюють до інстинктів сильного й молодого народу. До тої душі, яка відгукалася в його історичних чинах, в писаннях Мономаха або Величка, Шевченка, Руданського, Стороженка, Стефаника, Лесі Українки, новочасної нашої поезії. До замороженої й приспа-

ної знахорями душі нації, яка, мов голодний вовк, прагне увільнитися з нерозритої могили, з клітки, куди її замкнули — драгоманівство й рутенство. До національної душі, яка майже ніким не кермована, таким чудовим вогнем спалахнула в 1917, вириваючи німу пошану, а часом крик люті і жах у тих, що галапасничав на її тілі.

Нове племя повинно повстати, дійсно рідне нашій народній стихії. Такеж велике як вона. Щоби инакшими буквами записати в історії новий 1917 рік.

Станарель

Але...

Не так тії вороги, як добрії люди, — каже народня мудрість.

Ось чому я не люблю добрих людей. У „ворога“ — все ясне, кожний замір, кожний натяк. Коли граєте з ним в шахи, відразу видно, куди хоче вдарити, де громадить сили. Добра людина — навпаки просто підсуває під ваші удари не те, що хлопців, а нераз найважлишу свою фігуру — тільки бери! Але скористайте з нагоди, і не стямитесь, як припруть до муру вашу королеву, розторощуть першу лінію оборони і так вдають на те чи инше крило, що або мата приймай, або вежу тять!

Добра людина, зачинає з компліментів. Вона, мов той ловець на тигрів в індійським пралісі — цілого буйвола вам під ніс тиче. Але спробуйте наблизитися...

У доброї людини завжди треба дошукуватися, чого вона властиво прагне, що за наміри носить в голові. Дуже доброю людиною був Талейран. Такою доброю, що служив і годив всім: директорії, Наполеонові, рівночасно цареві Александрові, потім Людвікові XVIII-му. Але про нього ходила слава, що без укритого заміру — не було в тої людини ні одного руху, ні одного слова, ні одного вчинку. До того степеня, що коли він нарешті вмер, один німецький дипломат сказав: Was hat der alte Fuchs damit beabsichtigt, dass er plötzlich starb? — що той старий лис хотів встругнути, що він нагло вмер?

Ось чому я волю тих, що не хитрують, а валять „просто з мосту“. Ось чому, в супереч моїм землякам, волю Гертиха від гр. С. Лося. Обидва не знають, що робити з тими русинами. Але перший каже: — українці? Фікція! Гуцули і тутешні — се факт, але українці і навіть русини — вигадка! Мова? Не мова, а діялект. Для домашнього вжитку — ввійде. Як уйдуть для домашнього вжитку пантофлі, халат і „шляф-міца“. Але хтожби вийшов в таким убранні до сальону? Щоби

вийти „на люди“ — треба смокінгу і не діалекту Задерихвостів, а культурної мови...

Коротко і ясно! І хоч за се на Гертиха дуже гніваються мої земляки, та я таки волю його від гр. Ст. Лося.

Бо пан граф каже: — факт є фактом, українці є на світі і нічого з тим не поробиш. Навіть дуже культурний нарід, особливо в Галичині. Не личить їх трактувати як молодших братів. Бо сей нарід розвинувся і дозрів, має право на „всесторонній розвій“ своїх національних прикмет і пр. І мої земляки — мліють з захоплення. *Нова Зоря* (ч. 20) завважує, що „ціла стаття гр. Лося свідчить, як зрештою кожда його стаття, про глибоке знання обставин“; завважує, що з „його перспективами на будучність *Нова Зоря* вповні годиться“ і тішиться, що в сусідів „вже є такі уми і такі пресові органи“, які пишуть такі статті, як стаття сього автора в варшавській *Політиці* (10 III). Та й інші наші часописі мліють. Нічим гоголівські Сквозники-Дмухановські і Ляпкини-Тяпкини, коли їм стискав руку ревізор з Петербурга.

Але я не захоплювався. Навпаки. Читайте уважно статті гр. Лося. Чи ви не зауважили, що за кождим його компліментом слідує якесь „але“? Всесторонній розвій, але... Культурний нарід, але... Перспективи на будучність, але... І які „але“!

Звернімся на хвилинку до щасливої країни совітської „українізації“... Прочитайте *Ізвестія* або *Правду*. Або послухайте радіо: Україна, Україна і ще раз Україна! І братський нарід український, але — і величезна совітська „рідина“, Велика, Мала і Біла Русь, триєдина цілість... Наш Шевченко, але — і наш Джугашвілі, і наш Пушкін, що далеко ближші нам, ніж українські шовіністи — вороги народу... Вільний розвій української культури, але — в духовій єдності з братньою російською культурою. Або прочитайте свіжий „соціальний наказ“ Максима Рильського в новій його збірці *Літо*. Насамперед пісня про Сталіна:

Пурпуровими огнями нам новий сіяє час,
Слово Сталіна між нами, воля Сталіна між нас!

„А деспот пируєт в роскошном дворце“, усміхається і читає далі: вірш „Моя Батьківщина“. Знаєте, що є батьківщина Рильського?

Його батьківщина — се „не предків ряди, розвішені гордо по стінах“, „не голос козацький з пісень старовинних“, „не церква...“, не кружляння війни із кровю на крилах“ мазепинських орлів і орликів, (вибий собі, хохлацька мазнице, сі дурощі з голови!). Ні, батьківщина Рильського — „се — поле без меж“, се... „звільнена праця“, се — „удар молотком і скелі розбиті“ (разом з черепами малоросів), се — „комбайни і домни“... І тільки? Ні, — „поле“, „праця“, „комбайни“, се тільки хліборобство і промисл, взагалі праця кріпака, — соціальні „досягнення“ революції. А її „досягнення“ культурні й політичні?

Ось тут-то й закопана собака! Дальше у вірші читаємо:

Моя батьківщина Мішуріна сад
І Горьксто слово високе
Моя батьківщина — се Леніна клич,
Се Сталіна голос...

Не Шевченка (то для домашнього вжитку!), а Леніна і Сталіна. І не Україна, а знову ж щось инше:

Цвіте Козакстан, Закавказзя і Дін,
Росія цвіте і Україна
Союз непоборних радянських країн —
Моя батьківщина...

Ось бачите до чого людина договорилася!

Був колись на Україні царат. Були *Новое Время* і *Кіевлянини*, які казали, що українців не було, нема і не може бути (як Гертих), які відмовляли нам все, але і найзапеклішим звеличником Росії не наказували (як тепер Рильському) ставляти в своїй любові Росію на першій місці, а Україну щойно на другім. Бодай не приказували писати, що царська Росія є наш рідний край, не приказували співати:

Слово царськеє між нами,
Воля царська між нас!

ані тішитися з того. Бодай узнавали, що Шевченко був наш, а не їх, що Пушкін — був їх, а не наш. Та що українці — се така секта ворожа Росії. Замкнені в сій ворожості, замкнені в читанім потайки сконфіскованім Шевченковім *Кобзарі*, ми бодай не розбивали чол в поклонах, бодай не ставали повіями. Ми гартувалися, росли, дихали своїм, не затрутим повітрям і думали: як Бог змочив так і висушить. А коли якийсь Пилип з конопель вирвався і кричав, що наша батьківщина — Росія, всі знали що се — як Савенко — ренегат. *Правда* і *Известія*, большевики змінили се. І мову, і культуру, і самоозначення „вплоть до отдаленія“ дали, але своїм способом. Мову? — Добре, але... Культуру? — Добре, але... Шевченка? — Добре, але... Самоозначення? — Гаразд, але... Все за ціну якогось „але“. І ось — гокус-покус! Оберни карася в порося! І все міняється... А у віршах Рильського бачимо, якето було те „але“.

Замість України — Росія. Замість Шевченка — Горькій і Пушкін, а замість самоозначення — „кузькіна мати“... Се не те, про що ви мріяли під царатом? Наплювать! Рада чи не рада, гайда громадо!

Ось чому я волю „нововременців“ від інших, від людей, які заливаються соловейком, відкривають нас, як нарід, а потім виходять з своїм „але“ в *Правді* (чи в *Політиці*). Хоч і визнають нібито наш нарід і відкривають його, як колись Колумб Америку...

Року Божого 1483 просив Хрістоп Колумб португальського короля Івана II-го, щоби дав йому три кораблі з харчами на рік і з дешевими вимінними товарами, як „дзвіночки,

мусянжові філіжаночки, ланцюжки, брязкальця, кольорове скло, зеркальця, ножички, ножі, голки, звичайні барвисті матерії“ і т. п... Річи малої вартости, але дуже цінени людьми, які їх не знають“, — як пише другий біограф Колумба Las Casas. Історія Америки нам znana, і історія конкістадорів, і доля індіан.

Щодо мене, коли я чую розмови про „всесторонній розвій“ нашого народу і інші компліменти на його адресу, відчуваю, що мене трактують, неначе Колумб індіан з Еспаньолі. Покажи їм зеркальце — і забудуть про все. Я не люблю, щоби мене трактували мов індіанця. Не довіряю брязкальцям Колумба. Бо се безвартісні цядьки. А ще коли приходять різні „але“, то на правду не варта шкірка за виправку.

Волю Гертихів. Волю *Новое Время*.

Рей Гайлз

(З англ. о. Т. Д. Волохатюк)

Великий бізнес в мініятурі

За дозволом автора й журналу Review of Reviews

Copyright reserved

В Злучених Державах є 900 бізнесових корпорацій, якими орудує 13.000 хлопців і дівчат у віці від 16 до 21 літ. Хоч вони мініятурні, то в них є все — від дверника до президента, від невдач до успіхів, від сировини до викінченого товару. І в сих підприємствах немає нічого з „забави в крамницю“. Молоді директори платять чинш, виплачують платню і дивіденди. Продукти продається на основі якости на отвертому ринку. Щоб вести сі підприємства, потрібно доброго вишколення у всіх родах торговельної діяльности.

Та, як воно не дивно, американський загал дуже мало знає про сі спілки, хоч вони ділають від 1919. В тому році Горес А. Мозес, голова Стратморської Паперової Спілки, застановився над фактом, що так дуже розхвалювана американська шкільна система не забезпечує для молоді практичного знання, яке помоглоб їй заробляти на хліб. Чомуб, запитав він себе, не помогти гурткам хлопців та дівчат творити власні малі підприємства, в яких вони моглиб учитися бізнесу методом фактичного досвіду? Чи не малоб се великого виховного значіння?

Результати доказали, що думка Мозеса була здорова, і дали йому повну сатисфакцію за 250.000 доларів, які він вложив на організацію та поміч в керівництві — не на субвенціонування — молодечих підприємств. Небіщик Тіодор Н. Вейл так дуже заінтересувався справою, коли Мозес звернувся до нього, що дав других 250.000 доларів на сей рух. Президент Калвін Кулідж дуже радо заявився за таким пляном. Організація Ротарі збрала на се діло 50.000 доларів. Праця почалася в Спрінгфілд, в стейті Месечусетс, та скоро поширилася на Нову Англію, найшла добрий ґрунт в Нью Йорку, де є тепер 55 спілок, і дійшла на заході до Кольборейдо.

Ось коротка історія основання і розвитку одного молодечого підприємства.

Був нас гурток молодих хлопців. Одні з нас ходили до середньої школи, другі мали вже заняття в торгівлі. Ми належали до церковного брацтва, одначе відчували, що нашій програмі праці чогось бракує. Рішили написати до Головної Управи Молодечих Підприємств. Перед нами отворився збірний досвід соток молодечих спілок. Ми дістали форми та поради неоціненої вартости для торговельної праці.

Нас п'ятнадцятеро. З нами четверо дорослих: бізнесмен, що пообіцяв опікуватися нашою групою і бути її генеральним торговельним дорадником; провідник робіт — учитель ремесла в середній школі; торговельний справник і предсідник управи. Зпоміж себе вибираємо урядників, дірєктора, скарбника, продукційного і торговельного управителів, рекламного компонента і секретаря.

Рішаємо виробляти клітки на птахи. Давши назву своїй спілці, приступаємо до питання вибору льокалю на нашу робітню. Один з хлопців забирає голос: „В нас є горище над клунею, і батько дозволить нам вживати його. Се заощадить нам чинш“. По нім голоситься до слова другий; „Мій батько відступить нам залізного матеріялу на яких 50 доларів, щоби помогти підприємству на початках“.

— „Ми не можемо приймати милостині, товариші“ — каже дірєктор. „Се бізнес — і ми не хочемо бути нічийми галапасами. Ми може й возьмемо те горище, оглянувши наперед інші приміщення; та коли рішимо вяти його, то платитимемо відповідний чинш. А твого батька, Гиксе, ми розпитаємо про ціну за залізний матеріял, та дістанемо одінку й від інших людей. Але все, чого нам треба, маємо купити. Воно буде власністю нашої спілки“.

Далі приступаємо до справи добуття капіталу на чинш, матеріял і знаряди. Скарбник показує нам гарно надрукований сертифікат: „Се акція. Її ціна 50 центів. Ми маємо вийти між люди і розпродати акції тим, хто вважатиме їх купно здоровою інвестицією. Нікому не можна купити більше аніж 10 акцій — ми не хочемо, щоб одна особа могла дістати в руки контролю над нашим підприємством. Коли розпродано досить

акцій — отворимо в банку своє конто і тоді можемо починати нашу роботу“.

Ми винаймали приміщення на робітню, означили платню і робітні години (від 7—9 год. вечора, що середі і п'ятниці), і спілка отворила свій бізнес. На перший плян мали зробити сім кліток; модель виготовлено при участі провідника робіт. Першу клітку викінчено третого вечора, і продукційний управитель, оглянувши її критичним оком і поговоривши ще з провідником робіт, заявив, що клітка добра. Зараз же того вечора ми мали коротку нараду — поклали ціну на наш товар.

Наступного пополудня торговельний управитель та його помічник відвідали проспективних покупців. До кінця місяця спілка витворила попит на свої клітки і замкнула книжки з зиском. Один покупець замовив три спеціальні великі клітки. При відвідинах покупців хлопці діставали нові суггестії та замовлення на інші річі: полицки на ножі і на тарілки, деревляні миски, підніжки на вазонки, столики. При кінці третього місяця спілка, трохи на невдоволення скарбника, побачила, що зиски треба вжити на закупно нових токарських точил та знарядів, щоби тримати крок з попитом на нові товари.

Те, що діється в сій молодечій спілці, діється в меншій або більшій мірі у 899 інших молодечих підприємствах. Розвивається справжня торгівля. Один ново-англійський гурток, що виробляє лампи на залізні мости, найшов такий великий попит на свій товар, що його члени мусіли давати на продукцію повний робітний час.

Товари, які продукують молодечі підприємства, дуже ріжнородні. Одна з найуспішніших спілок, Одіті Шап у Фляшінг під Нью Йорком, почала з продукції залізних предметів; та попит скоро заспокоєно, і гурток взявся за виріб деревляних. Кількома наворотами переходила спілка на інше поле продукції відповідно до потреб покупців. Її акції, які коштували зразу по 50 центів, коштують тепер по 1.15 доляра. В 1935 підприємство виплатило 10-відсоткову дівиденду 60 і кільком власникам акцій та бонуси членам.

Є спілки, в яких хлопці та дівчата працюють разом. В одній, наприклад, хлопці виробляють крісла, а дівчата тапетують їх. Є й виключно дівочі спілки. Одна така спілка виробляє накидки з широкими рукавами для дітей, які розхляпують їжу. Інша продукує коркові підставки під діточі тарілки для охорони обрусів. Між продуктами молодечих підприємств найдемо діточі забавки, підклади на бюрові столики, попільниці, коробки на сигарети, наріжники на окладинки книжок, держалки на сірники, калитки, підніжки на вазонки, вітрильні стрілки та півні, ножі до розтинання книжок та часописів, збанки на цукор і на сметану, а навіть перстені та брошки.

Членкині одної виключно дівочої спілки, що працюють в одному великому асекураційному бюрі, виробляють — для

працівників в тому ж бюрі — брошки до шалів з каталіну (нового плястичного матеріалу, який буває в 1800 красках), звичайно вирізблюючи на них ініціали покупця. Членкині іншої дівочої спілки, всі італійського походження, стрінули великий попит на хрестики з каталіну; одного тижня лише дістали вони замовлення на 108 штук.

Абсолютенти молодечих підприємств імпонують не раз більше аніж матеріальні продукти сих мініатюрних бізнесових організацій. Кожда спілка мала — і тому може дати кожному своєму членові різнородне торговельне вишколення.

Коли з кінцем 21-го року хлопець виходить з сієї організації, то своєму евентуальному працедавцеві може сказати, що був дверником, книговодцем, торговельним агентом, президентом, скарбником, торговельним управителем і директором торговельної спілки. Богато фірм дає першенство кандидатам, які набули бізнесовий досвід та світогляд в молодечім підприємстві.

Велике значіння молодечих підприємств для вироблення характеру, доказало зорганізованнн в продукційну спілку шайки молодечих хуліганів, які тероризували одно з передмість Нью Йорку. Ріжні добродійні організації старалися зайнятися ними та завжди безуспішно. Аж одної днини один суспільний діяч здобув якимсь чином їх довіря. Він спровадив тоді з Головної Управи Молодечих Підприємств збірку оказових продуктів. Хлопці почали оглядати предмети, але з якимсь підозрінням. Тоді організатор відозвався: „Щож, хлопці? Малиб ви охоту виробляти такі річи?“ Вони глянули на нього здивовано. Потім зробили між собою раду. Їх підозріння зросло, але тільки через те, що вони доконче хотіли виробляти такі річи, одначе вважали, що їх бажання за фантастичне, щоб його можна було зреалізувати.

Шайка стала торговельною спілкою, а проводир першим її президентом. Хлопці показали велику здібність до виробу предметів з дини. Та спілка була горда на свою добру репутацію в громаді не менше, аніж на красу і якість своїх продуктів. Гурток побачив, що купувати та продавати забавніше, аніж красти.

Та не менш радикальний вплив мають молодечі підприємства і на нормально буйну молодь. Вони приучують молодих хлопців та дівчат до співпраці з товаришами. А ретельність і докладність у праці є в сій організації не тільки метою, але й заслугою на премію.

Дорослі помічники користають з сих справжних підприємств не менше, аніж малі бізнесмени, які провадять їх. Помимо всієї своєї дотепности та ентузіязму, молодь потребує порад, суггестій про нові продукти та моделі, вказівок як трактувати покупців.

Одного разу я зговорився з підприємцем, який прийняв до праці абсолютента молодечого підприємства. Він хотів до-

відатися докладніше про сю організацію і я розповів йому все, що про неї знав. „Ся ідея дає багато можливостей“ — заявив він. „Чому котра спілка не покаже дороги до селянських домів? Чому котра група не виробить пляну організованої обслуги різного рода, щоби продавати свою здібність та роботу на торговельній основі? Чому ніхто не пічне сього?“

„Чомуб не зачати сього вам?“ — запитав я. І він зачав. А сьогодні сей чоловік, що був мовчазний та підпірав громадську роботу завжди тільки грошем, — гордий батько молодечого підприємства, з якого, як сам каже, має більше задоволення, аніж з праці коло власного підприємства.

Для неодного „перемученого“ бізнесмена або професіоналіста така діяльність вносить нове й богате заінтересовання в життя. Бо ділитися з молодими ентузіястами своїм знанням і досвідом торгівлі чи ремесла немала для старшої людини радість. Тому й не диво, що Горес А. Мозес, який започаткував організацію Молодечих Підприємств, досі живо інтересується сим рухом та що сей рух постійно зростає.

М. Л.

З пресового фільму

Ніколи не треба пересаджувати. В однім випуску В-ва *Дешева Книжка* (*Нова конституція в СССР* стор. 26) читаємо: „Хай нам і тут послужить приклад з московськими поміщиками на Україні за царських часів. Правда і між поміщиками тоді крутились (?) українці, але вони змосковились. А коли котрийсь із них стояв вірно по своєму на службі українського народу, тоді такого... так само засилали або вішали“. Бувало й таке, але не кожного українського поміщика, що „стояв вірно на службі українського народу“ — засилали або вішали за царату. Маємо цілий ряд українських поміщиків — як Е. Чекаленко, В., С. і М. Шемети, В. Липинський, Л. Яновська, В. Леонтович і інші, які „вірно стояли на службі українського народу“, але яких царат ані повісив, ані заслав. Паскудний режім був царат, але всеж таки історію не треба калічити.

Нова Зоря (28 II) в статті *Новочасні буй-поети* цітує збірки Дяченка і Чапляка, і навівши кілька уривків з тих тромтадрацьких поетів, називає їх „правдиво донцівськими“... Названі автори ніколи в *Вістнику* не друкувалися. Але *Нова Зоря* зве їх „донцівськими“. Натомісьць — ніколи не назве „донцівськими“ напр. твори Самчука і Мосендза, які у *Вістнику* друкують ся. Так само колись назвала та сама *Нова Зоря* твір Черняви (*На сході ми*), тепер реклямований у власній продажі *Ділом* — а остро скритикований у *Вістнику* — теж донцівським... Чи писати таке — значить поступати по думці католицької етики? Чи етики фарисейської?

В *Ділі* (7 III) читаємо: „Макіявелі актуальний. Вийшла по німецьки надзвичайно цікава студія про Макіявелі відомого критика Валерія Марку“ і пр. *Діло* робить поступи. Ще 12 жовтня 1934, з нагоди

перекладу головного твору Макіявеля — *Володар* в нашій *Книгозбірні*, — писав в тій часописі п. м. р. з кпинами про „порцію макіявелізму для земляків“. Чого протягом кількох сот літ не довели всі ті, що писали про Макіявеля, ні він сам, ні *Вістник* — довів „відомий критик Марку“ (може Маркус?). Але ліпше пізно як ніколи...

Комуніст (6 III) приносить статтю Максима Рильського — *Пушкін в українських перекладах*: „Так часто цитовані слова Пушкіна:

Слух обо мне пройдет по всей Руси великой

И назовет меня всяк сущий в ней язык —

збулися... Кожний народ у Радянському Союзі знає Пушкіна. Шевченко Пушкіна не перекладав, але... дуже любив... Мені здається незаперечним, що цілий ряд Шевченкових поезій... треба розглядати в зв'язку з пушкінською традицією“. На думку М. Рильського, „не тільки страшно, — гідко подумати про часи, коли українські націоналісти...заперечували саму потребу перекладати на українську мову твори Пушкіна. Сніп із усіх колосків і квітів Союзу приносять до підніжжя Пушкіна народи Союзу, які тепер уже не „безмолствують“ (бодайби краще „безмолствували!“ — М. Л.), а славлять великого поета великого народу, славлять велику епоху, славлять великого вождя народу — Йосифа Віссаріоновича Сталіна“.

Бідний Рильський! Таки і він — за Тичиною. — „поцілував пантофлю папи“.

Відав Пушкінові пошану на приказ і сталінівський боян Тичина. В *Комуністі* (16 II) він пише: „так отже всупереч усім буржуазним націоналістам — Пушкін для України: був, єсть і вічно буде“. Очевидно, хто вірить у вічність російської імперії на Україні, той вірить і у вічність Пушкіна в ній...

Ще краще пише *Правда* (11 II): „вірними помічниками царських русифікаторів, що не пускали Пушкіна до українського народу, були українські націоналісти, вороги народу, тилу Донцових, Єфремових і Шаповалів. Се вони в 1904 р. натхнули націоналістичних варварів з банди *Оборони України*, що ставляла своїм завданням „обороняти“ український народ від Пушкіна. Вони... робили наклепи на великого поета, називаючи його чужинцем, москалем, ворогом України; вони зневажали Пушкіна, допускалися „человеконенавистничества“. „Так йшла боротьба за Пушкіна на Україні. Се була боротьба за єдність культури українського народу з великою російською культурою проти ворогів народу, що намагалися порушити сю кровну єдність двох братських культур“... Так промовляв „драматург Микитенко“ у Великом Театрі на урочистім засіданні в Києві, присвяченім роковинам автора *Полтави*. Отже, українські націоналісти були „русифікатори“ через те, що не пускали до українського народу — російського, україножерного поета... Отже голосити ворожість до автора *Полтави*, се значить ширити — „человеконенавистничество“, бо москаль — сеж символ „человека“ в загалі... Отже оборонцями українського народу та його культури є ті, що стремлять до „єдності“ його культури з російською... В найпідліші часи пановання царської чорної сотні — ніодне *Новое Время* писало так дічною і так нахабно, як большевицька *Правда*. Ріжниця ще й та — що тоді такі річі писали москалі, нині — землячки Микитенки і Тичини... „Бывали хуже времена, но не было подлей“... М. и. з нагоди пушкінівської катеринки, перепадає і „изменнику Мазепі“. Алеж Мазепа повставав не проти Сталіна, а проти „проклятого царягу“? І защож йому ганьба? І тут — поступ. В соціально-демократичній передреволюційній *Іскрі* — українців навіть хвалилося за їх бунти проти царської Росії. За пановання Сталіна — бунт проти вської Росії — зрада. Віссаріонович почувується вже зовсім нащадком Петра...

Давно вже в українських совітських журналах не побачиш нічого, крім чисто московського матеріялу. Коли не текст конституції, то черговий ювілей чергового московського клясика, що має стати нагодою до закріплення надшарпаних культурних звязків між „єдиною і неділимою“ та її „невідділюваною частиною“, яка — через непорозуміння — занадто зукраїнізувалася. Тепер на черзі Пушкін. Цікава під тим оглядом стаття О. Білецького в *Літературній Газеті* (ч. 7). Хоче вона довести „нікчемність спроб українських фальсифікаторів“ Пушкіна, який „знав Україну і український народ можливо більше, аніж деякі буржуазні українські „народолюбці“. Мовляв, у Києві його зацікавили історичні пам'ятки про авантуру (?! — *М. Л.*) Мазепи, а серед друзів Пушкіна був... і автор *Вечорів на хуторі біля Диканьки*... Але навіть „колиб Пушкін ніколи й не був на Україні, колиб він зовсім не відгукувався в своїй творчості на українські теми, — хіба менше значіння мавби він для українського народу?“... Порівнюючи оригінал віршу *Пам'ятник* і його переклад Старицького, Білецький зауважує: „цікаво, що Пушкін не вважав за потрібне виділяти „чужородність“ фіна... і не підкреслював... покровености народу, якому хотів бути „любезен“. Пушкінське широке уявлення про „народ“ було не під силу „народнику“ Старицькому“... Певно, так, як сталінське широке уявлення було не під силу напр. Хвильовому і Скрипникові...

Mysl Polska (ч. 2) реферуєчи спомини одного пілсудчика, м. и. о. повідає про цікавий епізод з 1912 р., коли виринула справа про наближення до масонства. „Пілсудський признавався, що вже є звязаний приналежністю до ППС, колиб ще був належав до масонської ложі, бувби цілком обезвладнений“. Той самий автор робить увагу: „Масонерія стала всеж таки галапасом нашого незалежницького руху, паралізувала його... підчас світової війни“... Цікаво булоб пошукати за впливами масонерії на український самостійницький рух, починаючи від безрезневої революції 1917 через період гетьманства Скоропадського, а кінчаючи на... Кампінкі, чоловім діячі „людового фронту“, приятелі Топеса і Блюма.

Є німецько-жидівський письменник Фойхтвангер, автор *Жида Зюса* і *Жидівської війни*, яка має за ціль понизити в очах ариїців велич і культуру старого Риму. Нема нічого дивного, що сей Фойхтвангер тепер заявився великим прихильником большевицької Росії. В празькій *Montag* дав він інтерв'ю, в яким дуже похвально відзивався про „досягнення“ Сталіна, про нову совітську „конституцію“; вибілює терор, бо — мовляв — коли країна чекає війни, то муситьжеж бути в ній „залізна дисципліна“; навіть виправдує криваву оргію останніх процесів. Цікаво, колиб напр. режим, який Сталін приміняє супроти автохтонів на Україні, Україна — захотілаби приміняти супроти земляків Фойхтвангера — чи тоді він захоплювавсяб таким режимом? Висновками автора *Жидівської війни* була скандалізована навіть львівська польсько-жидівська *Chwila*, яка нагадує, що тепер — коли жидів поголовно обвинувачують в комунізмі — не було вказано давати таке інтерв'ю... Не тому, щоб *Chwila* так вже обурювалася на режим Сталіна, а — не на часі співати йому пеани. Мадріському „урядові“ ще можна і тому *Chwila* помагає йому в опресії як лиш може...

Як відомо, червоні недавно замордували в Мадриді барона Жака де Бурграва, атташе бельгійського посольства. Новинку про сей факт (ствверджує *Gringoire*) дав Гаваз ще 2 січня. Марксіські органи — *Le Populaire, l'Humanité, Le Peuple*, — не божкнули про се ані слівця... На другий день прийшла звістка, що Бельгія жадає розсліду справи і сатисфакції. Соціялістична трійка — ані мру-мру... 7-го довідуємося, що атташе був забитий двома кулями ззаду, що сій огидній справі

було посвячено ціле засідання бельгійського сенату. Але мовчазне соціалістичне тріо — як в рот води набрало... 8-го наступає ексгумація замордованого разом з іншими двадцятьма забитими в той сам звірочий спосіб червоними борцями за „свободу і справедливість“. І знову — соціалістична трійка — ні пари з уст: ніпрощо не знає... 9-го Бельгія жадає від валенсійського „уряду“ письмених перепросин, віддання військових почестей при передачі трупа, покарання винних і відшкодування у висоті мільона франків. І знову, правдомовна соціалістична преса мовчить як забита... Ось в кого навчився *Громадський Голос*, як треба писати — або мовчати про героїчні вчинки еспанських борців за „справедливість“ і „трудящий народ“...

Провадити політику — се значить уміти передбачати. Нині Францією править пан Лев Блюм. Французькі часописи подають кілька прикладів його візіонерського, пророцького генія. Отже, таке писав Блюм в *Populaire* 10 травня 1932 р.: „відтепер Гітлер виключений з усякої участі у владі, він навіть не сміє мати надії прийти до влади. Між Гітлером і владою — є провалля, якого не перескочити. Се остаточна поразка расізму, і перемога соціалдемократії. Діпняти владу — легальним чи нелегальним шляхом — для Гітлера від тепер виключене“. Пів року по сім пророцтві Гітлер прийшов до влади, а „переможна“ соціалдемократія запалася в небуття. 7-го липня 1936 — коли захитався франк — Блюм писав: „повторяємо, загварантована чи незагварантована інфляція є на наш погляд смертельна і ми протиставимося їй з однаковою рішучістю“. Десять літ потім, прийшовши до влади — Блюм сам спричинив інфляцію... Направду соціалісти се геніяльні люди, які вміють додержувати своє слово, а головно — передбачати події...

Пан Бергман, на той час ректор жидівського університету в Єрусалимі, інформував журналістів про сучасний стан і організацію сеї високої школи. Здається, що висока школа, як кожда висока школа. Але ні. Університет вибраного народу буде мати один дивовижний виділ, якого інші народи не мають. Він буде також називатися медичним, але зовсім не буде впоряджений для лікарських студій жидівської молоді. На нім буде провадитися лиш е нау о ва пра ця (sic!). Причин такого несподіваного казусу, особливо як прийняти на увагу, що жидів дуже притягають медичні студії, пан Бергман не висвітлює. Здається одначе, що вони зрозумілі: жидівство має релігійну й расову нехоть до анатомічних секцій жидівських трупів. Медичний виділ без такого постачання існувати не може, а вигляди на постачання нежидівських трупів мабуть в Єрусалимі слабкі. Тому й надалі медицину студіюватимуть жиди на християнських університетах. In memoriam...

Дзвони ч. 1—2 містять рецензію о. Г. Костельника на Нат. Королеву в якій написано: „*Дзвони* можуть бути горді, що „відкрили“ Уласа Самчука та Н. Королеву. Обидва сі таланти стали славні своїми творами, що їх видали *Дзвони*“. Можливо, що о. Г. Костельник, яко священник, поет, письменник, католик, філософ, містик і гімназ. катехит дуже занятий, і минається з правдою дійсно не знаючи, що згадувані автори прийшли до *Дзвонів* „відкриті“ давно в інших часописах і журналах, в яких друкувалися їх твори. Але редактор *Дзвонів* повинен був йому на його ляпсус звернути увагу. Улас Самчук дебютував у *ЛНВістнику*, містив там всі свої новелі і роман *Кулак* і сього редактор *Дзвонів* не повинен був переочити. Нат. Королева друкувалася у *ЛНВістнику* вправді не яко письменниця початкуюча, але яко така, що своєю ерудицією заслуговувала на се, щоби її твори читали, хоч свій като-

лицький світогляд вона нераз оформлює односторонно і неприемливо, як ось прим. в новелі в тихже *Дзвонах*: — „Є тільки сей єдиний спосіб забути, що вони — самаряни, юдеї, римляни, лихварі, вязничники, чи якісь подібні інші. Хай будуть — тільки люди і край! Тільки — люди!... Отімже говорити Равві з Назарету“. Равві з Назарету розрізняв в людеї... Одним обіцяв, що будуть з ним в раю, а других називав „кодлом гадючим“.

Виступ *Вістника* в обороні деяких наших товариств, які *Відродження* обвинувачувало в „розпиячуванні“ нашого народу, — привитало з число цього журналу гістеричним нападом шалу. Гнівається *Відродження* за наш „газетний бандитизм“, і за „глупі і напастливі коментарі“ до його спростовання, і за наші „нахабні і бандитські методи“ і пр. Щож випровадило з рівноваги Головну Раду і редакцію *Відродження*? Те, що ми річево і згідно з правдою пригадали шан. голові шан. Т-ва її участь в *Нових Шляхах*, в часописі, яка в сто разів більше демсралізувала наш нарід, аніж продаж алькоголю на деяких імпрезах деяких наших товариств. Виведене з рівноваги за сю немилу для теперішньої голови пригадку, *Відродження* накинuloся на *Вістник* з базарною лайкою і зробило з нього журнал, що стає „в обороні алькоголізму“. Ні, в обороні алькоголізму ми ніколи не ставали, але ніколи й не станемо в обороні фарісейства. Гол. Рада *Відродження* та його редакція закликають своїх читачів „поборювати“ наш журнал. Від був. співробітнички комуністичного місячника ми нічого опріч поборовання *Вістника* і не сподівалися. Але — перебули ми самі *Нові Шляхи*, перебудемо і їх епігонів, до якихби корисних товариств вони і не входили.

Досі ідеоологія „донцівства“ була, як знаємо з преси наших „прихильників“, ідеоологією „бандитизму“, „анархізму“, „зоологічного націоналізму“ і „аморального безбожництва“. Тепер *Biuletyn polsko-ukrainski* (ч. 9 і 10) відкрив, що doncowizm — се петлюризм. Як дійшла ся часопись до цього відкриття? Дуже просто: „поминаючи -- як сама часопись — в своїх розважаннях творчість Д. Донцова, яко ідеоологію сучасного українського націоналізму“ й замикаючи ту його „творчість“... 1921-м роком. Такими методами кождому авторові можна причепити яку хто хоче наліпку. Занепокоеених сим відкриттям можемо запевнити, що воно позбавлене всяких підстав. До речі — *petlurowska prasa* (як пише *Biuletyn*) Донцова — *Модерне Москвофілство* з 1913 р. була аж така петлюрівська, що дїставши її до свого журналу (*Укр. Життя*), редактор С. Петлюра — її відкинув.

Бібліографія

Олена Ржепечька — *Вічне полумя* оповідання. В-во Українська Бібліотека Львів листопад 1936.

Під сим спільним заголовком надруковано три оповідання згаданої авторки: *Манівцями*, *Невгасима лямпада* і *Любов артиста*. Оповідання дуже неоднакової вартости. Вісю всіх трьох оповідань є еротичні переживання жінки, що поза ними для неї нічого на світі не існує. Свідомо пишу — еротичні переживання, а не кохання (як стоїть у редакційній передмові), бо скаля тих почувань досить широка: від справжньої, великої любови Мари до свого чоловіка Євгена (*Невгасима лямпада*), через дивне і якесь хоробливе кохання Сви Соначької (*Любов артиста*) аж до надто розвиненого сексуального потягу в героїні оповідання *Манівцями*, яка з туги за любимою людиною, що її покинула, віддається одному по другому мужчині.

Сі три оповідання названо „малюнками жіночої душі“. Можливо, що се малюнки жіночої душі, але в більшій чи меншій мірі хорої душі, а се не свідчить про добрий літературний смак авторки. „Він“ і „вона“, що кохають одно одного, по якомусь часі „він“ заявляє, що вже не любить „її“, бо покохав іншу. „Вона“ — зломана, виїзджає, залишаючи „його“ з розлучницею — ось спрощена схема оповідання *Маніфєцями*. Тема — банальна, як більшість тем любовних оповідань. Але жбо на сі теми у правдивих письменників виходять безсмертні архитвори. Щоб написати літературний твір — залежало виключно від авторки. І щож вийшло на сю тему зпід пера Олени Ржепецької?

Може представлена боротьба героїні з супротивностями долі, намагання її наново завоювати, полонити кохану людину? Може описані моменти драматичних переживань жіночої душі, повні глибоких конфліктів? Деж там! Дії взагалі нема, акція відбувається так, ніби нам хтось переповідав її з п'ятої руки, поминаючи все, що складається на поняття літературного твору, а залишаючи самі факти і рефлексії. Рефлексії і ще раз рефлексії — з кожного приводу і на кожному кроці: вялі, довгі. Домінуючий тон оповідання? Пасивна резігнація, немічні спроби повернути до себе коханого (лист), туга за якоюсь нірваною (відповідне до того „буддійське“ розуміння щастя) і міжтим несмачний флірт підстаркуватой дами в стилі натуралістів ХІХ-го віку. „Ой не жити буду я і не брати від життя, а йти за мною тихою монотонною ходою; і так до кінця, і жах перед довгими самотніми днями збуджує жагу неіснування“ (стор. 9-10) — так сповідається з своїх думок героїня. Як далеке таке сприймання життя правдивій літературі і сучасному українському поколінню! Від тих безнадійних зітхань „жорсткий біль стискає мені серце, прокидається жаль до нього, що кинув мене самотньо в життя, якого я боюся“... (стор. 17), тужливо-страдального сприймання життя („В мою душу вривається туга, бо ті, що не можуть побороти життя, повинні власти поборені; певно впаду і я“ (стор. 17) віє давноминулими на щастя і, треба сподіватися, безповоротними часами надсон-овщини, що її тепер дехто спізнено намагається пересадити на наш літературний ґрунт.

Нарешті і той „начальник в червоному кашкеті“ і „кудлата (обов'язково! — *Р. В.*) голова телеграфіста над апаратом“, так нагадує Купріна! А вже яку виховну вартість може мати оповідання, в якому жінку з під тягару життя має визволити — морфіна?

Взагалі дивно — авторку тягне описувати типи жінок з психопатологічними рисами.

Зв'язка оповідання *Невгасима лямпада* має анекдотичний характер. Несміливий старшина, що мав замір освідчитися красуні Марії — освідчується (збентежений) її сестрі Марфі. Та Бог з ним. Цікаво, що і в цьому оповіданні авторка використала нагоду, щоб показати нам цілу галерею хорих жіночих типів — у притулку.

Герої оповідання *Любов артиста* — паперові.

Мова книжки гарна. Стиль легкий. Коли жанр романів для як найширших кругів читачів стовп у нас досі облогом, то *Вічне Полуєня* дає йому щасливий початок. Але чи се потіха для авторки, яка безперечно має талант і володіє досить добре „письменницькою“ мовою?

Р. В.

П. Беркут *Багацтва українських земель* В-во Дешева Книжка чч. I й II по 32 стор. кожда малої 8.

Обидві книжки популярні й написані з патріотичним наміром. На нашу думку така література мусить подавати яскраві ілюстрації й діаграми та давати лише цілком певні дані в зрозумілій читачеві формі. Треба правдиво орієнтувати його в змісті, що викладається.

В обох тих книжках, крім мапки розселення українського народу, всі ілюстрації виконані зле. Більшість діаграм, навіть крізь люпу,

не чітка. У другій частині подані рисунки з промислу й більшість з них (стор. 1, 3, 7, 11) не відомо чи мають ягесь відношення до української промисловости.

В першій частині розглядається сільське господарство, друга присвячена промислові. На стор 19 ч. I автор наводить демагогічну фразу. Л. Троцького: „...без українського хліба й донецького вугілля ССРСР існувати не може“ і ніби з нею погоджується. В дійсностиж се не вірно. Московщина моглаби в себе мати й достатні кількості хліба й палива, розробивши належно підмосковний вугільний район та багаті на її території торфовища, але для сього потрібне бажання й брак колоніальних територій, з яких одною є Україна. Посідання такої зручної колонії, якою є Україна дозволяє москалям не поспішати з розробкою власних багатств. Українські автори нз сміють підтримувати добре виплекану білими й червоними москалями неправду, що Московщина економічно не може обійтися без України. Се політичний „доказ“, яким завжди оперують перед непоінформованими чужинцями московські неділимці всіх відтінків.

На стор. 2 ч. II зустрічаємо речення: „залізну руду мають тільки: Полуднева Америка, Німеччина, Україна, Англія, Франція, Бельгія, Швеція, Еспанія та Польща“. І далі: „Зате повною парою видобувається залізо на Криворіжчині. Се найбагатші руди в Європі, бо криють в собі 60-75% чистого заліза“. Тимчасом найбагатша залізною рудою в світі країна — се СДПА (лише певні її запаси виносять 10452 млн. м. т. проти 22598 млн. м. т. в цілій Європі), хоч *Дешева Книжка* не вчислила її до країн маючих руду. Не мають за автором зал. руди й Урал, Азія, Індія й инш., хоч їх родовища загально відомі з географії. Найчистіша руда в Європі є шведська, а не українська; остання на 95% складається з гематиту, який навіть теоретично може дати лише коло 70% заліза, а промислово 60-62,5%. Звідкиж 75% ?

„Видобування з руд заліза створює т. зв. металургійну або залізообробну промисловість“, пише автор на стор. 5 ч. II. Тимчасом залізо може витоплюватися з руд лише в металургійній промисловости, бо метальообробна має цілком инше завдання: переробляти вже готові залізо, сталь чи чавун.

Запаси зал. руд Кривого Рогу автор подав у 6876 млн. м. т., а Керчі в 250 млн. м. т., в дійсностиж вони на 1934 р. були: Кр. Рогу — 930 млн. м. т. (кругло в 7 разів менші поданих), а Керчі — 1971 млн. м. т. (кр. в 7 разів більші поданих). На тійже стор. 10 містота заліза в керченській руді подана — 45-50%, а в дійсности пересічний % не переходить за 40! За манганову руду довідуємося (стор. 12): „Мангану найбільше на Україні, а се: на Кавказі та біля Нікополя в Криворізькому районі“ і далі: „Україна являється майже одиноким доставцем сеї руди для решти світу“. Коли в своєму патріотичному захопленні автор „прилучив“ до України й Закавказзя з грузинським Чіатурським родовищем найчистішої манганової руди, то тоді се твердження вірне. Без такогоя прилучення — Україна, правда, всеж залишається найбагатішою сією рудою країною в світі, але Нікополь задовольняв і постачає свою руду переважно українській і решті російської металургії і лише в незначній мірі західноєвропейській. Виключнож на експорт на закордонні ринки працюють Чіатури.

На стор. 21 автор твердить, що бавовну „звичайно уживають до виробу вибухових матеріалів“, тимчасом загально відомо, що бавовна є головна сировина текстильного промислу, бо з неї тчуть всілякі матерії (перкаль, флянелі й т. инш.), а лише вичіски з тих виробництв (відпадки) перероблювалися піротехнікою.

Нафтові джерела в СУЗ автор поміщає коло Майкопу й Керчі, коли головним районом на П. Кавказі є Грозний, Майкоп є значн менше, а в Керчі про промислову нафту ще й не чути. Не чути пр неї і в мелітопольським повіті.

...„майже всі зложиса української солі лежать близько вугілля, а се сприяє розвитку соляної промисловости (штучні навози і т. инш. стор. 26)“. При чім тут угноення? Азотові угноення одержуються з коксових газів, але без участи солі.

На стор. 27 читаємо: „Не мало є теж зложисц сортових глин, як ось крейди... Поважним багатством українських земель треба вважати ще такі відміни наших глин, як фосфоріти — і каоліни, дуже пригожі до виробу скла й взагалі до скляної промисловости. Славні сьогодні чеські каоліни, чеське скло вважається в світі за найкраще, а тимчасом мало хто з чужинців, ба навіть мало хто з українців знає, що в нас подибується багато каоліну, що кращий за чеський (як се стверджує проф. акад. К. Воблій)“.„Богато з глин уживається до фабрикації алюмінія“...

Насамперед ні крейда, ні фосфоріти не є ні „сортові, ні відміни глин“. Крейда є особлива модифікація вапняку, а фосфоріт — мінерал, з якого виробляються фосфорові угноення і коли до нього домішується оксид алюмінію (основа глин), то се понижує його якість. Каолін є глина, але з нього не виробляють скла, а лише порцеляну. І чеське скло (до речі не найкраще в світі) нічого спільного з каоліном не має, а каоліни Чехії ніяких особливих якостей не посідають. Про український каолін відомости маються з давних часів. До революції його використовували на українських фаянсових фабриках та на Глухівському працював Імператорський завод порцеляни в Петербурзі.

Алюміній ще ніде не виробляється з каоліну, а лише з бокситу український алюмінієвий комбінат (найбільший в СРСР на енергії Дніпрельстану) спрацьовує Тихвінські боксити, що привозяться з півночі, а не власний каолін.

...„високої якости мають українські землі пісок, соду“ — пише автор на стор. 28. В природі сода зустрічається лише в Африці, не маючи одначе промислового значіння. Сода є продукт виключно фабричного виробництва.

Такі наші зауваги до головніших помилок автора, цілуж низку дрібніших недоречностей — з браку місця — залишаємо без розгляду.

Нестор Хименко

Від Адміністрації

Вісник не є органом ніякої партії і тому не може собі позоволити на люксус довготермінового кредиту. Не переводимо збірок на прес. фонд, лише жадаємо заплати за вислані книжки.

Попереджуємо наших довжників головно несовісних кольпортерів, що оголошенням їх на сторінках *Вісника* як шкідників, справа їх не покінчиться. Ми переходуємо у себе листи замовлень і найдемо спосіб стягнути нашу належитість.

Вже рік минув, як обіцяли нам, що вирівнають належитість: о. Платон Карпінський Острівець; Мирослав Свачій Букачівці; Ярослав Дикий Добряни; О. Лашенко Прага; Т. Цебро Бушнин Чехія; наших Заступників просимо поургувати про заплату належитости.

Повідомляємо, що всім тим, хто заплатити довг і не був оголошений на сторінках *Вісника*, ми досилаємо стримані книжки *Квар-*

тальника і *Вістника*; не більше як одну-дві книжки, а п'ять книжок в кольпортаж найновішого видання.

Даром оказових біжучих чисел *Вістника* і *Квартальника* нікому не висилаємо. На зголошення висилаємо хіба висортовані числа *Вістника* (по нашій виборі) за заплаатою згори зл. 1⁵⁰, а закордон більше 30 гр. порто.

П. п. Кольпортерів і Заступників просимо фотографій нам не присилати, посвідок з фотографіями нікому не видаємо, як рівнож не маємо наміру вміщувати світлин їх на сторінках наших видань.

Вп. Е. Церкевич Остріг. Вашого листа і фотографії не дістали; **Петро Андрощук** Дермань, листа не дістали.

Книжка *Книгозбірні Вістника* Д. Варнака: *Кардинал Мерсіє* вичерпана. Непродані примірники просимо повернути.

Нашому Заступникові в м. Вільні **Евгенові Чупрунові** дякуємо за безкорисне і совісне заступництво і кольпортаж на протязі кількох років. По його виїзді, заступництво на Вільно обняв п. **Володимир Гуцуляк**.

Пошукуємо кольпортерів: на Францію, Австрію, Югославію, Італію, Бельгію.

Вп. Інж. Д. **Яременко** Кошиці, передплата на *Вістник* і *Квартальник* визначається по уложенім бюджеті, низшої передплати не можемо дати. Ми й так на сей рік знизили передплату в Чехії до висоти краювої.

Вп. І. **Андрійчин** Ямна, більшого комісового, як даємо нашим кольпортерам не можемо дати. Хто хоче більше заробляти мусить владати в книжки капітал, себто купувати готівкою, тоді дістане більший відсотковий опуст.

Непродані книжки приймаємо в тих випадках, коли є незрозяті і незнищені.

Повідоляємо наших передплатників в Румунії, що щойно одержавши дозвіл можемо найновіші книжки *Квартальника* висилати.

Звороти непроданих книжок (особливо з Волині) просимо посилати пачками.

Вп. **Роман Левицький** Снятин: *Завдання нового покоління* Вам вислали 5 III б. р., а 7 III вернула книжка з написом на опасці: „адресат виїхав без подання адреси“, опаску висилаємо для використання в поchtовім уряді.

Остерігаємо наших кольпортерів, щоб не давали книжок в борг. Кольпортер особисто відповідає за всі послані йому книжки.

Попереджуємо наших кольпортерів, щоб для добра справи, не продавали книжок по цінах, ані низших, ані висших, лише по цінах поданих на окладинках книжок. Всім тим, хто вважає, що доложив, або докладає до кольпортажі, радимо перестати займатися кольпортажою книжок.

Додаткову експедицію *Вістника* і *Квартальника* в краю, до Чехії і до Австрії робимо що тижня у вівторок.

Були випадки недорочення книжок: **Олекса Теребус** Грубешів; **Сергій Бачинський** Рівенщина; **Віра Тимофіївна** і **Галина Кобринівна** Кремянець; **Евген** і **Кость Церкевичі** Остріг.

Належитість за кольпортаж книжок видавництва і передплату *Квартальника* і *Вістника* з Америки, Аргентини і Канади просимо висилати в долярах в грошових листах. Не відповідаємо за гроші прислані нам в звичайних листах. При заграничних поштово-чекових посилках чеки зле переписуються у Варшаві і тому повстають непорозуміння.

Вп. **М. Качмар** Берлін: з переданих п. **Д. Гарасимюком** в минулім році через інж. **Юліана Гошовського** зл. 21, як передплату за кооп. *Зарво*, досі ми дістали лише один доляр, а тому висилку книжок стримали.

Б. нашого заступника на Сокальщину п. Василя Хому, просимо подати в кого і кілько заінкасовано за передплату і кольпортаж.

Взагалі заступники, яких заберуть до війська, або виїжджають зі свого повіту повинні нас повідомити, в кого з передплатників заінкасовано належитість, щоб не наражати нікого на упімнення, стримання і оголошення на сторінках *Вісника*.

Вп. Дм. Геродот Румунія розчислився з нами за річну передплату Дра М. Івашка з Хотина за 1937 р.

Через нашого заступника на Румунію Дир. Л. Киселицю прислали річну передплату *Вісника* і *Квартальника* на 1937 р. слідує особи: Др П. Белей; І. Бережан; Т-во „Буковина“ Букарешт; Л. Грекул-Мандрика; О. Дуда; Б. Міський; О. Копачук; Др Д. Маср-Михальський; ред. О. Масікевич; о. Т. Мельник; Др В. Руснак; В. Тодерюк; Др С. Харовюк; Т. Чернуха; К. Кракалія.

Вп. Др М. Добромиль Грималів — 20 зл для Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, і 15 зл. для Українського Лікарського Т-ва у Львові виплатили.

Українська Книгарня *Saskatoon Sask* зл. 150 одержали. Книжки, лист вислали.

Українське Т-во Січ в Грацу, п. Іван Макаревич передав нам зл. 15.

Вп. В. Войтанівський в Загребі: п. В. Хрущ Снятин прислав зл. 25.

Вп. А. Господин Канада одержали зл. 44'29, в тім за Т-во *Просвіта* Вінніпег зл. 36'47.

Вп. Іван Орлик Америка зл. 39'22 одержали, просимо подати за кого.

Вп. О. Гузарева, Др В. Руснак, Т. Чернуха, І. Бережан, О. Масюкевич Румунія одержали по зл. 50'63; Дир. Л. Киселица Чернівці зл. 101'26.

Укр. Студ. Т-во *Насус* і інж. Дм. Андрієвський Бельгія; Др. Ю. Романчук Відень; М. Рудик, М. Хлипавка, П. Войченко — Канада; А. Бойків Париж; Інг. В. Мурашко, Іван Роман, Др А. Неділько, інж. Ф. Кордонський, інж. А. Мельничук, Др П. Іващенко, В. Шпонтан, інж. Я. Повятовський, Др Ж. Равич-Плітасова, Др. О. Ольшевський і Слав. Бібл. Мініст. Загр. Справ всі Чехія — гроші одержали, книжки і рахунки вислали.

Наші заступники з нами розчислилися о. Т. Волохатюк на Канаду за наст. І. Григораша зл. 26. Вп. Іван Роман Ужгород за інж. І. Янішевського зл. 27'57. Вп. Цюклана зл. 23'66.

За приєднання нових передплатників дякуємо: Т. Чубатому Ляхівці (4); П. Башукові Сокаль (3); О. Кондратчукові Львів (3); Дир. Л. Киселиці Чернівці (3); О. Штульові Варшава (2); М. Червінському Рогатин (2); П. Когутові Жовква (2); В. Кіпріянюкові Варшава (2); Інг. Д. Яременкові Кошиці; Р. Волошинові Озеряни; С. Зошуківі Коломия; М. Дициловичеві Кальне; П. Ковальчукові Рівне; Б. Томкові Львів, М. Маркові Козова, Ю. Якубовичові Львів, С. Симкові Познань, С. Мельникові Потік.

Хто знавби, просимо подати нові адреси таких осіб: Альфонс Вільде Луцьк, проф. В. Андрієвський Каліш, Ярослав Курпяк Вільно, Володимир Швадчак Добровляни; Микола Никифорчин Солотвина; Михайло Паркасевиц Париж; Мирон Карпинець Іустомити; Володимир Оробець Познань; Степан Радович Спас; Іван Косович Перемишляни.

Вже по видрукованню їх імен вивірняли належитість: Б. Коваль Синевідзько-вижне; І. Лазаренко Бидгощ; В. Фрайт Стрий; Т. Кордуба Тернопіль; Д. Данилюк Опольє Любельське; За кольпортаж: Т. Ляшовський Поморяни, Галя Петрицька Таурів; Гр. Яремчук Остапківці, І. Хмелюк Париж.

Мимо кількакратного упімнення не вирівняли належитости за кольпортаж: Демян Іванків Копичинці — Калинівщина зл. 18'10; Антін Хомусяк Молодиньче 1'50; Іванна Федорук Коломия 3'75; за *Вістник* і *Книгозбірню*: Ярослав Осадчук Оттинія 4'40; Василь Оленський Вікторівка 3'50; Юрій Кульчицький Краків 3; Т-во Луг Доброїди 4'90; Мгр Дмитро Яців Верчани 3'50; Микола Оброца Іванівка 3'25; Др. Мирон Нижанківський Ківерці 2'20; Укр. Кооператива Кремянець 4'90; Дмитро Козак Верчани 3'25; Яків Овсіук Сіянци 5'40; Тиміш Будуляк Краків 4'90; Др. Микола Бісик Переворськ 3'15; Українська Стріл. Громада Б. Айрес 5'80.
(Далі буде)

Закликаємо наших прихильників, заступників і кольпортерів підчас Великодних Свят і ферій повести широку пропаганду на місцях за поширенням Видавництва і за приєднанням нових передплатників *Вістника* і *Квартальника*.

Вийшла з друку книжка Ю. Клена — *Прокляті роки* (поема) ц. зл. 1'20, на кращім папері зл. 2. Кольпортерам 20% опусту.

Повідомляємо, що ніяких датків не приймаємо, а грошеві посилки тільки ті, що на *Вістник* і його *Квартальник*.

В деяких часописах появилвся заклик з приводу ювілею п. Ю. Сербиюка (Буковина), та що датки на сю ціль приймає м. и. *Вістник*.

Отсим повідомляємо, що *Вістник* названо в сім заклику без порозуміння з редакцією та що даток на ту ціль *Вістник* не приймає.

Перше число нашого Квартальника на 1937 р.

В. ТЕМЛЯК

ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Книжка займається важною проблемою виховання нового покоління для служби нації, приготованого до загальних і спеціальних домагань, які може поставити одиниці наш трівожний час. Книжка основана на прикладі народів, які вихованням своєї молоді випередили нас.

В АДМІНІСТРАЦІЇ ВІСТНИКА МОЖНА ДІСТАТИ ТАКІ КНИЖКИ:

Д. Донцов: Націоналізм	ціна	5'00 зл.
„ Наша доба і література	„	4 00 „
„ Леся Українка	„	1'00 „
Е. Маланюк: Земна Мадонна	„	2'00 „
Б. Шов: Велика Катерина	„	1'00 „
Г. Зудерман: Литовські оповідання	„	1'50 „

Errata: на ст. 287 сеї книжки ряд, 1 і 3 згори зам. Доржелеса має бути Доржереса.

Нові книжки

Франц Коковський — Лемківська слава Оповід. В-во. Ів. Тиктор Львів ст. 32.

Сидір Корбут — Тарас Шевченко вид. Дешева Бібліотека ст. 32

Вол. Дорошенко — Українська національна бібліотека (Бібліотека Наук. Т-ва ім. Шевченка) Львів 1936 ст. 24.

Діти і Молодь (проблема християнського виховання) Бібліотека Будівничого Церкви кн. І Кремянець 1937 ст. 48.

Пропалятна книга видана з нагоди 40-літнього Ювілею Укр. Нар. Союзу зредагував д-р Лука Мишуга Джерві Ситі наклад. УНС 1936 ст. 752.

Ом. Терлецький — Історія України від 1917 р. в-во „Просвіта“ ст. 112.

Максим Вергун — Нова конституція в СССР В-во „Дешева Книжка“ ст. 29.

Сидір Корбут — Сірий Клині українська колоніяльна справа „Дешева Бібліотека“ ст. 32.

В. Темляк — Завдання нового покоління Львів 1937 Квартальник Вістника ч. 1 ст. 64.

І. Садовий — Танок смерті повість Львів 1937 в-во І. Тиктора ст. 144.

Др. С. Наріжний — М. П. Василенко і його наукова діяльність Львів 1936 ст. 41.

Ю. Горліс-Горський — Холодний Яр ч. II ст. 368.

М. Вергун — В Роковини 1917 вид. „Дешева Книжка“ ст. 28.

Е. Кововський — Село Чернихів Чернихів 1936 ст. 100.

Ю. Шкрумеляк — Пригода мореплавця Синдбада ст. 92 „Світ Дитини“.

Надіслані журнали

Український Сокіл ч. 1—2.
Шлях Молоді Львів ч. 5, 6.
Просвіта ч. 1—2.
Літопис Червоної Калини ч. 3.
Рідна Мова ч. 3.
Жіноча Доля Коломия ч. 5, 6.
Нова Хата ч. 5, 6.
Комар ч. 10, 11.
Воєні ч. 5—6.
Місіонар Пресв. Серця Ісусового ч. 3.
Тризуб Париж ч. 6—11.
Українська Книга ч. 2.
Гуртуймося ч. 1—3.
Життя і Знання Львів ч. 3.
Дзвони ч. 1—2.
Наша Культура Варшава ч. 3.
Нива Львів ч. 3.
Українське Юнацтво Львів ч. 3.
Світло й тінь ч. 2.
Коопер. Республіка ч. 3.
На Сліді ч. 2.

Українська Музика ч. 1.
Українське Слово Ужгород ч. 111.
Сяє ч. 2, 3.
Будівничий Церкви ч. 3.
Світ Дитини Львів ч. 3.
Рідна Школа ч. 4, 5, 6.
Віра й Наука Коломия ч. 3.
За Державність зб. 6.
Табор ч. 30.
Гомін Басейну Дрогобич ч. 3—6.
Наша Батьківщина ч. 2, 3.
Polityka nr. 6.
Biuletyn Polsko-Ukraiński Warszawa ч. 9—12.
Prosto z mostu ч. 11, 12, 13, 14.
Zet Warszawa ч. 17—19.
Merkuryusz Polski ч. 7, 8, 9, 10, 11.
Вольное Козачество ч. 7, 8, 9, 10, 11.
Mysl Polska Warszawa ч. 5.
Ukrainian Youth Нью Йорк ч. III.
Zaczym Warszawa ч. 8, 9, 10.

Видавництво „Українська Преса”

Видавець Іван Тиктор

Видає:

1. Новий Час щоденник, Львів, Косцюшка 1/а.

Місячна передплата 3.— зл. Точні передплатники дістають що місяця »Історію Українського Війська« по одному зшиткові за доплатою 40 гр. на кошти опакунання й пересилки.

2. Наш Прапор Львів, Косцюшка 1/а.

Ілюстрований часопис, виходить тричі в тиждень. Точні передплатники дістають безплатно щомісяця книжку — премію, видання »Української Бібліотеки«. — Передплата разом із книжками »Української Бібліотеки« місячно 1.95 зл., чвертьрічно 5.55 зл., піврічно 11.10 зл.

3. Народня Справа Львів, Руська 18.

тижневий часопис для села. Крім цікавого всебічного матеріалу, дає допомоги за страти в худобі (40.— зл. коли передплатник доріже штуку, а 60.— зл. коли худобина згине сама). Для пгорільців не-гайна поміч у сумі 20.— зл. — Передплата місячно 0.90 зл. Чверть-річно 2.50 зл., піврічно 5.— зл.; річно 10.— зл.

4. Дзвіночок Львів, Руська 18.

часопис для українських дітей, виходить щомісяця. Передплата піврічно 1.20 зл., річно згори 2.— зл., поодинокє число 20 гр.

5. Комар Львів, Косцюшка 1/а.

веселий часопис (сатира, гумор, виходить кожного тижня). Передплата: піврічна 5.50 зл., річна 10.— зл., поодинокє число 25 грошів.

6. Українська Бібліотека Львів, Косцюшка 1/а.

виходить кожного місяця 1 том 128 сторін друку. Мистецька, дво-барвна обгортка, добрий, білий папір. Передплата: чвертьрічна 2.60 зл., піврічна 5.— зл., річна 9.60 зл., поодинокий том 95 гр. Передплатники »Нашого Прапору« дістають »Українську Бібліотеку« даром.

Нова книжка

Замовляти в книгарнях

За героїчний театр -- свято державности

упорядкував А. Б., програмова стаття, сценічне оформлення, декорації, одяги та вінєта Н. Геркен-Русової Прага 1936 ст. 32.

НОВА ХАТА

ДВОТИЖНЕВИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ ПЛЕКАННЯ ДОМАШНОЇ КУЛЬТУРИ

Адміністрація: Львів, Ходкевича 9, ПКО ч. 405.361

Річна передплата в краю — зл. 16, піврічна — зл. 8'50,
чвертьрічна — зл. 4'50.

„ГОЛОС”

суспільно-громадський тижневик

Передплата: річна 5'50 зл., піврічна 3.— зл., чвертьрічна 1'60.

Адреса Редакції й Адміністрації: Львів, Міцкевича 11.

Число почт. розрахунку 249.

III
П 12531

1937 Р. 5 кн. 4

ЖІНОЧА ДОЛЯ

ілюстрований тижневик

приносить статі на теми: громадські, національні, виховання дітей й дорослої молоді, відносини в родині. Повісти про жіноцтва чужих народів. Описи далеких країн, звіти з праці жіноцтва в краю і за границею.

Річна передплата 7 зол. Адреса: КОЛОМІЯ, ЗАМКОВА 37.

Книгозбірня Вістника

ч. 1	<i>М. Острроверха:</i>	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	<i>М. Маківель:</i>	ВОЛОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	<i>М. Антонович:</i>	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	<i>Р. Єндик:</i>	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	<i>Д. Варнак:</i>	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	<i>Л. Мосендз:</i>	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	<i>Д. Варнак:</i>	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	<i>В. Темляк:</i>	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ
полковник Ля Рок	ц. зл. 1'50
ч. 9	<i>Д. Донцов:</i>	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	<i>Д. Варнак:</i>	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 11	<i>Д. Донцов:</i>	ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	<i>М. Антонович:</i>	МАРШАЛ ВПЕРЕД
(Бліхер)	ц. зл. 1'50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2'20 зл.

Видав: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 н. 21.